

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР
АНДРЕЙЧИН”

Ализа Тайсир Халил-Константинова

**Народни модели за назоваване на
традиционни видове алкохолни напитки в
българските говори**

ДИСЕРТАЦИЯ

за присъждане на образователната и научна степен

„Доктор“

Специалност: „Български език“

Професионално направление: Филология, шифър 2.1

Научен ръководител: Проф. д-р Ана Кочева

София, 2021

Съдържание

Увод	Error! Bookmark not defined.
I. НОМИНАЦИОННА ХАРАКТЕРИСТИКА НА АЛКОХОЛНИТЕ НАПИТКИ (РАКИИТЕ И ВИНАТА) В РАЗЛИЧНИТЕ ТИПОВЕ ГОВОРИ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК (С ОГЛЕД НА МОДЕЛИРАНЕТО)	10.
II. НОМИНАЦИОННА СТРУКТУРА НА НАИМЕНОВАНИЯТА НА АЛКОХОЛНИТЕ НАПИТКИ (РАКИИТЕ И ВИНАТА) В СОЦИАЛНИТЕ ГОВОРИ	Error! Bookmark not defined.
III. ИСТОРИЧЕСКА ХАРАКТЕРИСТИКА НА НАЗВАНИЯТА ЗА ВИДОВЕТЕ РАКИИ И ВИНА В ГОВОРИТЕ (с оглед на българската специфика – многообразие на продуктите и на техните наименования).....	Error! Bookmark not defined.
IV. ПРЕГЛЕД НА НАИМЕНОВАНИЯ НА ВИНОТО И РАКИЯТА В СТАРИТЕ (СТАРОБЪЛГАРСКИ И СРЕДНОБЪЛГАРСКИ) ИЗТОЧНИЦИ	Error! Bookmark not defined.
V. ЛЕКЕМИТЕ ВИН(О) И РАКИ(Я) КАТО ОНОМАСИОЛОГИЧНИ МОТИВИ НА ПРОИЗВОДНИ ЛЕКЕМИ В РЕЧНИЦИ НА СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК..	Error! Bookmark not defined.
VI. ЗА ОТНОШЕНИЕТО НА БЪЛГАРИНА КЪМ ПРЕКАЛЕНАТА УПОТРЕБА НА ТРАДИЦИОННИ АЛКОХОЛНИ НАПИТКИ, ОТРАЗЕНО В ЕЗИКА	Error! Bookmark not defined.
VII. ЕТНОЛИНГВИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА НАЗВАНИЯТА ЗА ВИНО И РАКИЯ (С ОГЛЕД НА СИМВОЛНИТЕ ИМ ЗНАЧЕНИЯ)	Error! Bookmark not defined.
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	Error! Bookmark not defined.
БИБЛИОГРАФИЯ	Error! Bookmark not defined.
ПРИЛОЖЕНИЕ	Error! Bookmark not defined.
Образци от теренни проучвания.....	Error! Bookmark not defined.
Показалец.....	123.

Увод

Проблемът за установяване на народните *модели* за назоваване на традиционните видове алкохолни напитки (вино и ракия) в *българските говори* досега не е бил обект на специално лингвистично изследване, въпреки че в известна степен е намерил отражение в проучванията на редица български автори като Олга Младенова (*Grapes and Wine in the Balkans: An Ethno-Linguistic Study, Етнолингвистичен въпросник по традиционно лозарство и винарство*), в статиите от сборника *Виното: История и вдъхновение* (доклади от Национална научна конференция с международно участие в гр. Русе, публикувани през 2016 година) и в две енциклопедични проучвания.

В труда си „Етнолингвистичен въпросник по традиционно лозарство и винарство“ (Младенова 1996: 87) авторката отбелязва: „Новото на този въпросник в сравнение със съществуващите въпросници и програми за събиране на етнографски материали по лозарство и винарство е в комплексния му етнолингвистичен характер. Българските езиковеди не са обръщали специално внимание на тази тематика. Диалектолозите са попадали в проучванията си на българската народна лексика на такива термини, но не са ги събирали последователно. Българските етнографи пък, съсредоточени върху събирането на народната култура, не са много прецизни, когато става дума за народна терминология. (...) Фолклористите, които са проявявали интерес към Св. Трифон, виното в българските обичаи и т.н., често боравят не с автентични диалектни текстове, а с повече или по-малко приблизителни приказки.“

Две години по-късно (Младенова 1998: 659) също признава: „Въпреки усилията ми, не успях да получа достатъчно сравними межкултурни данни, които да позволят балансиран поглед върху Балканския полуостров, като цяло, или дори към източната му част, който беше във фокуса на това изследване“, но достига до извода, че: „най-големите промени в сферата на лозарството между модерното и древното време изглежда са тези в материалната култура.“

Изглежда хората са се променили по-малко в мисленето и убежденията си от света, който ги заобикаля” (преводът е мой А. Х.).

Целта на настоящото проучването е да бъде ексцерпиран (събран), описан и анализиран езиковият материал, но преди всичко с оглед на *моделирането*¹ на народните наименования, а също така и със семантиката на моделите на имената на алкохолните напитки по нашите земи.

Анализът основно се извършва най-вече от номинационна гледна точка, която определя моделирането. Под термина *имена на алкохолните напитки* основно трябва да се разбират названията на традиционните видове *вина и ракии*, които многовековно битуват по българските земи и създават диалектното разнообразие, но в ярки системни модели. Най-новите *разновидности* на алкохолни напитки и на техните имена, чужди по произход, навлезли в последно време, не са предмет на анализ, тъй като голяма част от тях въобще не са известни в народните говори. В разработката е поставен специален акцент върху наименованията на ракиите, не само защото те са по-слабо проучени, но и с оглед на признаването на българския им приоритет в Европейския съюз въз основа на тяхното *многообразие*.

Основните задачи за постигане на целта на дисертацията са:

1. Да се разкрие номинационната структура като се посочат основните *модели*, по които се назовават понятията за видовете алкохолни напитки, т.е. да се установи връзката между лексикалното им съдържание и езиковата им форма чрез моделиране на названията.
2. Да се изнесат и обяснят всички диалектни *хипоними на хиперонимите вино и ракия* върху езиковата територия на българския език.
3. Да се посочи произходът на различните типове форми – *домашни, чужди, хибриди*. Въз основа на сравнението между моделите при вината и ракиите да се направят изводи за българския или чуждоезиков облик на всеки един от тях.

¹ Терминът „моделиране“ трябва да се тълкува като сбор от различните номинационни процеси, протекли при формирането на народните названия на алкохолните напитки (вино и ракия). Те са с различен обег и ориентация към отделните дялове на езика – основно, разбира се, към лексикологията и лексикографията.

4. Във връзка с това да се извърши *словообразователен анализ* чрез очертаване на ономазиологичния мотив на обличията, като се обърне специално внимание на формалната структура на създадените модели.
5. Да се направят изводи за *народопсихологическата характеристика* на българина въз основа на лингвистичните данни за отношението му към употребата на алкохолните напитки: положително или отрицателно.
6. Да се направят изводи за *многообразието на имената* на алкохолните напитки в българския език и най-вече за видовете ракии, които представляват интерес за определяне на националните приоритети на различните произведени продукти в Европейския съюз.

Материалът за дисертационния труд е ексцерпиран основно от Архива за Български диалектен речник в Секция за Българска диалектология и лингвистична география в Института за български език при Българска академия на науките, от различни териториални и социални диалекти, отразени в речниците на изданията „Българска диалектология. Материали и проучвания“, „Трудове по българска диалектология“, „Известия на Института за български език“, многотомния академичен речник „Речник на българския език“ (т.1 - т.15), от „Речник на българския език“ (т.1 - т.3), от „Речник на българския език“ на Найдено Геров (т.1 - т.6), от „Старобългарски речник“ (т.1 - т.2), от „Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век“, от „Речник на книжовния български език на народна основа от XVII век (върху текст от Тихонравовия дамаскин)“, от „Български етимологичен речник“ (т.1 - т.8), от „Идеографски диалектен речник на българския език“ както и от *лично събран диалектен материал* по темата на дисертацията, ексцерпиран по време на теренните експедиции, провеждани във връзка с реализация на научния проект с фундаментален характер „Интерактивна кулинарна карта на българската езикова територия“, под ръководството на проф. д-р Ана Кочева. В съдържанието на настоящия труд се привеждат множество лексикални примери от различни езикови области на българското езиково землище, посетени през последните четири години: западнорупски говор, попадащ в пределите на ятовата изоглосна зона (гр. Банско; с. Горно Драглище, Разложко; с. Долно Дряново, Гоцеделчевско), същински югозападен

говор, намиращ се на запад от ятовия изоглосен пояс (с. Шишковци, Кюстендилско), същински северозападен говор, срещащ се на запад от ятовата изоглосна област (с. Чупрене, Видинско; с. Старопатица, Кулско), централен балкански говор, откриващ се частично в ятовата изоглосна зона (гр. Трявна; гр. Хисаря), пограничен говор, попадащ на запад от ятовата граница (с. Паружда, Белоградчишко), среднорупски говор (гр. Златоград). Диалектният материал за дисертацията, разбира се, е извлечен от цялата българска езикова територия, като в това отношение се следват традициите за проучване на историко-географското землище, установени в Секцията за българска диалектология и лингвистична география.

В методологично отношение в работата се използва комплекс от методи както със *синхронен* (съвременен), така и отчасти с *диахронен* (исторически) характер, за да може да бъдат анализирани поставените проблеми в повече аспекти, тъй като това изследване действително се опитва да подходи многопроблемно и многоаспектно.

От синхронните методи на първо място трябва да бъде посочен *дескриптивният (описателният)*, който се използва за описанието на събрания диалектен материал. Синхронно са представени и прозрачните домашни словообразователни модели, в които ясно се оглежда ономасиологичният мотив, т.е. този, който създава връзката с други съвременни лексеми.

От диахронните подходи частично се използва етимологичният, и то не с оглед на откриването на някакви нови етимологии (тъй като това вече е извършено много прецизно в БЕР), а за да бъде установено съотношението между многобройните домашни формации и по-малкото на брой чужди заимствания (при ракията), отразяващи в известна степен и възникването на производството на алкохолни напитки по нашите земи или извън тях. Наличието на имена за разнообразни видове ракии само у нас и отсъствието на подобни или точни съответствия в други езици налагат прилагане на елементи от подходи като: *сравнително-историческия* (при славянските езици) и *конфронтативния (съпоставителен)* (при някои езици на Балканите като

гръцки и турски). С *етнолингвистичния* подход пък са анализирани имената на вината като основа за ракиите, използвани при различни обреди със символни значения (*вино за преливка, блага ракия и т.н.*). Това богатство от проблеми и методологически решения определя и структурата на предложената многоаспектна работа (за представяне на моделите в *различните ѝ части* е използван *парадигматичният начин*).

Винопроизводството има дълбоки и многовековни корени по нашите земи, за разлика от производството на ракии. То води началото си още от античността, но чрез суровината за приготвяне на алкохолни дестилати, позната като джибри, производството на ракия се свързва с винопроизводството. В трудовете си „Българска енциклопедия на виното“ (Бориславов 2019:51-82) и „Виното традиция, култура, съвременност“ (Цаков 2008:20-44) авторите правят исторически преглед на отглеждането на лозови насаждения и производството на вино. Добре известен факт е, че нашите настоящи земи са били населявани от траките в продължение на дълго време преди заселването на славяните и прабългарите на Балканския полуостров. За разпространението на лозарството и винарството през този период се съди по писмените сведения, оставени от древни автори като Омир, Архилох, Ксенофонт, Хезиод, Овидий и др., от описанието на провеждането на Дионисиевите мистерии, от култа към Орфей, но най-осезаемото доказателство е свързано с множество археологически находки – различни монети, плочи, релефи, мозайки, стенописи с изображения на Дионисий, лозници, чепки грозде и пр. и разбира се, златни и сребърни винени съдове. Най-яркият пример за това е Панагюрското златно съкровище, което представлява богато украсен сервиз за пиене на вино при големи тържествени пиршества.

След като *римляните* завладяват Балканите, винарството продължава да се развива, дори според някои източници масивите увеличават броя си.

През Средновековието, по времето на Първото и Второто българско царство, гроздето и свързаното с него вино продължават да се култивират и се превръщат не само в поминък, но се свързват и с новоприетата религия –

православното християнство. Тук е интересно да се отбележи, че при плащане на данъците задължително са внасяни определен брой кошници с грозде и делви с вино. Вероятно затова се поражда и необходимостта от регулация, за което говорят известните Крумови закони против пиянството. Тенденцията за развитие на винопроизводството и за отглеждане на лозя продължава все така устойчиво и през времето на византийското владичество.

Традиционно се приема, че с навлизането на османските турци на Балканите и след установеното законодателство в империята се поставя край на лозарството и винарството, но това съвсем не е така. От откритите нормативни актове за таксите и митата, които са събрани от населението, става ясно, че отглеждането на лозя и производството на вино са били все така широко разпространени в България. Данните, посочени в официалните регистри и в сведенията на пътешествениците, преминали през нашите земи, показват, че лозарството и винарството са добре развити навсякъде, независимо от турското робство. Пиенето на вино през османското владичество се е запазило като един от символите на християнската общност в империята. Този факт се потвърждава и от епоса за Крали Марко, който след подвизите си обичайно сяда да пие вино. Виното устойчиво присъства и в българската възрожденска литература. То е постоянна тема в разговорите и в споровете на дядо Либен и хаджи Генчо от „Българи от старо време“; запомнящо се е киселото вино на Странджата в „Немили-недраги“; доброто вино в повестта „Чичовци“ и не на последно място – виното е литературен герой в романа „Под игото“, както и в Ботевото стихотворение „В механата“. Примерите от този порядък могат да бъдат многократно увеличени.

България посреща своята свобода със значителни лозови масиви в добро състояние. За съжаление, малко след Освобождението, лозята са нападнати от филоксера, дребно насекомо, което едва не унищожава насажденията. Властите предприемат действия срещу т.нар. *чума на лозата* и създават първите държавни разсадници за облагородени лозички. Интересен факт е, че в първите години на ХХ в. и лозарството започва своята модернизация – косерът е заменен от ножица, а разтворите и пръскачките започват да се забелязват все по-често сред масивите.

До края на Първата световна война производството на вино в България е за вътрешния пазар. От средата на 20-те и 30-те години картината постепенно започва да се променя. Това се дължи на създадените тогава лозаро-винарски кооперации, които разполагали със собствени изби.

В периода между двете световни войни виното в България продължава да се произвежда като масова стока за вътрешния пазар.

През 50-те години винопроизводството в страната става държавен монопол. Колективизацията в селското стопанство води до нарастване на броя на насажденията. През 60-те и 70-те години винарската индустрия се ориентира изключително към огромния пазар в Съветския съюз и страните от тогавашния Източен блок.

Към края на 70-те и през 80-те години на XX век българската винарска индустрия започва да търси пазари на Запад и успява да постигне сериозни успехи в това начинание. След средата на 90-те години обаче започва плавно изтласкване на България от тази пазарна ниша. За щастие, родните производители успяват, особено в по-ново време, да издигнат българското вино до международно признание и да го поставят редом до изисканите френски и изтънчените италиански вина.

Въпреки относително малката си територия днес, само до преди половин век територията на България е била разделена на цели пет обособени лозаро-винарски региона: ²Дунавска равнина – Северен лозаро-винарски район;

² Картата е взета от сайта <http://www.bestwine.bg/lozarstvo-vinoproizvodstvo-vino-bulgaria> 18.10.2021

Тракийска низина – Южен лозаро-винарски район; Черноморски – Източен лозаро-винарски район; Долината на Струма – Югозападен лозаро-винарски район и Розова долина – Подбалкански лозаро-винарски район.

След реструктурирането от 2005 г. броят на регионите е понижен до два – Дунавска равнина и Тракийска низина.³

Севернобългарският район се характеризира с умерено-континентален климат с горещо лято и голямо количество слънчеви дни. Обхваща централната и западната част на Дунавската равнина, южния бряг на Дунав и прилежащите му райони. Разпространени са сортовете Мускат Отонел, Гъмза, Каберне Совиньон, Мерло, Шардоне, Алиготе, Памид и други. Тук се произвеждат качествени бели сухи вина, естествено-пенливи вина по класическата технология и качествени червени вина, които се характеризират с богат плодов аромат и свеж вкус. В Южнобългарския район климатът е умерено-континентален с добро разпределение на валежите през целия вегетационен период. Включва централните части на Тракийската низина и части от Сакар. В този район са концентрирани повечето от червените сортове грозде. Отглеждат се Мавруд, Мерло, Каберне Совиньон, Червен мискет, Памид и други. Климатичните условия на района, защитен от остри северни ветрове, благоприятства получаването на разкошни богати, плътни, запомнящи се червени качествени вина от сортовете Каберне Совиньон и Мавруд. Вината от

³ Картата е взета от < <http://bulgarianwines.org> > 18.10.2021

типично местния сорт Мавруд се ценят особено много, защото съчетават аромата и вкуса на червени дребни плодове, подправки и треви. Към днешна дата България притежава над петдесет района за производство на регионално вино с гарантирано наименование за произход и/или контролирано наименование за произход, сред които са: Ловеч, Търговище, Велики Преслав, Хан Крум, Евксиноград, Карнобат, Ямбол, Поморие, Карлово, Хисаря, Сакар, Мелник, Сунгурларе и др⁴.

Тук трябва да се отбележи, че по-голямата част от отглежданите сортове, освен за вина, се използват и за ракии, тъй като последните се правят предимно от грозде, т.е. винарските райони съвпадат с ракиените и обхващат цялата българска държавна територия.

⁴ Данните са взети от сайта на Национална лозаро-винарска камара. < <http://bulgarianwines.org> >
09.05.2020

I. Част

НОМИНАЦИОННА ХАРАКТЕРИСТИКА НА АЛКОХОЛНИТЕ НАПИТКИ (РАКИИ И ВИНА) В РАЗЛИЧНИТЕ ТИПОВЕ ГОВОРИ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК (С ОГЛЕД НА МОДЕЛИРАНЕТО)

Според ТРХН 2009:272 – ономасиологията, която е дял от лексикалната номинация, „изучава назоваването на предметите и явленията. Нейни обекти са: начините, по които се назовават предметите, явленията и понятията; връзката между лексикалното съдържание и езиковата форма (...); отношението на понятието като познавателна категория към названието; изразяване на понятието с конкретна дума и пр.“ Два са основните метода в общата лексикология за проучване на лексиката – **семасиологичен и ономасиологичен**. Изучаването на лексиката чрез ономасиологичния подход върви в посока: от обекта (предмет или явление) към понятието като негово отражение и към получаване на езиковата форма (названието, думата, наименованието). При този подход се тръгва от заобикалящата ни среда и се преминава през логическото мислене (съзнанието с неговите изградени понятия), т.е процесът има универсален характер. В по-голяма или в по-малка степен понятията са еднакви или сходни за всички хора по света, тъй като в общи линии всички мислят по подобен начин, иначе не биха се разбирали помежду си и не би бил възможен преводът от един език на друг.

По отношение на лексикалната номинация диалектологията предлага много и разнообразни възможности, защото понякога за един и същи концепт в **различните говори** има множество различни думи. Това са т.нар. *хетероними* (в общодиалектен, многосистемен план) и *синоними* (в рамките на един диалект, на една система). Тези хетероними възникват въз основа на различни номинационни

мотиви, които се открояват ясно. Така например номинацията (именуването) на понятията може да се извърши на базата на външно сходство (*лоза, влакмо*), на базата на произхода (*джибровица* – ракия от джибри), на мястото (*винарна*), на емоционалната оценка (*пияндур*), на размера (*големаник* – за вино), на вкусовите качества (*киселяк* – вкиснало вино), на времето (*ваканционен*) и редица други. Въпрос за случайност е коя от тях в един или друг език, в един или друг диалект ще залегне като мотивация при названието на понятието.

Няколко са основните начини за възникване на нови думи (и на нови значения) в езика (и съответно в българския език):

1. **Промяна чрез пренос на някакво значение от периферийната част на една дума към друга или обособяване на нова самостоятелна лексикална единица:** *попивателна* ‘пореста хартия за попиване на мастило’ и *попивателна* ‘пияница’;
2. **Деривация (словообразуване):** *слива* – *сливовица*; *дренка* – *дренковица*;
3. **Заемане от чужд език:**
 - а) **пряко заемане (без съществена промяна):** *карабунар* (тур.), *медок* (фр.), *зарчин* (срб.);
 - б) **хибридизация (частично заемане):** *вин-ар*, *винарка*, *винарство*, *винопиец*;
 - в) **калкиране (преводно заемане)** – *мавруд* от гръц. *μαυρούδι*, *μαύρος* – *черно грозде, черно вино*.

Хипонимите⁵ – имената на **видовете** ракии (съответно и на вина) са подредни названия, назоваващи видовете понятия на **родовото** (надредно) понятие ‘ракия’ (и съответно за ‘вино’). Общите названия за вина и ракии са за родовите понятия, т.е. **хиперонимите**⁶. В своя труд „Българска диалектология“ (Стойков 1993: 322) Ст. Стойков отбелязва: „Изобщо речникът на диалектите е много богат за *частните видови названия* (...), докато литературният език се задоволява само с широки общи термини. (...) При този вид названия в диалектите е интересно да се изтъкне, че всяка разновидност се означава със самостоятелна

⁵ Хипо- гръц. ὑπο ‘под’ (Вж. Речник на чуждите думи в бълг. ез., С. БАН. 1982, с.963)

⁶ Хипер- гръц. ὑπερ ‘над’ (пак там, с. 962)

коренна дума. Научната терминология на дадено селскостопанско производство (...) също така е богата със специални термини, но тя се строи по обратен път; при нея се излиза от общо родово понятие, което може да се стесни до известна степен с помощта на определение, включващо съответен видов признак.“ Според ТРХН 2009: 63 видовото понятие е „понятие, което обхваща предмети или явления според сходство на признаците им и влиза в състава на по-общото родово понятие.“ А пък родовото понятие (пак там: 363) е „общо понятие, което включва в себе си няколко вида.“ Т.е. родовото название ‘**ракия**’ (‘силно алкохолно питие’, носещо наименованието си от араб. *araq* ‘ракия от фурми’) и родовото понятие ‘**вино**’ (‘пиво от ферментирал гроздов сок’, от лат. *vinum* ‘вино’) са „най-общите“ наименования на понятията за съответните напитки, докато имена като *анасонлийка* ‘ракия с анасон’ и *гџмза* ‘сорт грозде и вино от такова грозде’ назовават вече части от видовите понятия за тези алкохолни напитки.

В настоящата глава на първо място ще бъдат разгледани имената на ракиите, неразглеждани специално досега и на вината в териториалните говори, а непосредствено след тях и техните названия в социалните наречия.

1.0 Номинационна характеристика на наименованията на ракиите в българските териториални говори

Основните начини (и признаци), въз основа на които се извършва новото именуване, се наричат **номинационни**. Те отразяват **родовите** (общите) белези за време, място, материал, вкус, цвят и т.н., т.е. те имат универсален характер. Частни случаи на номинационните признаци представляват **ономасиологичните** признаци (белези, мотиви). При тях се запазва само частично формата и най-общо значението, чрез основата (темата) на старата производна лексикална единица, превърнала се в мотив. Възникналите облици – резултат предимно от **словообразователни** процеси, са съвсем нови думи (нови номинати). Ономасиологичните признаци характеризират по-често **видовите понятия**. Като частен случай на номинационните признаци те не се противопоставят на тях, а ги доизясняват, т.е. имат по-конкретен характер и изграждат семантиката на

отделните думи. Тук номинационните признаци са приведени като обобщителни, въз основа на което се изгражда моделирането.

Структурно (моделно) видовете понятия на родовото понятие *ракия* се именуват по следните начини:

1.1 Първият структурен начин (първият модел) за назоваване на различните **видове ракии** е представен чрез **фразеологични съчетания** (в най-широкия смисъл на думата). Най-често отделното съчетание представлява комбинация от имена за родово и видово понятие, граматически изразено преди всичко от прилагателно име (епитет) и съществително, при което прилагателното има конкретен, а съществителното общ характер: *сливова (видово) ракия (родово)*.

Приведените имена на селищата и районите са по посочените източници. Всъщност те имат много по-широко разпространение.

Що се отнася до транскрипцията, тя също следва източниците – фонетична, полуфонетична или в книжовен вид.

А) По произход на материала

- *гръдзова ракия* (БЕР 1: 284; ‘ракия от грозде’; СБ, Софийско);
- *гюлова ракия* (БЕР 1:308; ‘ракия от гюл ‘роза’; Странджанско);
- *джанкова ракия* (БЕР 1:356; ‘ракия от джанки’; Пловдивско, Новоселско);
- *джиброва ракия* (БЕР 1:362; ‘ракия от джибри’; Тетовско);
- *дзънкова ракия* (БЕР 1:379; ‘ракия от дзънки’; Бели Осъм, Троянско, Севлиевско);
- *дренчена ракия* (БЕР 1:440; ‘ракия от дренки’; Кратовско, Тиквеш);
- *дудова ракия* (БЕР 1:442; ‘ракия от дуди’; Белоградчишко, Ботевградско, Врачанско, Софийско);
- *калена ракия* (БЕР 2:155; ‘ракия от плодова кал’; Силистренско, Еленско);
- *крушова ракия* (БЕР 3:31; ‘ракия от круши’; Горна и Долна Василица, Ихтиманско; Полеринци, Кюстендилско);
- *медова ракия* (БЕР 3: 712; ‘ракия от мед’; Широколъшки район);

- *малинова ракия* (БЕР 3:627; 'ракия от малини'; Смолянско);
- *моренкова//муренкова ракия* (БЕР 4:242,334; 'ракия от муренки'; Петрич, Сандански);
- *плодова ракия* 'ракия от плодове' (БЕР 5:358; Дълбоки, Старозагорско);
- *тамънкова ракия* (БЕР 8: 511; 'ракия от круши (тамянки)'; Трявна);
- *черешова ракия* ('ракия от череши'; Тетевенско)
- *черничева ракия* ('ракия от черници' Хр. Вак.).

Освен по произход на материала налице са и постоянни атрибутивно-субстантивни съчетания (разбира се, лишени от характеристиките на истинските фразеологизми – емоционалност и преносност), които обаче битуват в езика непроменени и в повечето случаи имат широко териториално разпространение.

Б) По цвят на ракиите:

- *бѐла ракия* (Петково, Софийско);
- *жѐлта ракия* (ЮЗ);
- *кехлибарена ракия* (ЮИ) и т.н.

В) По качество/ вкус на ракиите:

- *грѐяна // грѐта ракия* 'ракия, сгрята на огъня с малко захар' (Маданско, Тимошко, Лужишко);
- *дѐм ракия* 'люта ракия' (Карловско)
- *добрѐ ракия* (общобългарско);
- *жѐшка ракия* (Кюстендилско, Самоковско);
- *лѐша ракия* (Плевенско);
- *мѐка ракия* (Лужнишко);
- *обикновѐна ракия* (Трявна);
- *рѐм ракия* 'люта ракия' (Дебърско);
- *сѐлна ракия* (общобългарско);
- *скѐма ракия* 'върла люта ракия' (от скрум 'изгорена вълна; сгур'; НГ);
- *слѐба ракия* (общобългарско);
- *смъртонѐсна ракия / скоросмѐртна ракия* (СЗ);

- *топла ракия* (СЗ);
- *тџинка ракия* (Пещерско);
- *хџбава ракия* (Плевенско);
- *џка ракия* (Лужнишко).

Г) По предназначение:

- *жџнска ракия* (ЮЗ);
- *мџжка ракия* (СЗ).

Д) По брой на поръчаното или изпитото количество:

- *голџма ракия (100 мл)* (общобългарско);
- *мџлка ракия (50 мл)* (общобългарско);
- *последна ракия* (общобългарско);
- *пџрва ракия* (общобългарско).

Е) В зависимост от времето на пиене:

- *ракиено време* ('късно следобедно или вечерно време') (ЮЗ).

Ж) В зависимост от характера на обряда:

- *блџга / слџдка / червена ракия* 'подсладена с мед или захар ракия, която се пие след брачната нощ, ако булката е била честна' (ЮЗ, Търговишко, Търновско, Поморийско, Ловешко, Добруджа, Бесарабия);
- *грџта //горџща ракия* 'ракия, която се пие след брачната нощ, ако булката е била девствена' (Плевенско, Ихтиманско);
- *жџшка ракия* 'ракия, която се пие след брачната нощ, ако булката е била девствена' (Софийско);
- *крџстава ракия* 'ракия за малкия годеж, която носят годежарите от момкова страна' (Еркеч, Поморийско);
- *лайнџна ракия* 'при несџстоял се обред, при недевствена булка' (Стралджа, Ямболско).

З) По място на произвеждането:

- *драмска ракия;*
- *пещерска ракия;*
- *силистренска ракия;*
- *сунгурларска ракия;*
- *троицка ракия.*

Съчетанията могат да се състоят и от две съществителни имена, свързани с предлог:

- *ракия от грòзде (общобългарско);*
- *ракия от г̀л (Странджанско);*
- *ракия от дж̀бри (ЮИ);*
- *ракия от дз̀нки ('вид сливи') (Бели Осъм, Троянско, Севлиево);*
- *ракия от др̀нки (Кратовско, Тиквеш);*
- *ракия от д̀ди ('черници') (Белоградчишко, Ботевградско, Врачанско, Софийско);*
- *ракия от кал ('винена утайка') (Силистренско, Еленско);*
- *ракия от кр̀ши (Горна и Долна Василица, Ихтиманско; Полеринци, Кюстендилско);*
- *ракия от мал̀ни (Смолянско);*
- *ракия от мед (Ширококо̀шки район);*
- *ракия от мор̀нки//мур̀нки ('вид черници') (Петрич, Сандански);*
- *ракия от сл̀ви (общобългарско);*
- *ракия от там̀нки ('вид круши') (Трявна);*
- *ракия от чер̀ши (Тетевенско);*
- *ракия от чер̀ци (Хр. Вакарелски).*

1.2. Вторият структурен начин (вторият модел) за номиниране е чрез **универбизация, т.е. чрез субстантивация на прилагателното име** и пропускане на съществителното. По произход той е свързан с първия. При този процес съществителното име отпада от словосъчетанието, като неговата функция изцяло се поема от прилагателното. Тук се наблюдават следните примери:

А) По произход на материала:

- г'џлова / г'џловата;
- грòздова / грòздовата;
- джìброва / джìбровата;
- дзџнкова / дзџнковата;
- дрèнчена / дрèнчената;
- дџдова / дџдовата;
- кàлена / кàлената;
- кайсìева / кайсìевата;
- крџшова / крџшовата;
- мèдова / мèдовата;
- малìнова / малìновата;
- морèнкова / морèнковата;
- слìвова / слìвовата;
- тамџнкова / тамџнковата;
- черешòва / черешòвата;
- чернìчева / чернìчевата.

Основно формите в посочените примери са членувани:

Дай от кайсìевата, нешта џбровата. (Силистренско)

Нечленуваните облици също са възможни, но са с по-рядка употреба.

Това е слìва, троџнска.

Б) По произход на центровете, където се произвежда. Основен суфикс е -ски// -ска:

- драмска;
- пèщерска
- поморийска;
- силìстенска;
- слìвенска;
- троџнска.

Примери за употреба: *Кайсийевата е много по-хубава, не може да се сравни с джибровата.* (Силистренско); *Нашенска си е гюловата, ама комшията пий само от гроздовата.* (Баня, Карловско); *Дай шишето с трошката.* (Ловешко).

1.3. Третият структурен начин (третият модел) за номиниране е чрез **деривация**. При него се образуват нови думи с помощта на афикси. Порядко е налице суфиксното отпадане. Най-честият начин е суфиксацията. Основно моделите се отнасят към атрибутивните или към субстанциалните имена.

а) прости формации (образувани първоначално чрез **кондензация**): От *диахронно* гледище кондензацията (или контракцията) е процес, при който се наблюдава сливане „стягане“ на частите на съчетанията до получаване на една дума чрез прибавяне и на суфикс, т.е. възниква истинското словообразуване. Прилагателното име след суфиксация се превръща в ономасиологичен мотив за новото съществително, а наставките най-често са -ица, -ка, -ина. Тук представителен характер имат следните примери:

- *грозден(а) → грозденица;*
- *гюлов(а) → гюловица;*
- *гюлов(а) → гюловка;*
- *джибров(а) → джибровица;*
- *дзънков(а) → дзънковица;*
- *дренчен(а) → дренченица;*
- *дудов(а) → дудовица;*
- *кален(а) → каленица;*
- *кален(а) → каленка (Силистренско, Еленско);*
- *крушов(а) → крушовица;*
- *малинов(а) → малиновка;*
- *малинов(а) → малиновка;*
- *медов(а) → медовина;*
- *моренков(а) → моренковица;*
- *сливен(а) → сливенка (Попина, Силистренско);*

- сливов(а) → слѝвовица;
- тамянов(а) → тамѝнковица;
- черешов(а) → черешѝвица;
- черничев(а) → чернѝчевица.

Извод: Формите са получени от по-ранните *слѝвова* ракия, *гѝлова* ракия, *джѝброва* ракия и т.н., при които изчезва родовото название, оставило следа само след граматичния род (женски) на новото име.

б) сложни формации (**композити**): *спѝрто-ракиѝ* (БЕР 7:390) ‘алкохол’ – вероятно образувано на базата на гр. *спѝрто* ‘алкохол, спирт’ (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Хасковско, Копривщенско), *скоросмѝртница*, *првотѝк*. Броят им не е голям.

1.4. Четвъртият структурен начин (четвъртият модел) за именуване е чрез **заемане** от други езици. Тук откриваме както изцяло чужди (непроменени), така и частично чужди, но чрез прибавяне на домашен суфикс. В този смисъл хибридите биха могли да бъдат разгледани и в т.3а.

а) **изцяло чужди** – случаите са много малко на брой: *вишнѝн* (БЕР 1:157) ‘черешова ракия, вишновка’ (от тур. *vişnab*; Плевенско), *шпирт* (БЕР 7:389) (от лат. *spiritus*; Доброславци, Софийско). Във втория случай налице е отпадане на чуждия суфикс –us.

б) частично чужди (**хибриди**): *гѝловица* (*гѝл* – от тур. *gül* ‘роза’ (основа) –*овица* (от бълг. разширен суфикс). По-редки са случаите с чужд суфикс или с комбинация между български и чужд суфикс: *анасонлѝйка* (БЕР 1:11) (чрез тур. *anason* от гр. *ανασονι* (+ –ли от тур. + –ика от бълг.).

(За теоритично обяснение по-подробно вж. Кочева, Е. и Кочев, Ив. 1978:191, а също така и Кочев 1992:365.)

а. Родова характеристика на словообразователни модели от съществителни (и според отнасянето им към категориите и типовете)

Избраният тук методлогически подход на моделиране е случаен. Той разкрива разнообразието на номинационните групи по отношение на тяхното образуване. Отнасянето към категориите и типовете е на втори план, защото води към еднообразие. Повечето от съществителните имат двойна интерпретация – ономасиологичният признак може да бъде трактуван освен като атрибутивен (*гюлов(а) ракия*), но и като субстанционален (*ракия от гюл*), т.е. основно налице е преливност на категориите.

Женски род

А) Модели със суфикс *-ица* (с разширен вариант *-овица*):

- *гюловица* 'ракия от гюл' или 'гюлова ракия'
- *джибровица* 'ракия от джибри' или 'джиброва ракия';
- *дзънковица* 'ракия от дзънки' или 'дзънкова ракия';
- *дръновица* 'ракия от дренки' или 'дренкова ракия';
- *дъдовица* 'ракия от дуди' или 'дудова ракия';
- *къмовица* (БЕР 2: 574; 'ракия от джибри'), 'ракия от комина' или 'комова ракия';
- *крушовица* 'ракия от круши' или 'крушова ракия';
- *моренкойца* 'ракия от моренки' или 'моренкова ракия';
- *трънковица* 'ракия от трънки' или 'трънкова ракия';
- *черешовица* 'ракия от череша' или 'черешова ракия'.

Отбелязахме, че словообразователната формация *гюловица* например е с двойна интерпретация. Подобен е и случаят при *джибровица* – *джиброва ракия* = *джибров* + *ица* (към категория *n. attributiva*) и *ракия от джибри* = *джибр* + *овица* (към субстанционалните имена) и т.н. така е и при следващите основи и разширени варианти на моделите, които най-вече са от женски род.

Б) Модели със суфикс *-ица* (с разширен вариант *-еница*):

- *грозденица* 'ракия от грозде' или 'гроздена ракия';
- *каленица* 'ракия от винена кал' или 'калена ракия';
- *трънкеница* 'ракия от трънки' или 'трънкена ракия'.

Тук отново се открива повтарящото на същото явление: *грозденица* = *грозден* + *ица* 'гроздена ракия' и *грозд* + *еница* 'ракия от грозде'; *каленица* = *кален* + *ица* 'калена ракия' и *кал* + *еница* 'ракия от кал', т.е. формацията е „преливна“. Тълкува се двойко – като атрибутивна и десубстантивна.

В) Модел със суфикс *-ка* (с разширени варианти *-овка*; *-енка*; *-инка//инка*; *-лийка*)

- *анасонлийка* 'ракия с анасон' или 'ракия анасонлия';
- *гюловка* 'ракия от гюл' или 'гюлова ракия';
- *джибровка* 'ракия от джибри' или 'джиброва ракия';
- *дренченка* 'ракия от дренки' или 'дренчена ракия';
- *дудинка (дудинка)* 'ракия от дуди' или 'дудина ракия';
- *каленка* 'ракия от кал' или 'калена ракия';
- *малъновка* 'ракия с мед' или 'медова ракия';
- *ореховка* 'ракия с орехи' или 'орехова ракия';
- *сливенка* 'ракия от сливи' или 'сливена ракия';
- *сливовка* 'ракия от сливи' или 'сливова ракия';
- *трънчовка* 'ракия от трънки' или 'трънчена ракия'.

Само атрибутивно название откриваме при *лутъшка* със суфикс *-ка* (с разширен вариант *-ишка*).

Г) Модел със суфикс *-ина* (с разширен вариант *-овина*):

- *комина* 'ракия от комина' или 'комина ракия';
- *крушовина* 'ракия от круши' или 'крушова ракия';
- *медовина* 'ракия с мед' или 'медова ракия'.

Мъжки род

А) Модел със суфикс –ак: Моделът с посочения суфикс е представен само от две триформации: две атрибутивни (*първа̀к* и *стъна̀к* (*с(тъна̀к)*)) и една субстанциална *слива̀к* (срв. *първа̀ ракия*; *тънка̀ ракия* и *ракия̀ от сливи*).

- суфикс –ак (с разширен вариант –овинак): *медовина̀к*

Тук тълкуването може да бъде тройко: *мед(ов) + ина̀к*; *мед + овина̀к* ('ракия̀ от мед') и *медов(ин) + ак*, (*медовин(а) + ак*).

Б) Модел със суфикс–ок: *стъна̀к* (*с(тъно̀к)*). Моделът се отнася към *Nomina attributiva*.

В) Модели без суфикс (с нулев суфикс), но с префикс са девербалните формации: *препѐк*, *първото̀к*, *пато̀к* (*пато̀ка*). Някои от тях са от мъжки род (*пато̀к*), а други вариативно могат да бъдат и от женски род (*пато̀к* и *пато̀ка*).

1.2. Във всички посочени досега начини, които бяха приведени, са отразени различни *номинационни признаци*, които се разглеждат поотделно, а те са създадени въз основа на: продукта, от който са направени; поредността в процеса на приготвянето; начина на приготвяне; тяхното качество; селището, от което произхождат; от резултата, който имат върху пиещия. Следващите примери са илюстрация в това отношение:

А. Материалът за приготвяне: от джибри – *джибровица*, от сливи – *сливовица*, от гюл 'роза' – *гюловица*, от круши – *крушовица*, от кал 'винена утайка' – *каленица*// *каленка*, от малини – *малиновица*, от грозде – *грозденица*, от моренки – *моренковица*, от тамянки – *тамянкковица* и т.н.

Б. Поредност при приготвяне на ракията:

- *пато̀к* (*БЕР 5: 96*) 'последната най-слаба ракия, която изтича накрая след печене';
- *препѐк* 'препечена, ракия, варена два пъти; върла, силна, остра ракия' (Доброславци, Софийско; Преколница, Кюстендилско);
- *първото̀к* 'първа ракия, първотечаща ракия';
- *прото̀ка* 'последната ракия' (Горно Драглище).

- *първа̀к* (БЕР 6:72 Кръвеник, Севлиево, Хасковско, Троян, Берковско) ‘първата, най-силна ракия, която излиза при варене’;
- Формите *па̀тока* /ж.р./ (Горна и Долна Василица, Ихтиманско; Ново село Видинско; Малоуно, Кумановско) и *па̀токи* /мн.ч./ (Троян, Кръвеник, Севлиево; Тръстеник, Плевенско; Бракница, Поповско) са морфологични варианти на *па̀ток*, т.е. на па ‘след’ + ток ‘течене’.

В. Качества на ракията:

- *оджин* ‘силна ракия, която изгаря пиещия (Горно Драглище);
- *джурак* ‘слаба ракия’ (Долно Дряново)
- *лџта* (БЕР 3: 582) ‘силна ракия’ (от субстантивизирано прилагателно);
- *процџка* (БЕР 5: 797 Голяма Фуча, Дупнишко) ‘слаба, долнокачествена ракия’; (от гл. *процоцам*);
- *процџга* (БЕР 5: 797 Рила, Дупнишко);
- *пърцџца* (БЕР 6:111)// *парцџца* (Геров)(Енина, Казанлъшко, Свищовско)// *пърцџция* (Панчев 275), *процџуца* ‘слаба, съвсем проста ракия’ (Широка лџка, Девинско, Калугерица, Новопазарско)
- *шпирт* (БЕР 7: 389 Доброславци, Софийско) ‘силна ракия’ (от заемка).

Тук можем да добавим и формите *стџндџк* ‘тънка, слаба ракия’ (Върбаново, Смолянско) и *стџна̀к* ‘тънка, слаба ракия’ (Равногор, Пещерско).

Г. Резултатът от пиенето: *скоросмџртница* ‘силна ракия, причиняваща отравяне’, *пџкница* ‘силна ракия, причиняваща ‘пукане’, *люлџна* (БЕР 3: 579) ‘треска’, ‘ракия’ (Каравелов) – Произв. от *люлея* поради люлеенето на болния при треска и на пияния след пиене на ракия.

Д. Селище на производство: *поморџйска, бургџска, слџвенска* (Момина, Варненско), *пџщерска, дра̀мска, карноба̀тска, сунгурла̀рска ракѝя* и много други.

Е. Годишно време за произвеждане: *ма̀йска ракѝя* ‘ракия, в която се слагат малки зелени орехчета’; Ловешко.

Ж. По емоционалното отношение към действието на ракията: названия като *пѣкница*, *скоросмѣртница* и др. освен като резултат, свидетелстват за отрицателно, негативно отношение към прекалената употреба на този тип алкохолна напитка. Не отсъстват обаче и такива, които изразяват шеговито отношение към ракията - *Бѣла Ра̀да*.

Начините за номинация и свързаните с тях модели за видовете ракии в българските говори са най-разнообразни. Те се реализират както чрез фразеологични съчетания от пълнозначни части на речта (*джѣброва ракѝя*, *ракѝя от джѣбри*), така и чрез субстантивация на прилагателните (*джѣброва*, *грѣздова*), а също така и с поява на деривационни формации (*джѣбровица*, *грѣздовица*) или просто чрез заемане на чужди думи (*шпирт*) или с хибридни компоненти – чужди думи с български форманти (*гѣловица*). Най-значителен дял се пада на думите с мутационна словообразователна структура (суфиксален тип).

2.0. Номинационна характеристика на наименованията на вината в българските териториални говори

Вината, както ще се види по-нататък, повтарят именуването на разгледаните досега ракии, т.е. откриват **се почти същите типове номинационни структури (същите типове структурни модели)**, макар че всъщност обективно връзката е обратна.

Типологично вината са първични, а ракиите – вторични (и по време), но тук, както обелязахме, поставяме акцент върху ракиите, които създават българската специфика.

2.1. Фразеологични съчетания (двусъставни именни номинати)

А) чрез епитетна домашна лексика към родовото название:

а) Цвят:

- бѣло вѣно (общобългарско);
- сѣньо вѣно (Поморийско);
- чѣрно вѣно (Белослатинско);
- червѣно вѣно (Тополовградско, Костурски, Плевенско, Банат).

β) Вкус/ качество:

- бѣлно вѣно (Великотърновско);
- блага вѣно (Търговишко, Гюмюрджинско);
- вѣно медовѣно 'сладко вино' (Белоградчишко, Пирдопско);
- гѣло вѣно (Казанлъшко, Тетовско, Дупнишко);
- горчѣво вѣно (ЮЗ);
- дебѣло вѣно (Ловчанско);
- лѣту вѣно (Златоградско);
- мѣтно вѣно (Великотърновско);
- пребѣто вѣно (Варненско);
- пресѣчено вѣно (Габровско);
- резлѣво вѣно (Великотърновско, Дупнишко);
- руйно вѣно (Великотърновско, Драмско);
- сладко вѣно (Ловешко, Монтанско, Харманлийско);
- сѣхо вѣно (общобългарско);
- тѣжко вѣно (Плевенско);
- тѣнко вѣно (Ловчанско);
- чѣсто вѣно (Велинградско).

γ) Възраст:

- лѣдо вѣно 'младо вино' (Великотърновско);
- старо вѣно (Дупнишко, Петричко).

δ) Предназначение:

- жѣнско вѣно 'леко вино за жени' (Ловчанско);
- мѣжко вѣно 'тежко вино за мъже' (Берковско).

ε) Материал:

- *боровинково вино* (Софийско, Смолянско);
- *кърпено вино* (Хисаря);
- *малиново вино* (общобългарско);
- *шипково вино* (Хисаря, Смолянско).

- чрез епитетна лексика с чуждоезичен елемент: *дамџтово вино* (срвн. димят – гръц. – Плевенско); *гџмзово вино* (срвн. гџмза – тур. от араб. – Плевенско); *маврџдово вино* (срвн. мавруд – гръц. Асеновградско).

2.2. Чрез универбизация (субстантивация на получените вече прилагателни имена, които обикновено се членуват):

- *Гџмзовото е по-добро от димџтовото.* (Видинско, Ломско);
- *Маврџдовото се прави по вашите места, където почвата е силна.* (Мелнишко).

По-често този тип именуване (моделиране) се свързва с употребата на универбата след предлог: *Налей от гџмзовото.* (Плевенско); *С дамџтовото прекарах ваканцията лѐтос край морѐто.* (Софийско).

2.3. Чрез вторична номинация (преноминация). Моделът отразява един от основните начини за именуване на различните вина. Най-честият случай е извършването на семантична метонимична деривация – виното носи името на продукта (плода), от който е направено:

А) С домашна лексика: *пелѝн* – 1. Билка; 2. Питие с тази билка (цялата българска езикова територия); *малина* – 1. Плод от малина; 2. Вино от този плод (Гоцеделчевско); *боровинка* – 1. Плодовете на боровинката; 2. Вино от боровинки (Софийско).

Б) С чуждоезична лексика: *димџт*; *гџмза*; *маврџд*; *резекѝя* (чрез тур. от персийски); *карабунѝр* (тур.); *медѝк* (от фр.); *зѝрчин//зачѝнак* (от срхр.)– всички названия означават: 1. Сорт грозде; 2. Вид вино от това грозде.

2.4. Чрез деривация (словообразуване). При именуването на видовете вина в българските говори се забелязват значително по-малко модели.

а) Модел на домашна лексика: независимо, че родовото понятие 'вино' е от среден морфологичен род, повечето от названията за видовете вина са от мъжки род. Броят на изключенията (няколко съществителни от женски род) е незначителен. Имена от среден род не са отбелязани.

Мъжки род

- Модел със суфикс *-ак// 'ак*: *цѝпорак* (с ономасиологичен мотив *цѝпор(и)*) 'джибри'; *резѝк* (с ономасиологичен мотив *реж(е)*); *резн'ѝк* (с ономасиологичен мотив *реж(е)* и фономорфологично редуване на съгласните *ж//з*);
- Модел със суфикс *-ин// -ник*: *пеленѝк* (с ономасиологичен мотив *пелин*); *воднѝк* (с ономасиологичен мотив *вод(а)* или *вод(е)н*);
- Модел със суфикс *-аш*: *пелинѝш* (с ономасиологичен мотив *пелин*);
- Модел със суфикс *-ач*: *пелинѝч* (с ономасиологичен мотив *пелин*);
- Модел със суфикс *-ец*: *мѝрец* (с ономасиологичен мотив *мар(на)* или *мар(ен)*);
- Модел със суфикс *-ул*: *маскѝл* (с ономасиологичен мотив *маск(ам)* 'натискам');
- Модел без суфикс (**нулев суфикс**): *самотѝк* (с ономасилогични мотиви *сам(о)* (*се*) *точ(и)*).

Женски род

Моделите за домашна лексика са разнотипни:

- Модел със суфикс *-ина // -овина*: *медовѝна* (с ономасиологичен мотив *медов(а)* или *мед*);
- Модел със суфикс *-ушка*: *благѝшка* (с ономасиологичен мотив *благ(а)*);

- Модел със суфикс *-ига*: *пеленѝга* (с ономасиологичен мотив *пелин*).

б) на заимствана чуждоезична лексика: С домашните суфикси, естествено те образуват хибриди (смесени българо-чуждоезикови формации). За разлика от предходния пункт, където материалът, с малки изключения, е основно от мъжки род, при хибридите преобладава женският граматичен род.

- Модел със суфикс *-ка*: *темѝнка* (с гръцки ономасиологичен мотив *темян*); *кадѝрка* (с ономасиологичен мотив от албански произход от град (С)*кадар*); *алджѝрка* (с ономасиологичен мотив от френско-арабски произход от *Алжир*);

- Модел със суфикс *-уш*: *кѝкуш* (с ономасиологичен мотив от гръцки произход от *кок(ал)*);

- Модел със суфикс *-ак*: *зачѝнак* (с ономасиологичен мотив от сръбски произход от *зачин(ем)*).

По-голямото уточнение на чуждите лексикални елементи и по-специално за балканизмите при названията на вината се проявява, когато исторически се потърси народностният произход на номинатите. За това говорят ориентализмите, гърцизмите, румънизмите:

- *шарѝп*;
- *шѝр*;
- *шорѝ*;
- *шорабѝя*;
- *шѝс*;
- *шоромѝн* – всички свързани с турското *şıra*, ‘шира’;
- *турфандѝ* ‘младо, неузряло вино’ срвн. тур. *turfanda* ‘скорозрял, ранозрял плод или зеленчук’ (Севлиево, Сливенско);
- *мисѝлец* ‘трикратно сладко вино’ срвн. тур. *müselles* ‘троен, трикратен’, а то от араб. *müselles* също (Могилово, Чирпанско);
- *бѝяма* ‘боядисано, червено вино’ срвн. тур. *boya* ‘багра, багрило, цвят;
- *ардалѝ* ‘леко вино, пресечено с хардал’;
- *басмѝ* ‘безалкохолно вино’ срвн. тур. *basma*, произв.от гл. *basmak* ‘притискам’;

- *сюзмè* (БЕР 7:709) ‘средно вино, което вкисва бързо, не трае повече от година’
срвн. тур.süzme ‘нещо прецедено, филтрирано’;
- *ùпсиме* ‘неферментирало вино’ срвн. úψωμα ‘нафора’ (Гоце Делчев, Солунско);
- *кирàца* ‘гражданско, фино вино’ срвн. керάτζα ‘гражданка, госпожа’
(Софийско, Гоцеделчевско, Драмско, Мелнишко);
- *кумандария* (БЕР 3: 127) ‘вид хубаво вино’ срвн. κουμανδάρια ‘сорт сладко
кипърско вино’ (1875, П.Р. Славейков);
- *турбурèл* ‘неизбистрено вино’ срвн. рум.turburél ‘прясно, още
неизбистрено вино’, субстантивирано прил.със знач. ‘мътничък’, умал.от
tùlbure ‘мътен’ (Добричко, Силистренско);
- *лìнгур* ‘безалкохолно вино’ срвн. рум.lingugaг лъжичар’, произв.от linguga
‘лъжица’, което произхожда от лат.lingula също (Дедово, Пловдивско) и
др.

В имената на видовете вина се откриват следните номинационни признаци,оформящи моделите:

А. Състав (консистенция): *воднìк* ‘разводнено вино’ (Брестовица, Пловдивско);

Б. Качество: *резàк//резнџк//резнàк//резнàе// зарезн`àк* ‘вино, което реже’ (Банат); *мисилèц* ‘трикратно сладко вино’ (Чирпанско); *благџшка* ‘благо, сладко вино’;

В. Произход (съдържание): *медовìна* ‘подобно на вино спиртно питие от мед’ (Широколъшки район); *кърчàк* ‘домашно вино’ (Смолянско); *тамъзлџк* ‘домашно вино’ (Троянско);

Г. Цвят: *маврџд* от гр. μαύρος ‘черен’;

Д. Годишно време за произвеждане: *рàнгел(ово)* ‘силно вино от боровинки, шипки, малини и други плодове, което се слага достатъчно рано, за да може да бъде годно за консумация околко Архангеловден (08.11.)’ (Златоградско, Маданско, Смолянско).

До важен извод достигаме, когато направим сравнение между номинационната система, образувана от названията на различните видове *ракии* и системата на

вината в българския език. Системата на имената за различните видове ракии основно има български характер, докато системата на вината е по-богата на чуждоезикови лексикални елементи.

II. Част

НОМИНАЦИОННА СТРУКТУРА НА НАИМЕНОВАНИЯТА НА АЛКОХОЛНИТЕ НАПИТКИ (РАКИИТЕ И ВИНАТА) В СОЦИАЛНИТЕ ГОВОРИ

В тази част от работа се разглежда и групата наименования на ракиите и вината в социалните диалекти – в сленга //жаргона и в тайните професионални говори, които също не са от книжовен тип. Тези диалекти са характерни за отделни по-големи или по-малки затворени и обособени социални групи както в миналото, така и днес. Отделните лица, свързани в едно цяло по производствени, професионални, корпоративни и други интереси, които се чувстват членове на това цяло, имат много общо в заниманията, интересите, мисленето си и пр. Всичко това се отразява и в тяхната реч. Така говорът на всяка социална група има свои отличителни черти, които дават основание да се говори за неин особен социален диалект (вж. по- подробно Стойков 1993: 337).

Характерно за професионалните диалекти е, че те нямат собствени граматични особености, а само лексикални, защото в същината си са съвкупност само от специфични за дадена професионална област думи (термини). В професионалното наречие липсва онази образност и емоционалност, която е типична за сленга. Доста различна е и характеристиката на сленга, макар че и в него липсва собствена граматика, но лексикалният фонд е значително богат, тъй като „заема“ думи и изрази и от общонародния език – домашни и чужди, като променя тяхната семантика или създава по пътя на словообразуването (чрез познати модели) нови названия. Жаргонната лексика е ярко експресивна.

Съгласно класификацията на социалните диалекти, която прави Ст. Стойков в „Българска диалектология“ (вж. Стойков/ Stoykov 1993: 340-361), в обхвата на професионалните диалекти влизат: лексеми на изчезващи професии и занаяти (казанджийство, сапунджийство, дръндарство и др.), актуални за времето на проучване. В предговора на „Речник на българския жаргон“ (Армянов/ Армуанов 1993: 4) Г. Армянов отбелязва, че: „(...) жаргонът се отделя очевидно от тайните занаятчийски и престъпнически говори и от професионалните диалекти, които имат съвсем други езикови и социални функции, макар да заема някои думи и изрази от тях.“

Разкриването на номинационната структура на имената за различните видове вина и ракии в социалните говори се извършва с помощта както на синхронния метод, така също и с прилагането на диахронния метод (за непрозрачните от съвременна гледна точка названия, основно чужди по произход). От гледище на теорията на номинацията понятието, получило име, се нарича номинат. Основно номинатите биват два вида: първични и вторични. Вторият тип е възникнал по пътя на свързване на формата на старото име с друго понятие, т.е. името запазва своята форма, но добива чрез пренос и второ, (трето и т.н.) ново значение.

3.1. Даването на названия за различните видове традиционни алкохолни напитки в социалните говори се извършва, общо взето *по познатите начини*, т.е. чрез:

1. **Универбизация**, като отново се наблюдава **субстантивация на прилагателното име** след изпускане на съществителното. Прилагателното обикновено се членува: *жълтата* 'ракия от сливи' (ЮЗ), *белата* 'ракия' (пап. Прилепско, зид. Крушево);

2. **Вторична номинация** (преноминация). Най-честият случай е извършването на семантична метонимична деривация – напитката носи името на продукта (плода), от който е направено: *шля* 1. плод; 2. ракия (Смолянско); *шушля* 1. плод; 2. вино (Самоковско). Възможно е преноминацията да се извърши и на базата на употреба на лично име като нарицателно: *цвета* 'ракия' (Шлегово); *веселин(чо)* 'вино' (Дебърско, Дупнишко);

3. Деривация (словообразуване)

а) прости формации (образувани чрез кондензация):

- *грозданка* 'гроздова ракия' (жарг.)⁷ Пример за употреба: *Кой ще кихне по една грозданка, бе?*;
- *гроздомѝцин* 'гроздова ракия' (жарг.) Пример за употреба: *Дай, ще врутнем набързо по един гроздомѝцин и ще си ходим.*;
- *джибромиѝн* 'нискокачествена, долнопробна плодова ракия' (жарг.);
- *ракиѝн* 'ракия' (жарг.) (думата няма мн.ч.) Пример за употреба: *Като ти е кофти, пийни малко рекиѝн и ще ти мине.*;
- *сливомиѝн* 'сливова ракия' (жарг.).

Предходните названия са образувани по модела стрептомицин 'вид антибиотик': *скѝчовица* 'уиски' (жарг.); *шльѝковица* 'долнопробна, некачествена ракия, направена от различни плодове, стари компоти, сокове и др. (жарг.).

б) сложни формации (композиции):

⁷ Тълкуването и привеждането на илюстративен материал от жаргона по Армянов 1993

- *ка̀лопис* 'вино' (от *п̀йис* 'пиво, питие' и *ка̀ло* 'добро, хубаво') *Айна̀с̀с йет ка̀ло̀пизо* 'Това е хубаво вино.' (циг. Битолско, Охридско, Велешко, Крушево);
- *па̀рнопис* 'ракия', от *па̀р* 'бял' и *п̀йис* 'пиво, питие', (циг. Битолско, Охридско, Велешко, Крушево).

4. **Заемане от чужди езици.** По-ясно за проследяване е заемането в жаргонната лексика, тъй като формите в нея са „прозрачни“. При тайните социални говори ситуацията е значително по-затруднена поради смесването на компоненти от няколко езика, формиращи лексемата (отново чужди, но делитбата се извършва върху различни основи на делене):

А) Непроменени

- *асмас* ън 'ракия' от тур. *asma*;
- Формите *шòнтре, шàнтре* 'вино' от тур. *şagar* 'вино' (дюлг., пап. Дебърско); *шор, шорà, шорàбия, шорòман* 'вино' от тур. *şiga* 'вино, шира' (пап. терз. Прилепско, Дебърско);
- *ичк̀я* 'спиртно питие' от тур. *içki* 'алкохолно питие, пиене';
- *чòдчя, чòчо, чок, ч̀йчова, чòче, чòча, чòнкъ* 'ракия' от ит. *ciociage* 'смуча' (Смолянско, Пирдопско, Брациговско);
- *ц̀йка // чòйка* от рум. *ţuică* 'сливова ракия с нисък градус' (Шлегово, Добришко, Смолянско);
- *та̀р̀* от циг. т(х)ари 'ракия' (циг. говор Битолско, Охридско, Велешко, Крушево).

Б) Хибридни кръстоски (Променени)

- *шампо̀анско* 'шампанско вино' (по модел – кръстоска от шампанско и шампоан; жарг.);
- *шант̀анско* 'шампанско' (по модел – кръстоска от шампанско и шантан; жарг.).

3.2. Словообразователни модели в сленга

Женски род

А) Модели със суфикс *-овица*: *скѡчовица, шльѡковица*;

Б) Модели със суфикс *-ка* (с разширени варианти *-анка, -арка, -ьоска*): *гроздѡнка, каменѡрка, тѣркальѡска*.

Мъжки род

А) Модели със суфиксоид *-цин* (по произход е от гр. дума $\mu\acute{\kappa}\eta\varsigma$ 'гѣба', играеща роля на суфиксоида): *гроздомѡцин, джибромѡцин, ракиѡн, сливомѡн* (жарг.), създаден хумористично по модела на аптечните продукти;

Б) Модели със суфиксоид *-ос*: *ракиджѡс* (жарг.).

При последните примери се открива привнасяне на емоционалност чрез фонетична близост на основата с други основи.

Разбира се, не бива да се пропуска и фактѣт, че номинацията, както и при ракиите и вината, може да се осъществи и на базата на различни признаци, които притежава алкохолната напитка като:

А. Качество: *лѣта* 'ракия' (Кривопаланско, Стружко, Кратовско), *лютѡшка* 'ракия' (Шлегово, Кратовско);

Б. Резултат от пиенето: *каменѡрка*;

В. Състояние след пиенето: *тѣркальѡска; гѡлчо, гѡлю* 'вино' (защото оставя пиещия без пари, гол; дѡлг., Брацигово, мещ. Гоцеделчевско), *големѡн* (пиещият започва да се големее; дѡлг., Брацигово, Смолянско, Пирдопско);

Г. Географски обект, от който произхожда: *ѡрдена, ѡрденка* 'ракия', *ѡдрда, ѡрдуй* 'вино' по името на р. Йордан (бот., Прилепско, Битолско, Казанлъшко).

При названията на видовете спиртни напитки в българските социални говори се установява, че начините за номинация са разнообразни, но не толкова, колкото при названията за понятията 'ракия' и 'вино' в териториалните говори. При тях липсва именуване чрез фразеологични съчетания, но пък остава, било то и съвсем слабо застъпено, назоваването чрез субстантивация. Както и при номинирането на видовете понятия за

‘вино’, се открива преноминация. Общ извод е, че няколкократно по-трудно е да се изследват номинационните процеси в професионалните наречия и жаргона, предвид сложността на тяхното възникване – броят на социалните групи е голям, а броят на участниците в една група – малък. Независимо от различния произход на лексиката в тях (диалектна, книжовна, домашна, чужда) процентът на диалектната е много висок.

III. Част

ИСТОРИЧЕСКА ХАРАКТЕРИСТИКА НА НАЗВАНИЯТА ЗА ВИДОВЕТЕ РАКИИ И ВИНА В ГОВОРИТЕ

**(с оглед на българската специфика – многообразие на продуктите и на
техните наименованията)**

С помощта на диахронен анализ имената за видовете ракия и вино могат да бъдат разделени на две групи: домашни думи, т.е. със славянски произход на основата и на заемки от други езици. Във втората група попадат изцяло заети, а също така и хибридни наименования. На базата на тази делитба при названията на традиционните алкохолни напитки в българските говори се откриват следните примери, създаващи като резултат спецификата на поставения проблем, а именно многообразието на наименованията на получените продукти (и най-вече за видовете ракии, без съответници в другите езици).

а. Видови названия за 'ракия' със славянски (и съответно български) генезис на ономаσιологичния признак

- *грòзденица* (БЕР 1:284) 'ракия от джибри' – срхр.грозд, слов.gròzd, рус.грозд, гроздь, укр.грòзно, грòзло, чеш.hrozen, словаш.hrozno. Значение 'ракия' е отбелязано само в българския език;
- *дрѣнковица* (БЕР 1: 440) 'ракия от дренки' – срхр.дријен, слов.drèn, рус.дрён, чеш.dřin. Значение 'ракия' има само в български език.
- *Формите кòминица* (БЕР 2: 572) 'джиброва ракия';
- *кòминьовица // кòминьойца* (БЕР 2: 572) 'джиброва ракия' (Тетово);
- *кòмница* (БЕР 2: 572) 'джиброва ракия';
- *кòмовица* (БЕР 2: 573) 'ракия от джибри' – от кòмина 'джибри, пращини' – срхр.ком, кома, комина 'джибри', остар. 'люспа, кора', чеш.kominy мн.ч.'джибри', рус.комить 'мачкам'.
- *коминѣрка* (БЕР 2: 572) 'джиброва ракия' (Тиквешко); Значение 'ракия' е посочено само за български език. навсякъде без паток;
- *крушòвица* (БЕР 3:31) 'ракия от круши' (Полетници, Кюстендилско) – срхр.крушка, чакав.крушва, словен.grûška, рус.груша, укр.груша, чеш.hruška, праслав.*grušā: krušā; Значение 'ракия' се открива само в български език.
- *крѣшовина* (БЕР 3:31) 'ракия от круши';
- *крѣшуйца* (БЕР 3: 31) 'ракия от круши';
- *люлѣна* (БЕР 3: 579) 'треска','ракия' (Каравелов) – произв. от люлèя, поради люлеенето на болния при треска и на пияния след пиене на ракия.

- срхр.љуљати 'люлея', рус.лꙋлькать, укр. люляти, чеш.lulati, праслав.*ļjuljati; Значение 'ракия' е отбелязано за български език.
- *лютишка* (БЕР 3:583) 'ракия' (таен говор Шлегово, Кратовско) – срхр.љют, словен.ljut, рус.лютый, чеш.lity. – праслав.*ļjutъ; Значение 'ракия' е отбелязано само в български език.
- *лѣта* (БЕР 3: 582) 'ракия' (зид.Кривоаланско; Подгорци, Стружко; Шлегово, Кратовско);
- *малинѡвка* (БЕР 3: 627) 'малинова ракия' – срхр.малина, словен.malina, рус.малина, укр.малина,чеш.malina, пол.malina; Значение 'ракия' се открива само в български език.
- *пѡток* (БЕР 5:96) 'последната най-слаба ракия, която изтича при печене' (Доброславци, Софийско);
- *пѡтока* (БЕР 5:96) 'последната слаба ракия' (Горна и Долна Василица, Ихтиманско; Ново село, Видинско; Малоино, Кумановско);
- *пѡтоки* мн.ч.(БЕР 5:96) 'последната слаба ракия' (Троян; Кръвеник, Севлиевско; Тръсенник, Плевенско; Бракница, Поповско) – срхр.патока 'слаба ракия', словен.patoka 'вино от джибри', рус.патока 'захарен сироп', пол. patoka 'слаба ракия' – праслав.*rātakā, *rātakъ: *rā (па- 'след') *takъ (ток, тека); Редица названия от други славянски езици кореспондират на българските.
- *прѣпек* (БЕР 5:132) 'ракия, варена два пъти, върла ракия' (Геров; Софийско; Преколница, Кюстендилско) – срхр.поћи, печем, словен.реѣ, реѣт, рус.печь, пеку – праслав.*rekti, река; Значение 'ракия' е отбелязано само в български език.
- *процѡдка* (БЕР 5: 797) 'слаба ракия' (Рила, Дипнишко);
- *процѡга* (БЕР 5:797) 'долнокачествена, слаба ракия' (Голяма Фуча, Дупнишко) – вероятно във връзка с цѡкам 'пия много';
- *прѣщѣненка* (БЕР 5:834) 'гроздова ракия' – произв. от прѣскам 'издавам пукот, пращя' (при ферментирането на смачканото грозде или плодове се чува леко прѣщене) – срхр.праскати,праскам, словен.praskati, –am, укр.праскати, праскаю, чеш.praskati, praskam – праслав.*prāskāti, *prāskāja, св.в.*prāsknati,*prāskna; Значение 'ракия' е отбелязано български език.

- *пръщѝненкъ* (БЕР 5:620) 'ракия от пращини' (Беброво, Брезнишко);
- *пукѧлница* (БЕР 5:847) 'ракия' (Силистренско);
- *първа̀к* (БЕР 6:72) 'първата най-силна ракия при варене' (Кръвеник, Севлиево; Хасковско; Троян; Берковско; Черногорово, Пазарджишко) – срхр.први, словен.prgvi, рус.первый, словаш.prgvu, чеш.prgvu – праслав.*ръгвѣ(ѣ); Значение 'ракия' се открива само в български език.
- *първотѧк* (БЕР 6:74) 'първа ракия' (Годечко; Брезнишко; Падеш, Благоевградско; Рила, Дупнишко; Горно Лисичино, Босилиградско; Орашъц, Кумановско) – праслав.*ръгвѣ(ѣ) и *такъ (ток, тека); Значение 'ракия' е регистрирано само в български език.
- *пѧкница* (БЕР 5:848) 'ракия' (Самоков) – срхр.пукати, пукнем 'гърмя, трещя', словен.pokatī, rokniī, roknem, рус.пукать, пукаю, чеш.pukati 'гърмя, разпуквам се' – праслав. *рака̀ti, *рака̀ti, *рака̀ti; Значение 'ракия' е отбелязано само в български език.
- *сѣтнѧк* (БЕР 7:699) 'слаба ракия' (Равногор, Пещерско), *сѣтнѧк* (БЕР 7:699) 'най-слабата ракия при варенето ѝ втори път' (Върбово, Смолянско) – произв.от сѣтен 'последен, краен' – срхр.(не)сетни, сетан, сетна, рус. сетно, струс. сетно, сетнь; Значение 'ракия' има само в български език.
- *укро̀п* (БЕР 8: 626) 'подсладена сватбарска ракия', 'подсладена с мед или захар сватбарска ракия, с която служат сутринта в понеделник след сватбата; времето, когато се пие укропът' (Геров) – еднакво с *ѧкро̀п*, по начина на приготвяне, за който срв.грѣна ракия 'ракия с мед и подправки, загрята до завиране' – пол. окгор 'ужас', икрор 'вряла, кипяща вода' и окгорпо́с 'това, което попарва, изгаря човека от ужас и страх'. Значение 'ракия' се открива само в български език.

От изведената етимология на лексемите, прави впечатление, че при българските названия за ракии в БЕР авторите не привеждат точни или подобни съответници от другите славянски езици. А анализът и сравненията с тях се извършват само на базата на изходния (основен) материал, от който е направена ракията (круша, дренки, грозде и т.н.), на резултата от пиенето (пукам), или на качеството (първа). Единствено

съпоставимост откриваме в единичния случай паток(а). Повече от ясно е, че многообразието на видовете ракии и имената за тях е подчертано българска особеност.

б. Наименования за видове ракии, заети от други езици

А) Изцяло заети

- *вишнàп* (БЕР 1: 157) 'питие вишновка' – от тур.*vişnab*, а то от перс.*vişne-ab* 'черешова ракия';
- *ичкiя* (БЕР 2: 94) 'спиртно питие' – от тур.*içki* 'питие, пиене, от гл. *iç-mek* 'пия';
- *лàнгер* (БЕР 3: 304) 'долнокачествена слаба ракия' (Родопите; Н. Надежда, Хасковско);
- *лàнгера* (БЕР 3: 304) 'долнокачествена слаба ракия' (Чешнегирово, Пловдивско);
- *лàнгюр* (БЕР 3: 304) 'слаба ракия' (Хасковско);
- *лàнгюр* (БЕР 3:304) 'слаба ракия' (Павелско, Лесково, Яврово, Асеновградско);
- *лàнгюръ* (БЕР 3: 304) 'слаба ракия' (Хасково) – от нгр. *λάγγυρος* 'слабо вино и вода в джибри', образувано по *λάγγυρός* 'мек, слаб'.
- *лàнгяра* (БЕР 3: 304) 'последната ракия, която изтича при варене на джибри' (Чешнегирово, Пловдивско);
- *лàньгур* (БЕР 3: 304) 'сладко вино; слаба ракия' (Павелско, Лесково, Яврово, Асеновградско);
- *мастiка* (БЕР 3: 681) 'вид ракия, подправена с разтворена дъвка' – вероятно чрез тур.*mastika* също от итал.*mastica* също, което чрез къснолат.*mastix* 'ароматна смола от мастиково дърво' е от гр.*μαστίχη* също.;
- *ракiя* (БЕР 6:169 общобългарско) 'силно алкохолно питие' (с различни фонетични варианти):
- *ракъ* (БЕР 6:169) 'ракия';
- *рекiя* (БЕР 6:169) 'ракия' (Тръстеник, Плевенско);
- *рекъiя* (БЕР 6:169) 'ракия' (Доброславци, Софийско);

- *рикъ̀й̀а* (БЕР 6:169) 'ракия' (Банат) – чрез тур.*rakı* 'ракия' от араб. *araq* 'ракия от фурми';
- *шпирт* (БЕР 7:389) 'силна ракия' (Доброславци, Софийско) – от лат.*spiritus*.

Както е видно, заемките са по-малко наброй от домашните названия. При това при тях и разнообразието от облици е незначително.

Б) Частично заети (хибридни) форми

По-голямата част от облиците са с чужда основа и български суфiksi.

- *анасонл̀й̀ка* (БЕР 1:11) 'ракия с анасон' – чрез тур.*anason* от гр.*ανασον*;
- *г̀л̀ловица, г̀л̀ловка* (БЕР 1:308) 'гюлова ракия' (Хесекия, Странджанско) – чрез тур. *gül* от перс.*gul* 'роза';
- *дж̀ан̀ковица* (БЕР 1: 356) 'джанкова ракия' (МИ Плочник, Пловдивско) – от тур.*caneriği* също, съставено от *can* 'душа; нещо меко, сладко' и *erik* 'слива';
- *дж̀ен̀арикойца* (БЕР 1: 356) 'вид сливова ракия' (Тетовско) – от тур.*caneriği* също, съставено от *can* 'душа; нещо меко, сладко' и *erik* 'слива';
- *дж̀й̀бровица, дж̀й̀бровка* (БЕР 1: 362) 'ракия, варена от джибри' – от тур. *şibre*;
- *дз̀н̀ковица* (БЕР 1: 379) 'ракия от дзънки' (вид сливи) (Чифлика, Троянско) – може би от джанки с гр.*дз*, привнесено от каракачани;
- *д̀н̀довица* (БЕР 1:442) 'черничева ракия';
- *дуд̀н̀кя* (БЕР 1:442) 'черничева ракия' (Трънско) - чрез тур.*dut* 'черница';
- *муренк̀д̀й̀ца* (БЕР 4:334) 'вид ракия от черници' (ЮЗ). – от *муренк̀д̀вица с изпадане на в между гласни в диалекта; - вероятно от нгр.*μούρη* 'черница-растение и плод';
- *п̀ен̀чур̀ак* (БЕР 5:149) 'слаба ракия' (Баничан, Гоцеделчевско) – от тур.*repşere* 'прозорец' от перс.*penğere*;
- *рекиш̀ор* (БЕР 6:169) 'ракия' (Самоков) – чрез тур.*rakı* 'ракия' от араб.*araq* 'ракия от фурми';

- *тѣмѣнкъ* (БЕР 8:511) 'ракия, направена от круши тѣменци или тѣмянки' (Трявна) – произв. от *тамѣн* – от гр. *θυμιάμα* 'тамян'.

И хибридни названия също са по-малко на брой в сравнение с домашните названия.

с. Видови названия за 'вино' със славянски генезис

А) Броят им не е особено голям, като се има предвид многовековното битуване на напитката както в Европа, така и на Балканския полуостров, и по-специално по българските земи.

- *благѣшка* (БЕР 1:52) 'гроздов сок, вино' (Банско) – срхр.благ, словен.blag 'благороден', рус.благой, благо 'добро; благо' – преслав.**bolgъ*. Значение 'вино' се открива само в български език.
- *вѣно медовѣно* 'сладко вино' (Плешивец, Белоградчишко; Челопеч, Пирдопско; Угърчин, Ловешко) – срхр.медовина, чеш.medovina. – произв.от праслав.**medu*. Значение 'вино' се открива само в български език.
- *воднѣк* (БЕР 1: 168) 'вид разводнено вино' (Брестовица, Пловдивско) – срхр.вода, словен.voda, рус.вода, чеш.словаш.voda, праслав.**vodā*. Значение 'вино' е регистрирано само в български език.
- *зѣрчин//зарчѣн* (БЕР 1:609) 'вид грозде; вино от такова грозде', *зачинак* (БЕР 1:618) 'вид червено грозде и вино' (СЗ) – от срхр.зачинак също, а то от зачин 'подправка от канела, пипер и др. Значение 'вино' има само в български език.
- *коминѣш // коминѣш* (БЕР 2: 572) 'вино от комина' – от *кѣмина* 'джибри, пращини' – срхр.ком, кома, комина 'джибри', остар. 'люспа, кора', чеш.komīnu мн.ч.'джибри', рус.комить 'мачкам'; *ловѣна* (БЕР 3: 450) 'питие, най-често от пшеница; пиво, вино' – словен.đlovina 'бирена мая', рус.цѣрк.оловина 'всякакво алкохолно питие без вино; вид бира' – от праслав.**alavīnā*, произв.от праслав.**alъ* (стара *u*-основа), словен. *đl*, род.п. *đla* и *olū* 'бира'. Значение 'вино' има само в български език.

- *коминџк* (БЕР 2: 572) 'вино от комина'. Значение 'вино' се открива само в български език.
- *мàрец* (БЕР 3: 666) 'топло вино с мед' (К.Петканов) – произв.с праславянска наставка ъсъ от праслав.*māgъ в рус.мар 'слънчев зной; суха мъгла. Значение 'вино' се открива само в български език.
- *медовина* (БЕР 3:712) 'подобно на вино спиртно питие от мед', 'ракия, направена от мед' (Широколъшки район). Значение 'вино' е регистрирано само в български език.
- *мòс* (БЕР 4:252) 'сладко вино, шира' (Тиквешко). Значение 'вино' се открива само в български език.
- *мџст* (БЕР 4:431) 'пресен гроздов сок, шира' – срхр.mast, словен.mest, рус.мест, чеш.mest - *мъстъ. Значение 'вино' има само в български език.
- *мџканица* (БЕР 4:312) 'вино с надробен хляб' (Копривщица) – вероятно от мџкам 'пия, сърбам' – срхр.муцати; от ие.*meug/*meuk 'плъзвам,плъзгав'. Значение 'вино' е регистрирано само в български език.
- *окрòп* (БЕР 4:848) 'греяно сватбарско вино с мед и подправки' (Г.С. Раковски, В. Чертовенски) – стб.оу-кропъ 'утринна супа'. – срхр.кроп 'вряща вода', словен.krop, рус.окроп 'вряща вода', чеш. ukrop 'вид супа с чесън', пол.ukrop 'вряща вода'. – праслав. *ukrapъ, *akrapъ, *krapъ. Значение 'вино' се открива само в български език.
- *резнџк//резнàк* (БЕР 6:207) 'недокипяло, резливо вино' – срхр.резати, режем, словен.rêzati, рус.резать, режу, чеш.rězati, reži – праслав.*rězāti, *rěžā. Значение 'вино' е има само в български език.

Б) Изцяло заети наименования за 'вино' от други езици

- *vino* (БЕР 1:149)'пиво от ферментирал гроздов сок' – заето от лат.vinum, сродно с гр.(φ)οῖνος;
- *боямà* 'боядисано, червено вино' – от тур.boya 'боя, багрило';
- *басмà* 'безалкохолно вино' – от тур.basma, произв.от гл. basmak 'притискам';
- *делì борàн* (БЕР 1: 337) 'непрекипяло вино' (СИ) – от тур. deli 'палав, буен' и унг.bor 'вино';

- *мискет* (БЕР 4:125) 'вид ароматно грозде; вино от такова грозде' – от тур.misket (şarabı-) 'мискетово вино', misket (üzümü) 'мискетово грозде';
- *сюзмè* (БЕР 7:709) 'средно вино, което вкисва бързо, но не трае повече от година' (П. Р. Славейков) – вероятно еднакво по произход със сюзмè 'раздробен, неолющен ориз' – от тур. süzme с основно значение 'нещо прецедено, филтрирано';
- *турфандà* 'младо, неузряло вино' (Севлиевско) – от тур.turfanda 'скорозрял, ранозрял, р̀анен плод или зеленчук'. Формите *шар̀ан*, *шор*, *шорè*, *шора̀б̀ия*, *шос*, *шором̀ан* в тайните говори, свързани с турското şıga.
- *мисилèц* (БЕР 4:122) в съчет. *вино като мисилèц* 'сладко, хубаво вино' (Могилово, Чирпанско). – от тур.müselles 'троен, трикратен', а то от араб. müselles също.;
- *керац̀ѝда* (БЕР 2:334) 'вид грозде и вино' (Мелнишко) – от гр. κεράτζα 'гражданка';
- *дим̀т*, *дам̀т* (БЕР 1:392) 'вид бяло грозде с бели топчести зърна; вино от такова грозде'. – от гр. θυμιατός 'тамян', поради това, че гроздето издава слаб мирис на тамян.;
- *̀ипсиме* 'неферментирало вино' – от гр. ὕψωμα 'нафора';
- *кумандар̀ия* (БЕР 3: 127) 'вид хубаво вино' (1875, П.Р. Славейков) – от нгр. κουμανδαρία 'сорт сладко кипърско вино';
- *л̀ангюр* (БЕР 3: 304) 'слабо вино' (Банско),
- *л̀ингур* (БЕР 3: 410) 'сладко вино, гроздов сок' (Дедово, Пловдивско) – от нгр. λάγγερος 'слабо вино и вода в джибри', образувано по λαγγερός 'мек, слаб';
- *мавр̀ѝд* (БЕР 3: 597) 'вид черно грозде с едри топчести зърна', 'вино от такова грозде' – от нгр. μαυρούδι, образувано по μαύρος 'черен', с умал.наставка –ουδι.;
- *кабернè* (БЕР 2:116) 'сорт грозде и вино, получавано от него' – от фр.cabernet също. Думата е от областта Медок (Франция) със значение 'посад; посадение на лозови пръчки';
- *кадар̀ка* (БЕР 2:129) 'вид червено вино и сорт грозде' (Банат) – чрез унг.kadarka 'сорт черно грозде и виното, направено от него' от

- срхр.скадарка 'сорт черно грозде', а то от Скадар 'град Шкодра', от където се е разпространил този сорт.;
- *мала̀га* (БЕР 3: 624) 'вид подсладено гъсто вино с вкус на карамел' – заемка от международната лексика: Malaga, МИ в Южна Испания, където се произвежда такова вино.;
 - *медòк* (БЕР 3:712) 'вид френско червено вино (бордо)' – от фр. medoc по името на обл. Медок (Франция);
 - *турбу̀рèл* (БЕР 8:415) 'непревряло вино' (Гешаново, Добричко), 'още прясно, неизбистрено вино' (Бабук, Силистренско) – от рум. turburèl 'прясно, още неизбистрено вино'.

Към изцяло заетите наименования могат да бъдат добавени и разпространяващите се в ново време имена на нови винени сортове и на вината, произведени от тях - *аликант буше, барбера, вранец, гаме ноар, гран ноар, гренаш, долчето, евмолпия, зинфандел, каберне совиньон, каберне фран, каринян, карменер, корвина, малбек, мерло, молинара, мурведър, неболо, пино мьоние, пино ноар* и много други, които обаче не типизират картината, защото не са народни названия.

От направената характеристика на видовите наименования за 'ракия' и 'вино' става ясно, че при именуването на ракиите преобладават домашна (българска) или хибридна (с известни чуждоезични елементи) лексика, докато при вината се наблюдава по-ярко заемане от чужди езици, особено в ново време.

IV. Част

ПРЕГЛЕД НА НАИМЕНОВАНИЯ НА ВИНОТО И РАКИЯТА В СТАРИТЕ (СТАРОБЪЛГАРСКИ И СРЕДНОБЪЛГАРСКИ) ИЗТОЧНИЦИ

а. Наименования на виното в старите източници⁸

Виното като напитка се открива значително по-рано по нашите български земи, за което свидетелстват и различни писмени паметници от старобългарския и среднобългарския период. Познато е преди това още от

⁸ Текстовете са по сайта <<https://cyrillomethodiana.uni-sofia.bg>>. 12.06.2019 Те се привеждат в тази съвкупна форма, защото всички са събрани и посветени специално на виното. Само текстът с материал от производните имена на виното през старобългарския период е допълнително включен от Старобългарски речник т. I 1999:167

епохата на Античността. То затвърдява своето присъствие, през Средновековието като символ, олицетворяващ кръвта Христова. Появяват се нови винени продукти и съответно с названия и в най-ново време. Различните типове стари български писмени паметници и речниците за различни епохи отразяват най-вече родовото наименование на виното. Сведения за виното – какво представлява, как да се употребява или да не се пие се откриват и през трите периода на българския книжовен език. За ракията, като значително по-късна, сведенията са ограничени.

А) Образци от старобългарския период (IX – XI век)

ВИНО -а ср

Вино ꙗкоже не вѣлѣваатъ вѣна нова въ мѣхы ветъхы. аще лѣ же нѣ просадѣтъ вѣно новое мѣхы *М Лк 5.37 З.Срв. Мк 2.22 М З і* о мьнѣ поѣхж пѣжште вѣно *СП 68.13* ꙗ вѣста ꙗко съпмі гѣь. ꙗко сіленъ шюмень отъ вина *СП 77.65* гѣі ... прѣложеѣ водж въ вѣно. въ канагалѣѣскыхъ брацѣхъ *СЕ 14а 24* вѣно благоѣ новааго вѣнограда. веселаѣ ꙗ свѣтло твораѣ лѣца *С 143.23* ꙗмѣше же брѣма хлѣбы ꙗꙗсты ꙗ топлы. вѣно ꙗ масло дрѣвѣноꙗ. ꙗ млады сыры ꙗ аѣца *С291.7*

вѣно кысѣло Ново вино, прекипяла шира мѣо наѣлѣтѣю вѣноу кысѣлоу *СЕ 14а 22*

озмърено [оцѣтно, оцѣтно] вѣно ἐσμυρνωμένοσ οἶνοσ Вино, примесено с миро даѣахж емоу піті. озмърено вино *А_Мк 15.23 і* даѣахж емоу пѣтѣ оцѣтно вѣно *М_Мк 15.23_З_СК*

ꙗсжꙗꙗтꙗ вѣноб ꙗѣсσω τὸν οἶνον Изтрезнея отъ оупѣтѣна не можтъ ꙗꙗтꙗ въ домы своа ... донѣдеже прѣдѣтъ своꙗ ꙗмѣ ꙗмше прѣведѣтъ въ домы своа. ꙗже за оутра вѣстажште. ꙗгда ꙗсжꙗꙗтꙗ вѣно. радоуѣтъ са зѣло ꙗко оу своꙗхъ сѣтъ сꙗ дома лежалꙗ *С_267.16—17*

Пандекти на Антиох

(слово; преводен текст; първата половина на XI век)

7с ѿ: сѣръѣъ небесныа разоумы: ѿ пѣваа речеъ: сѣгрѣ са срьдце моѿ въ мѣнѣ: ѿ въ поуѣненѿѿ моѿмь разгорѣть са огнь: суманѣтънынѿ же небеснаа съказаѣть са: ѿ пышенѣца жнотамъ: ѿ вѣно благовонюа дѣвы: бескврѣнынѿѿ бо ѡтъ одѣжденѣа небеснааго хлѣба крѣмать са: прѣбывающааго въ жѣзнь вѣѣноуѣж: ѿ пѣтѣѣ ѿхъ отъ кратырѣ ѣстѣнынѣа лозы: ѿ бескврѣнынѣѣхъ

16а ѣѣсто въсѣаноѿ въ ню сѣма: съ прѣбыткомъ въздращаѣть: многамѿ же тоуѣамѿ оумлаѣлаѣма: трѣнѣѣ растѣть ѿ былѣѣ тѣѣѣж: тако ѿ зѣмла срьдѣѣнаа: аще по малю вѣно пѣѣмъ: ѣѣста ѣстѣвѣнаа ѣа въздаваѣть сѣмена: аще лѣ размокла многыѣмѿ пѣтѣѣ боудеть: то трѣнѣѣ ѣстѣнож родѣть:

16b своа зѣлыа мыслѣ: не тѣѣѣж же се: нѣ ѿ творѣть оупѣвающааго са: отъ безоумныхъ поруганѣж: отъ моудрыхъ же плаканѣж: Ноѿ бо рече: бѣжѣѣ ѣанѣѣ: мжжъ правѣднѣ пѣ вѣно: ѿ оупѣ са: ѿ лежааше нагѣ: ѿ не ѣако пѣанѣѣѣвъ бѣ правѣднѣкъ: нѣ не обыклѣ вѣнѣнааго пѣтѣѣа: ѿ отъ безоумнаго же хама посмѣанѣ бысть: отъ моудрѣж же снѣовоу покрѣвень:

16d ѿ пѣра: комж сѣкрошенѣа въ тѣще: комоу сѣнѣ оѣѣ: не прѣбывающѣѣмъ лѣ въ вѣнѣ: не назѣражщѣѣмъ лѣ кѣде пѣрове бываѣтъ: ѿ прѣреѣе: не оупѣваѣте са вѣномъ: нѣ бесѣдоуѣте ѣлвѣкомъ правѣдномъ: ѿ ѣнѣ рече: въ вѣнѣ не моужаѣ са: многы бо погоубѣ вѣно: ѿ паѣѣ: ѣже ѣсть слащѣ въ сѣнѣмѣщѣхъ вѣноу:

17b жѣдоущѣѣмъ веѣера: вѣно бо ѣа съжѣжеть: ѿ паѣѣ: прѣльщенѣ сѣтъ: ѿ ѣоѣлъ такожде въпѣѣтъ: ѣстрѣзвѣѣте оупѣвающѣѣ са отъ вѣна ѣхъ: плаѣѣте ѿ рыдаѣте са въсѣ: пѣѣщѣѣ вѣно въ пѣанѣство: плакатѣ са ѿ рыдатѣ повелѣно ѣсть вѣнопѣтѣѣа любѣтелемъ: въ ѣстѣноу бо лѣхотѣнѣѣхъ ѣлѣкъ ѣсть пѣанѣство:

17с да заблоудатъ: ѣако пѣанѣѣ: ѿ хотѣщѣѣ ѣѣсть пожѣтѣ сего ошаваѣтъ са: ѿ по правоумоу пѣтѣ безблѣзнѣнѣ ходатъ: Слышаще апѣла глѣжца: не оупѣваѣте са вѣномъ: въ немѣже ѣсть не спѣсенѣѣ: ѿ паѣѣ: пѣанѣѣца цсрѣства бжѣѣа не наслѣдатъ: ѿ пѣтаѣщѣѣа са въдовѣца жѣва оумрѣ:

21с сѣ мѣрнѣ не подобаеть бо ослаблѣатѣ тѣла подвѣзаштѣѣмъ сѣа: нѣ елѣко довьлѣтѣ на подвѣгъ моштѣ: прѣвое законѣ заповѣдаеть глѣа• ѣже аште помолѣтъ сѣа молѣтѣвою ѿ сѣкеры да оѣѣстѣтъ сѣа• ѿ елѣко сѣтварѣаеть сѣа ѡ лозѣѣа: да не сѣнѣсть всѣа дѣнѣ млѣтѣвы

своеа• ꙗко сѣть боудеть г҃ж: ꙗ данѣа реѣе: азъ бѣхъ плаѣа сѧ трѣ седморѣца дѣнь:
хлѣба желанѣа не ꙗхъ• ꙗ вѣно не вѣнде въ оуста моѧ:

45b образъ ꙗхъ въ днѣъ онѣ• еже сѧ събы• ꙗкоже непѣштоуж въ нынѣшньѣ прѣходѣ
халдѣѣскѣѣ• Глѣеть же ꙗнѣжде• дѣвѣцѧ не съгладоваѣ• да не съблзньшѣ сѧ въ
запрѣштеньѣхъ еѧ• ꙗ паѣ• вѣно ꙗ жены отвратѧтъ оѣѣ разоумѣвъѣхъ• ꙗ еклѣсѣастѣ•
горьѣе паѣе съмрѣтѣ бесѣда женѣска• ꙗже есть ловенѣе ꙗ неводѣ срѣце еѧ• жзы въ
роукоу еѧ•

86a нѣштѣ обѣдѣнь бывѣ• ꙗ самѣ прѣмолѣ сѧ• коѣ бо рѣѣе прѣѣастѣ грѣньцю съ
котѣломѣ• тѣ прѣразѣтѣ сѧ• ꙗ съкрѣштѣ сѧ• реѣе же ꙗ прѣтѣѣньѣкъ• нѣ простѣраѣ сѧ
нѣштѣ сы съ богатомѣ• ꙗ не ꙗждѣ хлѣба своего съ нѣмѣ• ꙗзблѣуетъ бо ꙗ• ꙗ оскврѣнѣтъ
словеса твоѧ добраѧ• ꙗ проѣѣ• амосѣ реѣѣ о нѣхъ• бѣнѣ въ главы оубогыѣхъ• ꙗ пѣтъ
съмѣреныѣхъ оуклонѣша• вѣно отъ клеветы пѣлахъ:

107a сѧ въ роуки неѣьстѣвъѣхъ по ꙗовоу• ꙗ пѣснѣвъѣць же реѣе• о мнѣ глоумѣахоу сѧ
сѣдѣште въ вратѣхъ• ꙗ о мнѣ поѧхоу пѣжште вѣно• ꙗ поношенѣѧ поносѣштѣхъ тебѣ
нападоу на мѣ• Възбоѣмѣ сѧ оубо прѣштѣнѣѧ г҃на глѣжшта• горе смѣжштѣмѣ сѧ нынѣ•
ꙗко въсплѣете ꙗ въздрыдаете• ꙗ отѣстоупѣмѣ посмѣѣаватѣ сѣ комоу• отъ бестрашѣѧ
бо бѣваетъ смѣѣанѣе•

175c добро ꙗ бѣооугодьно ꙗсть• нѣктоже бо не трѣбоуѣ съвѣтѣнѣка• тѣѣѣж ꙗдѣнь бѣѣ•
създавъѣ прѣмѣдрость• всакѣ же ꙗлѣкъ• трѣбоуѣтъ съвѣта добра паѣе• нежелѣ на аѣра
дыхатѣ• ꙗкоже бжстѣвнѣѣмѣ ѣанѣѣмѣ кажемѣ ꙗмѣѣѣ• реѣе бо• съ съвѣтомѣ все творѣ•
съ съвѣтомѣ вѣна пѣваѣ• дхѣвноѣ ѣавѣ• ꙗко вѣно веселѣште срѣце• таковоѣ нѣколѣже
не погрѣшатѣ•

193a намѣ пѣтъ блѣгоѣьствѣѧ• абыѣ всѧ соущѧѧ оу насѣ ꙗмѣнѣѧ распродатѣ• по заповѣдѣ
гнѣѣ• а не вѣнож хотѣтѣ въѣнж• заповѣдѣ тварѣтѣ• послоушаѣще спѣснаго повелѣнѣѧ•
прѣвоѣ бо боудеть намѣ отъ сего• доброѣ беспѣѣальѣ• ꙗ отѣтоудѣ бескрамольнаѧ
нѣщета• глѣеть бо апѣлъ• нѣсть намѣ бранѣ къ крѣвѣ ꙗ плѣтѣ• се о страстовнѣхъ
законѣхъ сѣказаѣтъ•

286b гѣъ бѣъ вашѣ• ꙗ вы ꙗзбѣрахъ себѣ людѣ ꙗздрадѣнѣ• паѣе всѣхъ ꙗзыкы•
прѣмоудрость же реѣе• прѣстѣпѣте къ мнѣ желѣжщѣ мнѣ• ꙗ отъ жѣтъ моѣхъ насытѣте

са • паматьꙗ бо моꙗ паꙗе меда сладько • ꙗ надоущеꙗ ма ꙗще възлаꙗхъ • ꙗ пꙗжщꙗ ма • паꙗы възжаждхъ • послушамꙗ мене не постыдꙗтъ са • ꙗ паꙗы • прꙗдꙗте ꙗ надрꙗте моꙗ хлꙗбъ • ꙗ пꙗꙗте вꙗно ꙗже ꙗрꙗпахъ

Б) Среднобългарски пероид (XII – XV век)

Речник на Патриарх Евтимий

вꙗно

вꙗно -а ср (11)Вино. Въ сꙗщеннꙗ ꙗе слоужбꙗ по ꙗто не прꙗносꙗте вꙗно съ водою смꙗшено, нь тꙗꙗю вꙗно безꙗ вꙗды , едрꙗно сего радꙗ ꙗꙗꙗство хꙗбу възвъщающе *ИМ 170г.18 С* града ꙗе назарета възꙗвꙗгꙗшꙗ се, постꙗже село кана галилеꙗское въ нꙗмꙗ ꙗе сꙗмꙗна кананꙗта бракъ быꙗꙗ, ꙗдеже хꙗ ꙗ вꙗдꙗ на вꙗно прꙗтворꙗ, ꙗ храмь сꙗщеннꙗꙗꙗ тамо сътворꙗ *Конст 434v.20* ꙗ сващеннꙗкоу тамо конеꙗнꙗа молꙗтꙗж рекшоу, поклонꙗв са дꙗакнꙗ, потрꙗблꙗеть свꙗтаа съ въсꙗцьмꙗ вꙗнꙗманꙗемꙗ ꙗ опасствомꙗ, помываꙗ трꙗщꙗ свꙗтый потꙗрь вꙗном ꙗ топлотꙗ ꙗ обрысавꙗ ꙗпаснꙗ въса мокротꙗ гꙗбож *ЛЙЗ 305.15* Същото значение и в *ИМ 170г.19 170г.27 170г.30 173г.31 / Никод 210.6 Теоф 266.11 ЛЙЗ 286.19 СВВ 390.6.*

Както вече отбелязахме, в Старобългарски речник т.1:167 са приведени текстове на композити, в които участва като един от двучленните елементи и лексемата **вꙗно**: вꙗноградꙗ, вꙗнодꙗтьꙗ, вꙗнопꙗвьца, вꙗнопꙗтъꙗ. Ето конкретния текст на производните в старобългарски.

вꙗноградꙗ -а м1. Лозе ꙗꙗлкꙗ. насадꙗ вꙗноградꙗ ꙗ вꙗдасть ꙗ дꙗлателемꙗ *М_Лк 20.9_3* ꙗꙗже насадꙗ вꙗноградꙗ. ꙗ оплотомꙗ оградꙗ. ꙗскопа въ немꙗ тоꙗꙗло *Б_Мт 21.33* ꙗꙗ постꙗтꙗ вꙗнограда своего. ꙗ съврꙗшꙗ ꙗꙗже насадꙗ десꙗца твоꙗ *СП_79.15_Срв._СЕ11b 11_СЕ100a_2_мꙗꙗ* егꙗ да хотꙗще вꙗноградꙗ садꙗтꙗ. ты есꙗ хꙗꙗе вꙗноградꙗ ꙗстꙗнꙗнꙗꙗ. ꙗ оꙗць твоꙗ дꙗлатель есꙗ. ты своꙗ аꙗꙗлы лозꙗꙗе нареклꙗ есꙗ *СЕ_13b 19, 212.* Лоза ꙗꙗ прꙗваꙗжаштааго къ вꙗноградоу жꙗрꙗба своꙗ ... поклонꙗꙗтъ са доухомꙗ *С_321.22* на ꙗнемꙗже пропаша ꙗстꙗнꙗнꙗꙗ вꙗноградꙗ глаголꙗꙗ. азꙗ ꙗꙗсмꙗ вꙗноградꙗ. ꙗ бысꙗтъ дꙗꙗволоу лоза

съмрътнаѧ С_353.16—17, 17_Нкоеже м слово довлѣть къ похвалѣ же ѡт бога
ѡзбраннаго аггелѡмъ еднокровника, сватѡмъ съжѣтелѣ, апостолѡмъ равнаго, Павлова
съретника,... рай добродѣтелей, пастырѣ истиннаго, вртоград небеснаго царѣ, ѡрла
высокопарнаго, Хрѡстова внограда, истинъ
проповѣдника ЙП_201.16.М_3_А_СК_Б_СП_СЕ_С_Гр ἀμπέλων ἄμπελος Нвб виноград *остар*
ОА_ВА_Дюв_МлБТР_ЕтМл_РБЕ_ПРОДД_ДА_Срв Виноград МИ Виноградец МИ Виногради
МИ ПК,Пр. в им

внодать-на срДаряване, подаряване на вино слышаша по мороу хожден.
недѣлано внодат. нетажаннжж пштеж крьмлѣн С_323.20Изч С_Калка
от гр οἰνοδοσία **внодат** Нвб Срв вино и даване

внопъвца-а мВинопиец, пияница прѣде снъ ѡскы. ѣды ѡ пѡм ѡ лете. се ѡкъ
ѣдѣца. ѡ внопъвца З_Лк 7.34З_Калка от гр οἰνοπότης Нвб винопиец *диал* ДА

внопъца-а мВинопиец, пияница се съ ѡлвкъ ѣдѣца ѡ внопъца М_Мт
11.19_Срв.Лк_7.34Изч М_Калка
от гр οἰνοπότης Нвб винопийца м Дюв_НГер_МлБТР_ЕтМл_РБЕ_ДА_Срв винопиец ОА_ВА_Н
Т_АР_РБЕ_БТР_ДА

внопъть-на срПиене на вино, пиянство бждъ въ добро брашъно ѣденѣ мѣсто.
соухѡдець. въ внопъть мѣсто водопъца СЕ_70b
1Изч СЕ_внопъте Нвб винопитие ВА_МлБТР

Диалози

(Miscellanea; (Псевдо-) Кесарий Назиански; XV век)

(44 / 43) тѡже въ вноградѣ единоѡдъ нѣ ѡды раздѣлает сѧ въ ѡешѡа в лѣтораслѣ. въ
гыжа, въ грезнѣе. въ вно въ пѣтѣе. ѡ просто рещѣ въ всемъ все бывал единоѡденъ сы
прѣмлющѣхъ вещь съедѣнлетъ ѡ комжжѡ потребнал подавал.

(67 / 66) тако вода въ вно преложѣ сѧ въ кана галѣлѣстьѣ

(77 / 76) ѡкоже ѡ вно к водѣ прѣмѣшено

(97 / 96) ѿнѡ еѿѿ врѣмѧ ѿно же лѣто. ѡво бо длъготъ еѿѿ знаменіе. овоѿ блѣгоу временѿ.
не бо гѣлемъ лѣто наста жатвѣ ѿлѣ вѣно ѿматѣ. но врѣмѧ. нѣ лѣто поятѣ дѣвцю но
врѣмѧ.

(140 / 139) ѿ въ вѣноградѣ. въ вѣно ѿ в лѣствіе. ѿ въ грезнь прелагаетьѿѿ.

(172 / 170) в кана галѣлеѣсцѣѣ просвѣщаеть своѣмъ прѣшествіемъ. ѡбѣдоуѧ с нѣмѣ
показаеть пѣрѣномъ недостатокъ подаѧ вѣно ѡ воды.

(220 / 218) ѿ множаѣшѣмѣ свѣѣтелѣ кнѣжнымѣ посрамѣтѣ ѿѿ. нѣкакоюѣ вѣною до
дѣнешнего. хотѣща надежѣѧ встатѣ сѧ.

(220 / 218) ѿ вѣно ѿ мѧсо не внѣде въ оуста моѧ.

Германов сборник Част 1 (слово 1-15)

(Miscellanea; неизвестен; XIV век)

Слово № 2

ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА РОЖДЕСТВО БОГОРОДИЧНО

26 ѿѣ нежже прогѧбе вѣно

грѣѧ ѿстінъныѣ.

Слово № 13

МЪЧЕНИЕТО НА АПОСТОЛ ФИЛИП

766 не бждѣ ѿ

бо радѡуж сѧ вѣномъ ѿ масы.

ѧко сі сласть ѿдолъска еѿѿ.

Германов сборник Част 2 (слово 16-28)

(Miscellanea; неизвестен; XIV век)

Слово № 26

СЛОВО ЗА ЧЕТИРИДНЕВНИЯ ЛАЗАР

водное въ вѣно прѣло

женѣе вклеветашж.

Германов сборник Част 3 (слово 29-44)

(Miscellanea; неизвестен автор; XIV век)

202б каа пол' за вѣно

не пѣтѣ, ѣ оупѣватѣ са ѣмѣнѣемъ тоу

жѣѣмъ.

205а въѣстѣнж бѣ дѣл' ма, добра сѣя. нж въ

зѣщамъ. хлѣбъ. вода. вѣно. масло.

рыбы. мѣса. въсѣ бжѣя занѣя сжтъ.

лѣхоѣмство же; ѣ неправда; ѣ неѣь

стѣе; дѣяволеє дѣло. дѣлесь бжѣѣѣ

остаешѣ са поста радѣ. дѣлъ вражѣ

ѣѣ остані са пощенѣя радѣ. хлѣб' ѣ

вѣно. ѿ масло. ѿ елѣка ѿна сжть бжѣ

на дѣла.

213б воджъ въ вѣно званѣны

ѿѿ поѿръпе. ѿ ѿна ѿюдеса, тъма тъмамѣ.

263б а вѣно веселѣно. ѿс камене

текжщѣ слаѣкаа вода.

274а вълѣна вѣно въ стѣкло. ѿготова а

мѣрѣ въ крѣтѣ податѣ. мле ѿюдесѣ. ѿ въ мѣ

тѣлѣнѣ обрѣте сѣ. подаж мѣрѣ стѣклѣнѣ

цж с вѣномъ. егоже въсѣ сѣдѣщеѣ на тра

пезѣ оужасошж сѣ вѣдѣвше. ѿ въпросѣшж

его. гѣде бѣше. ѿ ѿкждѣ доѣде. ѿ како ѿбрѣ

те сѣ посрѣдѣ наѣѣ. онѣ же ѿвѣща. сѣж стѣ

клѣнѣцж налѣнаѣ с вѣномъ. еже податѣ амѣ

рѣ.

Поуѡенѡе о прѡѡлщенѡѡ

(Miscellanea; Климент Охридски; XII век)

Не простъ бо хлѣбъ • нѡ просто вѡно прѡемлемъ • нѡ ѡстое тѣло бжѡе ѡ стжжъ кръвь
бжѡж

прѣложѡ тѣло свое въ хлѣбъ ѡ кръвь свожъ въ вѡно

Архивски хронограф 2

(историческа компиляция; XV век)

12b а съставѡ вѡдныа на
реѡе мѡрл. безъ зазора сказа вѡноу

26a ѡ
сего рѡдѡ ѡвобожѡша ѡѡ. ѡ вѡномъ оу
поѡше ѡхъ.

28c възрѡста тл ѡ оумножю
сѣлѡ ѡнѣ прѡвѣдѡ ѡсла сво
ѣ възмѡ ѡдѣанѡа многоцѣнѡ наа
ѡ хлѣбъ ѡ вѡно ѡ брѡтвоу въ рѣ
цѣ. ѡ възыдѡ въ фамѡрскоу
ю горѣ.

29b ѡ рѡзы многоцѣнѡ
ныа. ѡ хлѣбъ ѡ вѡно. ѡ брыть
воу.

29c ѡ реѡѡ ѣмоу ѡко да прѡнесѣ хлѣѡѡ ѡ вѡно ѡ маслѡ.

29c ѡ тако прѡѡѡстѡм сѡ.
ѡ вѣнесъ въ ѡкнѡ кѡменѡ вложѡ хлѣбъ
ѡ вѡно ѡ възла ѡ маслѡ.

42d Бы́и́ ꙗко ѿ се́дѣ днѣ снѡве ѿ ѡвоу ѿ дщери ѡго ꙗ
дхоу ѿ пѣахѹ вѣно въ храмѣнѣ брата ѿ
старѣшаго.

44с ѿ оудоль савѣноу ѿже бѣ поле црво
ѿ мелхѣседекѣ црѣ салѣмескѣ ѿнесе хлѣ
бы ѿ вѣно.

46d ходѣ оупоѣмѣ ѡца ꙗко вѣномѣ
ѿ боудевѣ с нѣмѣ.

47a оупоѣвѣ ѿ вѣномѣ.

51d ѿ прѣнесе ѡмоу вѣно ѿ пѣтъ.

[56d] ѿ ѡблѣ ѿ ма́слоу древанымѣ
ѿ вѣномѣ.

67b

6 вѣно прѣтѣноу (...)

23 веселе ѡго ѡ вѣна • вѣно бо еѣ крѡ

24 въ хвѣа •

76с

33 ѿ добрѡте женьствѣ вѣно прѣ

76d

2 ꙗко вѣно разѣ вращаетѣ

3 оумѣ •

9 пѣеть вѣно до пѣанства •

23 ѿмѣ • пѣвъ вѣно не оубоажѣ сл

24 заповѣдѣ бжѣа •

26 боующомоу вѣно ѡада моѣ •

27 ѿ еѣ смыслѣ пѣющомоу вѣно •

28 дондеже ѣмать разумъ да пїеть

29 вѣно•

77a

18 зость• ꙗко кто пїеть вѣно

ѣ ѣе

30 ловѣскыя ꙗвлѣтъ вѣно

ѣхъ же реѣбъ

34 не поѣматъ• вѣно бо ратѣѣ

35 мтежю вѣновнó бываѣтъ

Архивски хронограф 3

(историческа компиляция; XV век)

89b ѣ ны

нѣ ѡставѣ вѣноу рабе бѣга ѡца твоѣго.

101b оунѣ вѣно града своѣго.

102a ѣ вѣно твоѣ ѣ водоу твою.

ѡвращѣ раслабленіе ѡ васъ, не боуде
тъ бесѣда.

107a нò глаѣѣ

въщѣнающѣхъ вѣно.

130 об по сѣмъ же ѡбѣщавыѣ сѣ да

пїѣтъ вѣно•

[152c] ѣ плодъ зе-

млѣ твоѣа. ѣ пшенѣцю ѣ вѣно твоѣ.

Архивски хронограф 4

(историческа компилация; XV век)

167b ѿстестъ пшенѣца ѿ крѡвь гре
зноуоу пѣахоу вѣно

167c грѣзнъ ѿхъ, грѣ
знъ зѡлѣѣ, грѣзнъ гѡрестѣ ѿхъ. ѡро
сть змѣѣва вѣно ѿхъ

167d ѿхъѣ
тоукъ жрѣтвы ѣѣ ѡдѣше, тѣѣ пѣа
сте вѣно требаы ѣѣ.

168c ꙗѡ ѡпоущѣ ѿ вселѣт сѡ ѡлѣ ѣдѣ
нъ оуповаа нѡ землѣ ѡаковъ. вѣно
мъ ѿ пшенѣцею

189cd ѡ
14 ставѣвъ вѣно свое веселѣе ѡлѣѣе
15 ска.

ѿ до ѡвелѡ вѣно
градомъ врѣдъ велѣкъ сѣло

196ab 28 ны ѣсть ѡслѣтѣ. ѿ хлѣбѣ ѿ вѣно
29 мнѣ ѣсть ѿ ѡтроковѣцѣ.

205a ѡко вѣномъ оупоѣвъ
коуклѡпа.

208b ѿ вѣноу ѡбрѣ
тшѣ сама сѡ въ любодѣѡнѣе вѣда

210c до́колѣ ꙗ́ана ѓсѣ. ѡѡмѣ

вѣно твоѣ. ѣдѣ ѡ лѣца гнѣ.

214c ѣ вѣно ваше

ѡдеслтерѣть.

218d то даѣ же

вѣноу ѣ да наслѣдѣеть

Архивски хронограф 5

(историческа компиляция; XV век)

279b землѣ пѣшенѣ

ца, ѣ вѣноу ѣ хлѣбоу ѣ вѣноградо

мѣ землѣ маслѣнамѣ, ѣ ма́слоу ѣ

бѣеламѣ.

280a ѣ лѣто третѣеѣ сѣма ѣ плѣ

ды ѣ сажѣеніе вѣно́мѣ.

289d ѣ

быѣ амелласарѣ въземла ѡбѣдѣ

ѣѣ ѣ вѣно пѣва ѣѣ. ѡ даѣше ѣмѣ сѣ

мена.

296d ѣ слѣжнѣ

ца ѓго ѣ женѣмыл ѓго. ѣ ꙗ́ахоу

вѣно.

297b ѣ

женѣмы твоѣ ꙗ́аше вѣно вѣ нѣхѣ.

Архивски хронограф 6

303a едѣ

номоу же рѣкшю ѡдалатѣ(!) вѣно.

324a вѣноу прѣ

кладающе ѡ моужѣ разбѣнѣцѣ.

не хотѣше єго ѡтѣ.

358a то азъ ва

мъ разъдрѣшю тоѣ вѣноу

358a ѣ вѣно ѣ мѣсло ѣ мѣса. ѣ ѣто

конемъ на потребу.

358d ѣ помолѣ сѣ емѣ

ѡдѣтѣ вѣноу єго.

362a ѡ прѣѣѣ ѡѣанѣ

вѣше сѣ вѣнѣдоша съ ѡрѣжѣемъ.

ѡ ваде ѣхъ •ѣѣ• тоу же вѣною.

368c велѣкоу вѣноу прѣ

кладывахѣ. подѣсылѣшеть

бѣ антѣпѣтрѣ прѣсно ѡстрѣ

щѣхъ. да лжа єго ѣметъ. ѣстѣ

нноую вѣноу.

369d ѣ ѡ шатѣнѣ єю влѣ

зѣша вѣноу клетнѣцѣ.

371b тебе ѣспросѣтѣ, повѣнна

сѣща вѣною бесѣсленоу.

371b ѣ поклонѣ сѣ прѣѣ

црѣмъ, ѣ ѣсповѣжь свою вѣноу

съ слесáмѣ, ѣ боудоу тѣ ѣ азъ
помощнѣкъ.

372с ѣ тою

вѣною наконецъ погоубленъ быѣ.

373а аще же сѧ

іавѣта дръжѣма вѣною.

373b ѣ хотѧ възвѣ

стѣтѣ єѣ вѣноу, нò не можáше

не ѣмѣѧ прáвыхъ ѡблѣнѣкъ.

375b ѣ ѣзведе вѣноу. ѣ надо всѣмъ

тѣмъ.

394d нò сáмъ нá сѧ ѡбрѣта

єѣ вѣноу смрѣтноую.

401d ѣ вѣноу не прѣкасатѣѣ

ѣ власы ѡстрѣщѣѣ.

404d мóжете же ѡло

жѣтѣ вѣноу аще ѡпáть съсѣ

жеть ѧ съвокѣпѣте.

Архивски хронограф 7

(историческа компиляция; XV век)

419d вѣно же ѣ смо

квѣ до десáтого мѣѣѧ ємлюще

ѣзорва земцѣѣ.

424а влѣзь в те
мнѣцю ꙗко бѣ ꙗко, вѣноу възложѣ
въ на нѣхъ.

426b ꙗко бе страха оупѣвають сѧ
сѣимъ вѣномъ.

426b дѣвлю сѧ безбóжнымъ
како възложѣша на насъ вѣноу ль
жѣвѣ.

467а ꙗко прѣ
ше ꙗко антѣхъ ꙗже прѣже, ꙗко сѣю
вѣноу на ꙗкоудѣ възложѣ.

474а ꙗко ꙗко плó
дѣ не гнѣхъ нѣкогда, нò свѣтлѣ
ꙗко цѣлѣ быша всегда. вѣно ꙗко мѧсло
ꙗко фѣнѣцѣ. ꙗко всѧкы ꙗко ѡвощь.

478а ꙗко ꙗко помышлѧ
ѡ собѣ, како ꙗкобоудеть моу
кы. пошепѧвъ къ катоулѣю
ꙗконоѣю вѣноу дѧ боудеть предѧ
нѣа мнóга.

478b женоу ꙗко вернѣкѣю поклепавъ ше
велѣкою вѣною
смрѣтѣ пре
да ша

Поуѣненѣе о прѣѣстьныѣхъ таѣнахъ

(Miscellanea; Климент Охридски; XV век)

Не простъ бо хлѣбъ ꙗко вѣно прѣемлете • нъ ѣстѣнное тѣло хвѣ ꙗко крѣвь его.

ѣко не можетъ нѣктоже маса сыра ѣстѣ • нъ крѣве пѣтѣ • прѣложѣ тѣло свое въ стѣжъ
просѣфоръ ꙗко крѣвь своѣ въ вѣно •

В) Новобългарски период (XVI – XXI век)

Тиквешки сборник

(сборник със смесено съдържание; неизвестен автор; не по-рано от XVII век)

f. 1v

а ꙗко ногѣ

на болестъ

вѣт сеѣ

наѣтоу ѣтро

ѡ всего . ꙗко вѣно

ѣсьшьѣ

ѣ се топла ѣстѣва.

f. 8v

ѣ покѣ

наѣѣше вѣно пѣтѣ ꙗко медь .

f. 31v

нѣ

даѣ ꙗкоу хлѣбъ соуѣ ꙗко вѣно .

f. 32r

тогда даде ꙗкоу хлѣбъ ꙗко вѣно .

f. 85r ꙗкоу рецѣ текоу

щоѣ вѣноѣ тѣгръ . ꙗкоу рецѣ текоу

щоѣ маслоѣ гѣѣѣ .

f. 116v много

бо вѣно пѣнаѣ гѣа бо въ мѣръ бѣтъ

Славянска версия на хрониката на Георги Синкел

(Miscellanea; Юлий Африкан, Георги Синкел, Теофан Изповедник; XVI век)

406b 26. потоѣ же. насадѣ вѣногрѣаное . тѣ ꙗко вѣна ѣспѣ.

412a вѣно́мъ котораю́ща сл, ѣ ѡбрѣѣ гѣо оубѣ ѣ. ѣ погребе

5.2. Наименованията на ракията

Историческите сведения за ракията са оскъдни и относително по-нови. Това се дължи на факта, че този тип питие е „донесен“ на по-късен етап – след нахлуването на османските турци, затова и материалите, свързани с него, не са така изчерпателни, както за виното.

ТРОЯНСКИ ДАМАСКИН

(Сборник със смесено съдържание; Аврам йерей Димитриевич (вероятно); XVII век)

168 (...) тѣ сѣ непло́дна и не сѣ о́ще роди́ла ами́ щѣшь ѡ́сегá да рóдишь сѣна. ами́ се чю́вай ѡ́сегá да не пѣ́ешь ни вѣно нѣ ракіа. (...) така́ и дѣ́тѣто вѣно и ракіа да не пѣ́е: и сѣ́чко нечѣ́сто да не ѣдѣ́: и да сѣ́ не брѣ́сне гла́вата.

Бележки на българските книжовници XVIII век

(Miscellanea; автор: неизвестен)

469.1. Да се знаѣе ѡ́ како сѣ́е поѣ́пъ Стѣефѣ́анъ зареѣ́е ѡ́ ракіа летѣ́о пѣ́сь 1797 ✕АЩѣ́Z
месеѣ́ц ноемрина 201 деѣ́нь.

Както се вижда покрай родовото название *вино*, което битува през целия писмен период, се появява спорадично и родовото име *ракия* в по-късните паметници през 17. – 18.век – факт, който е свързан с появата на десигната по нашите земи в по-късно време.

В лингвокултурологичен план виното попада в основната за периода християнска парадигма. И това е съвсем естествено предвид факта, че тази добре позната алкохолна напитка е възприемана от вярващите като символ на кръвта Христова. Затова голяма част от примерите са свидетелства за употребата на виното в хода на различни религиозни (литургически) нужди и практики от празничния (в най-общ смисъл) живот на християните. Интересното е, че все пак въпреки строго регламентираното му приложение и въведените забрани, продиктувани от морални поучения, виното успява да навлезе и в ежедневието живот на българина като част от неговия хранителен режим – вино, хляб, масло.

Названията за ракия се документират по писмени прояви на народно-разговорния език – преди всичко в дамаскините и в бележките на книжовниците. Ясно личи, че това спиртно питие не успява да достигне сакралните нива на своя предшественик и да придобие неговите верски очертания.

V. Част

ЛЕКСЕМИТЕ ВИН(О) И РАКИ(Я) КАТО ОНОМАСИОЛОГИЧНИ МОТИВИ НА ПРОИЗВОДНИ ЛЕКСЕМИ В РЕЧНИЦИ НА СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Както вече беше посочено, ономасиологията е дял от езикознанието, който изучава назоваването на предметите и явленията (ТРХН 2009: 272). При словообразуването самият процес на именуване се осъществява с помощта на различни ономасиологични белези (мотиви), които пренасят част от формата и значението към новата лексикална единица от изходната дума. Благодарение на такъв тип лингвистичен развой езикът се обогатява и допълва с нови понятия (предимно видове).

А) Производни формации с ономасиологичен мотив **вин(о)**, приведени по азбучен ред

6.1. Субстантивни лексеми с основа **вин(о)**

- *винàр* // *вìнар* // *винàр'* 'този, който обича да пие вино';
- *винàр* (РБЕ 2:187) // *вìнар* // *вìнър* 'този, който произвежда и продава вино';
- *винàрин* // *винàр'ън* 'този, който обича да пие вино';
- *винàрин* 'този, който произвежда и продава вино';
- *винàрко* 'този, който обича да пие вино';
- *винажìй* 'този, който произвежда и продава вино';
- *винапìйн'ак* 'този, който обича да пие вино';
- *винарджìя* // *винарджìя* (БЕР 1:149) 'винар';
- *винàрка* (РБЕ 2:187) 'тази, която произвежда вино';
- *винàрки* (РБЕ 2:187) 'мушици, които живеят край виното';
- *винàрница* (РБЕ 2:187) 'място, където има вино';
- *винàрство* (РБЕ 2:187) 'производство на вино';
- *винàрче* (РБЕ 2:187) умалително име от *винàр*;
- *вìненица* (РБЕ 2:188) 'сорт червено грозде, от което се прави вино';
- *вìненка* (БЕР 1:149) 'вид винено грозде';
- *винерчìн* (БЕР 1:149) 'данък за лозе и винен данък';
- *винобèрма* (РБЕ 2:189) 'гроздобер' – композитен хибрид от 3 части: лат. *вино* със значение 'грозде', *бер* 'от бълг.гл. *бера*' (вино+бер)+грц.суф. – ма;
- *винопèец* (РБЕ 2:191) // *винупèиц*// *винопèйец*// *винопèвец* 'този, който обича да пие вино';
- *винопèйя* 'този, който обича да пие вино';

- *винопийство* (РБЕ 2:191) остар.книж. – от *винопийски* с отпадане на суф. – ски и добавяне на суф. –ство;
- *винопийца* (РБЕ 2:191; НГ) ‘тази (и този), която пие вино’; композит – остар. ;
- *винопродавница* (РБЕ 2:191) остар.книж. ‘там, където се продава вино’;
- *винопроизводител* (РБЕ 2:191) книж. ‘този, който произвежда вино’ ;
- *винопроизводителство* (РБЕ 2:191) ‘произвеждане на вино’;
- *винотърговия* (РБЕ 2:191) ‘търговия с вино’;
- *винохранилище* (РБЕ 2:191) книж. ‘склад, хранилище, в което се държи вино’; двойно мотивирана дума с две съществителни основи – *вино* и *хранилище*;
- *виночерпец* (РБЕ 2:191) остар. ‘прислужник, който обикн.поднася вино на царска или болярска трапеза’; композит ;
- *виночерпица* (РБЕ 2:191) остар. ‘жена, която поднася вино в кръчма’;
- *винцѝк* (БЕР 1:149) разг. ‘вино’;

Названия *винѝр* // *винѝрин* // *винѝрко* // *винарджийѝа* // *винаджийѝа* // *винопѝец* // *винапѝйник* // *винопѝѝа* // *винопѝѝца* оформят синонимен ред със значение ‘този, който обича да пие вино’ в българските говори. Част от материала е ексцерпиран от книгата на М. Тетовска-Троева „Десубстантивни деятелни имена в българските говори. Nomina actoris. Изд. на БАН. 1992 и от Л. Василева „Българско словно богатство. Словообразователни хетероними в българските говори“. Мултипринт ЕООД, 2009.

Към тези случаи трябва да прибавим и съчетанията от две думи:

- *ба̀бино вѝнце* (БЕР 1:149) ‘раст. здравец; словосъчетание от епитет и умалително съществително име.
- *вѝно-жѝто* (РНГ 5:71) ‘небесна дъга’ композит от съединението на две съществителни имена
- *вѝно-ракѝѝа* (БЕР 1:149) ‘небесна дъга’ (поради вярването, че когато се появи небесна дъга, ще има изобилие от вино и ракия) композит от съединението на две съществителни имена
- *дѐдово вѝнце* (БЕР 1:149) ‘раст. мъртва коприва; словосъчетание от епитет и умалително съществително име

- *мòе в̀но, мòе ж̀ито* (БЕР 1:149) ‘небесна д̀га’ съчетание от съединението на притежателно местоимение и съществително име.

Особен лексикален дял съставят и следващите местни имена: *В̀нища* (Санданско), *В̀нище* (Монтанско), *В̀ница* (Кочанско), *Вин̀я* старото име на Обнова (Плевенско), *Винката* (Санданско), *Виновград* (Свогенско), *Виноград* (Трънско), *Винòгради* (Разложко), *Виноградище* (Белоградчишко) и *Виня̀т* (Асеновградско).

6.2. Адективни лексеми с основа *вин(о)*

- *вин̀рски* (РБЕ 2:187) ‘който се отнася до производство и продажба на вино’
- *вин̀в// в̀няв* (РБЕ 2:187) диал. винен ‘който е от вино, съдържа вино, подходящ за произвеждане на вино или има такъв цвят’
- *в̀нена (б̀лест)* (БЕР 1:149) диал. ‘епилепсия’
- *виноп̀йски* (РБЕ 2:191) остар.книж. от *винопиец* ‘този, който пие вино’
- *винопроизвод̀телен* (РБЕ 2:191) книж. ‘който се отнася до произвеждане на вино’
- *винопроизвод̀телски* (РБЕ 2:191) книж.прил. от винопроизводител
- *в̀нски* (РБЕ 2:191) разг.‘предназначен за вино’

Б) Производни формации с ономаσιологичен мотив *раки(я)// р̀ки(я)// реки(я)*

6.3. Субстантивни лексеми с основа *раки(я)*

- *ракедж̀е* (БЕР 6:169) ‘човек, който продава или купува ракия’фонетичен вариант на ракиджия
- *ракидж̀йница* (РСБКЕ 3:85) ‘помещение, където се произвежда ракия’
- *ракидж̀я* (РНГ 5:71) ‘човек, който продава или купува ракия’
- *рак̀йка* (РСБКЕ 3:86) ‘умал.от ракия’
- *ракѝр* (РНГ 5:71) ‘човек, който продава или купува ракия’
- *рекидж̀я* (БЕР 6:169) ‘пияч, който предпочита ракия пред други питиета’
- *рекидж̀йница* (БЕР 6:169) ‘място, където се вари ракия’ фонетичен вариант на ракиджийница
- *рекиш̀ор* (БЕР 6:169) ‘ракия’ реки+шор фонетичен вариант на ракишор
- *р̀к̀йник* (БЕР 6:169) ‘глинен съд за ракия’

- *рѣкѣйница* (БЕР 6:169) ‘бакърче сладка ракия’
- *рѣкѣджиѣ* (БЕР 6:169) ‘който обича да пие ракия’

Към тези лексеми трябва да прибавим и следните съчетания:

- *блѣга ракиѣ* (БЕР 6:169) ‘ракия с мед, която се пие през нощта на сватбата (или в понеделник след сватбата), ако булката е излязла девствена; словосъчетание от епитет и съществително име
- *скѣма ракиѣ* (БЕР 6:169) (Геров) ‘върла, люта ракия’ словосъчетание от епитет и съществително име
- *спѣрто-ракиѣ* (БЕР 6:169) ‘спирт’ композит от две съществителни имена
- *топлѣ рѣкѣйѣ* (БЕР 6:169) ‘ракия, която се пие след първата брачна нощ на младоженци, ако невестата е честна’; словосъчетание от епитет и съществително име.

6.4. Адективни лексеми с основа раки(я)

- *ракиѣн* (РСБКЕ 3:85) ‘който е от ракия, който съдържа ракия’, ‘който е предназначен за ракия’, ‘който е свързан с производството на ракия’.

Извод: От изнесените примери за производни лексикални формации, в ново време с ономаσιологични мотиви вин(о)// раки(я)// рѣки(я)// реки(я) става ясно, че тези случаи продължават да са продуктивни, т.е. налице е образуване на нови съществителни и прилагателни имена или съчетания от тях както в българските говори, така и в целокупния български език.

VI. Част

ЗА ОТНОШЕНИЕТО НА БЪЛГАРИНА КЪМ ПРЕКАЛЕНАТА УПОТРЕБА НА ТРАДИЦИОННИ АЛКОХОЛНИ НАПИТКИ, ОТРАЗЕНО В ЕЗИКА

Въпреки многовековната традиция в производство и употребата на вино, а в по-ново време и на ракия, българинът е успял да постави доста ясна граница между отговорната употреба на алкохол и безотговорното пиянство. Това добре проличава в развитото се отрицателно отношение към прекомерното ползване на спиртни напитки, намерило отражение и трайно настанило се както в манталитета, така и в езика. Лингвистичните данни, открити в пословиците, поговорките, фразеологизмите, крилатите фрази, сравненията, сентенциите и т.н., са ярки свидетелства в тази посока. Препиването не се разглежда като героичен подвиг, за разлика от този феномен у някои други народности, а точно обратно – то е признак за морална низост, лудост, слабоумие и безразсъдност, които могат да сведат човека до скотско равнище.

А. Модели от фразеологични съчетания, свързани с пиянството:

Като брой фразеологичните единици, разглеждащи пиянството, не са много, но за сметка на това могат да се групират на базата на различни признаци и да се приемат за представителна извадка.

- Фразеологични словосъчетания асоциирани с животно чрез сравнение: “пиян като...” *свиня*, а оттам може и преносно *змей*; *змия*; *смок*; *бръмбар* (*да последвам бръмбара*).
- Фразеологични словосъчетания, свързани с някаква физическа характеристика на пиещия: *надувам бузите*; *лапнал (захапал) джама*; *губя фокус*; *завъртвам тавана*; *пиян като тараба*, *гъон*, *гъостерица*, *крушка*, *краставичка*, *мотика*, *талпа*, *тиква*, *тупан*; *по две чаши и вече съм буки*.

- Фразеологични словосъчетания, намекващи за (трудова) дейност или действия: *лея плоча; скъсвам лентата; качвам се на черешата; нарязвам се.*
- Фразеологични словосъчетания сравнения, свързани с етническа характеристика: *да се оциганя; пиян като казак.*
- Жаргонни фразеологични словосъчетания: *Мата Хари; Мортал Комбат; Змей Горянин.*

Основно примерите са търсени и заимствани от работата на Веса Кювлиева „Фразеологизмите в българския език“ (1986) и „Речник на българския жаргон“ (1993) на Георги Армянов.

Б. Български пословици и поговорки (основно примерите са от П.Р.Славейков – „Български пословици“ (2003))

Като неделима част от фолклора, пословиците и поговорките са от изключителна важност, защото те съхраняват и предават по-голямата част от житейските възприятия на общността, която ги е създала. Този тип словесни произведения са кратки по обем, но убедително успяват да предадат народните поучения и дори предупреждения, често пъти само в рамките на едно-единствено изречение.

Както почти всяка друга дейност, така и пиенето на спиртни напитки намира отзвук във фолклорните умотворения. На базата на събрания лингвистичен материал силно впечатление прави, че преобладаващото отношение на българина към пиянството е отрицателно. Множеството от пословиците и поговорките осъждат прекомерната употреба на вино и ракия, заклеявайки пиянството. То е причина и за нищета, глупаво, налудничаво поведение, придобиване на измамна самоувереност и загуба на преценка за реалните възможности на пиещия, което води в някои случаи и до фатален изход. „Наказанието“ на общността се изразява в това, че в нужда не се помага на пияницата. Важно е да се отбележи, че и българският народ, за разлика от някои северни народи, е чувствителен само към злоупотребата на спиртни напитки, а не изобщо към тяхната употреба и толерира пиенето „с мяра“. По тази причина в значително по-малка част (почти нищожна) е изразена положителната нагласа към пиенето на алкохол. Понякога умерената му употреба се счита за здравословна, дори терапевтична.

а) отрицателна характеристика (в преобладаващия брой случаи)

- **за израз на налудничаво, глупаво състояние:** *Виното и мъдрия влудява; Първата чаша – за здраве, втората – за радост, третата – за веселби, четвъртата – за лудост; Не той играе, а виното; Виното влиза, думите излизат; Виното прави човека не везир, а резил; Който пие, не мисли, а който мисли, не пие; И лудият бяга от пияния; Като видиш село от девет къщи с десет кръчми, бягай от него; И лудият прави път на пияния; Що е лудо и пияни, се е наша рода; Не е виното виновно, пиячът е виновен; На пияния морето е до колене, а пък гьолът – до ушите;*
- **неадекватна самоувереност:** *Пила козата вино, че търси вълка да се бори; Що мисли трезвен, пиян го казва; Пиян покрай чашата лесно става юнак; Балък лозе копа, юнак – вино пие;*
- **пагубно влияние:** *Всичко до време – пиянството до гроб; Първо човек пие вино, после виното пие вино и накрая виното пие човека; Пиянството е от чума по-лошо; Ако имаш и вино за проливане, аз немам глава за разбиване;*
- **нищетата (гладът като резултат от пиенето):** *Вино, вино голо, продаде ми воло, па на брата дор и двата, а на тата и колата; Дели Марко вино пие, децата му трици лижат; Чаша пълна – жена гладна; Под стари дрехи, често добър пияница ще познаеш; Коремът ми като дъска (= пияница); Сит – пиян, мъртъв – гладен; Пиян човек – съдран чувал; Пили – пяли, плащали – плакали; Добър майстор, ама пияница; Пиянство продава и къща, и стока.*

В изобилието от народни умотворения не липсват и такива, които изразяват различни степени на иронично (пренебрежително) отношение към алкохолните напитки, а дори някои от тях са директно предупреждение за въздържание от употребата им: *В механа бил, вино не помирисал; Пий, без да се напиваш; Ако попът налива, народът не ще изтрезнява; Виното рекло: „Мене ма мъчат, ама и аз мъча“; Вино сладко, гърло гладко, аз го не рача, то са навлача; Който пие вино, не умира, ама трудно става; Ако след пиянство се събудиш в добро настроение значи, че то още продължава; Ако искаш да избягаш от махмурлука, стой си пиян; Ако искаш да знаеш, че има хубаво вино, питай къде ходят поповете да пият; Вино носи, вода пие; Вино от лоза, мляко от коза; Ракия на вересия, а вино на вяра; Сè отминува – кръчма не заминува; Един пие, а друг плаща; Свърши се ракията, прекъсна се лакардията; Пази Боже от пияна жена и от бясна свиня; Пияна душа, Бог я не слуша; Самите пияници знаят, че от Дявола са заюздени; Пияни сълзи Бог не приема;*

б) положителна характеристика (по-малко на брой случаи)

Позитивната нагласа на българите към алкохола е слабо изразена в посочените случаи. По тази причина почти не се откриват примери, свидетелстващи за наличието ѝ. Тук са приведени само няколко, смисълът, на които е категоричен: *Бистра водица – мирна главица; Благословено вино, проклето пиянство; Виното е божия кръв; Наздраве за здраве!; Червено вино – червени бузи.*

В. Негативната лексика в лексикографията (лексико-морфологичен състав по части на речта на лексемите с отрицателна семантика) – с оглед на наличието или отсъствието им основно в Речник на българския език, БАН, а също така и някои други български тълковни речници)

Като се има предвид трезвото (реалистичното) отношение на българина към действителността въобще, съвсем очаквано е, че в български език са се създали и запазили такива лексеми, които предават отрицателната позиция на народа към злоупотребата със спиртни напитки. Многобройните примери, които се привеждат, са от семантично значещи думи – съществителни имена, глаголи, прилагателни имена и причастия в роля на прилагателни. По-голямата част от тях са възникнали по пътя на *преносимостта*, т.е. те са пренесени значения на основното (номинативното) значение или заемки от други езици. Новите преноси са търсени основно в най-големия Речник на българския език (РБЕ), от който са публикувани 15 тома.

Заглавните думи са подредени азбучно, като все пак е търсена известна връзка, където я има, с корена или основата на думата, т.е. с ономаσιологичен признак.

Съществителни имена:

алкàш Пияница. (неотбелязано в РБЕ);

алконàвт Пияница. (неотбелязано в РБЕ);

алкохолѐнка Пияница. (неотразено в РБЕ);

антифр̀из **1.** Вещество, което, прибавено към друга течност, понижава точката ѝ на замръзване. **2.** Техн. Течност, воден разтвор на такива вещества, която се

прибавя към водата в охладителната система на автомобила при температура под 0°. **3.** Прен. Алкохол (неотразено в РБЕ);

бекриѝя Пияница, бекриец. (отбелязано в РБЕ);

гипс **1.** Прозрачен безцветен или различно оцветен от примеси и кристали минерал; калциев сулфат. **2.** Бял прах, получен чрез топлинна обработка на този минерал, употребяван в строителството, скулптурата, за отливки, в порцелановата и стъklarската промишленост и др. **3.** Мед. Гипсова превръзка. **4.** Разг. Жарг. Много пиян човек. (неотбелязано в РБЕ);

гьон **1.** Твърда и дебела кожа от едър добитък, обработена по специален начин, за ходила на обувки, подметки, ремъци и под. **2.** Прен. Много пиян човек. (неотразено в РБЕ);

гьдстерица **1.** Голяма тояга, сопа. **2.** Прен. Много пиян човек. (неотразено в РБЕ);

дърмадан **1.** Като същ. Нещо разтурено, разхвърляно, разнебитено. **2.** Като междум. в сказ. функция. **а)** Разтурям, разбърквам, разхвърлям нещо. **б)** Унищожавам, разнебитвам, развалям нещо. **3.** Разг. Изключително пиян човек. (неотбелязано в РБЕ);

дєлїбекриѝя Пияница, бекриец. (отбелязано в РБЕ);

дървєд **1.** Многогодишно растение с едро, твърдо и разклонено в горния си край — във вид на корона — стъбло. **2.** С мн. дървета. Отсечено дърво или клон от дърво. **3.** С мн. дърва и (остар.) дървета, след числ. дървета. Къс от дърво, обикн. нарязано и нацепено за горене. **4.** Само ед. Дървото като материя, материал, използван за изработване на различни предмети. **5.** Прен. Разг. Само ед. Удари с дърво; бой. **6.** Разг. Пренебр. Само ед. Тъп, глупав, недосялан човек; дръвник; **7.** Разг. Много пиян човек. (неотразено в РБЕ);

зєлка **1.** Отделна глава зеле. **2.** Прен. пиян човек. (неотразено в РБЕ);

ичкиджїѝя Пияница. (отбелязано в РБЕ);

камїла **1.** Едро двукопитно домашно животно с една или две гърбици, с дълга извита шия и малка, високо разположена глава, обитаващо главно

полупустинните и пустинни райони на Азия и Африка, което се използва за превоз на товари и стоки и за неговата вълна, месо и мляко. *Camelus*. **2.** Прен. Пияница. (неотразено в РБЕ);

кв̀асеник//кв̀асеница **1.** Обилно напоен. **2.** Прен. Пияница. (неотразено в РБЕ);

кръчмон̀авт Пияница. (неотразено в РБЕ);

кръканд̀е Човек, който може да пие големи количества алкохол, пияница. (неотбелязано в РБЕ);

крък̀ач Разг. Неодобр. Пияч, пияница. (отбелязано в РБЕ);

м̀айстор на сп̀ирта Жарг. Пияница. (неотразено в РБЕ).

манек̀ен на Винпрома Жарг. Пияница. (неотразено в РБЕ);

м̀ортус//м̀отрос Разг. Жарг. **1.** Смърт. **2.** Като прил. неизм. Обикн. при гл. съм. Който е изтощен, уморен до краен предел; капнал. **3.** Пиян. (неотбелязано в РБЕ);

мот̀ика **1.** Ръчно земеделско сечиво с различна по форма метална част, прикрепена на дълга дървена дръжка, което се използва за окопаване на растения. **2.** Прен. Много пиян човек. (неотразено в РБЕ);

налѝвач Диал. Човек, който налива, разлива питиета, обикн вино, на трапеза; виночерпец. Разг. алкохолик, пияница. (отбелязано в РБЕ);

п̀епел, **1.** Светла до тъмносива лека прахообразна маса, която остава от нещо изгоряло. **2.** Разг. Прах. **3.** Спец. Фини прахообразни частици от магмен произход, които се изхвърлят върху земната повърхност при изригване на вулканите. **4.** Само ж. Остар. Тленни останки; прах. **5.** Прен. Изключително пиян човек. (неотбелязано в РБЕ);

п̀ивка Диал. Пиене, разпивка. (отбелязано в СбНУ IV);

пиянд̀р Разг. Прен. Пияница, пиянде, пиянка. (отбелязано в РБЕ);

пѝнец Остар. и диал. Пияница, пиянде, пияндур, пиянка; пияндурин, пиянушко. (отбелязано в РБЕ);

пиџница// *пиџница* Човек, който пиянства; алкохолик, пиянде, пияндур, пиянка. (отбелязано в РБЕ);

пиџнка Разг. Пренебр. Пияница, пиянде, пияндур. (отбелязано в РБЕ);

пиянџшко Диал. Пияница, пиянде, пияндур, пиянка; пияндурин, пиянец. (отбелязано както в РБЕ, така и в РБЕ - НГ);

пиџнче Пияница, алкохолик. (неотбелязано в РБЕ);

пиџч Разг. Човек, който изпива голямо количество алкохол, който пие много. (отбелязано в РБЕ);

попивателна Пияница. (неотбелязано в РБЕ);

пџркаджия Пияница. (неотбелязано в РБЕ);

поркач Пияница. (неотбелязано в РБЕ);

пустинџк **1.** Пусто, необитавано или необработвано, неизползвано място; пустош, пущинак. **2.** Прен. Пропаднал човек, пияница. (неотразено в РБЕ);

салџта **1.** Нарязан зеленчук, полят обикн. с олио и оцет като прибавка към друго ядене. **2.** Зеленчук с крехки и сочни листа, който се употребява за такава прибавка. **3.** Прен. Изключително много пиян човек. (неотразено в РБЕ);

сархош// *сархџша*//*сархџшин*// *сарфџш* Пияница, алкохолик. (неотбелязано в РБЕ);

смок **1.** Най-голяма неотровна змия в България, която бива няколко вида. Coluber. **2.** Нар. Всяко едно от двете дълги странични дървета на тъкачески стан, върху които той се държи. ◊ **Смуче като смок** (разг.) — много пие, голям пияница е. (отразено в РБЕ);

смукач **1.**Разг. Пренебр. Пияница. **2.** Прен. Презрит. Експлоататор, кождер. (отразено в РБЕ);

Съществителни с народна характеристика, но влезли и в сленга:

сюнгер **1.** Низше многоклетъчно животно със скелет от рогово вещество. *Spongia officinale*.; **2.** Разг. Пиян човек. (неотбелязано в РБЕ);

та̀лна **1.** Дебела дъска. **2.** Прен. Много пиян човек. (неотразено в РБЕ);

та̀рба **1.** Дебела дъска. **2.** Прен. Много пиян човек. (неотразено в РБЕ);

телев̀зор **1.** Вид радиоприемник, който приема телевизионно предаване. **2.** Прен. Пиян човек. (неотразено в РБЕ);

тѝква **1.** Растение с пълзящо стъбло и големи кухи месести плодове. *Cucurbita pepo*. **2.** Прен. Пренебр. Глава на човек. **3.** Разг. Укор. Ругателно обръщение към глупав, прост човек. **4.** Прен. Много пиян човек. (неотразено в РБЕ);

ту̀пан **1.** Ударен музикален инструмент, който има форма на голям плосък цилиндър с опъната от двете страни кожа; **2.** Прен. Много пиян човек. (неотразено в РБЕ);

ф̀иркаджия Пияница. (неотбелязано в РБЕ);

ф̀ирка̀ч Пияница (неотразено в РБЕ);

хѝксър Много пиян човек. (неотразено в РБЕ);

ц̀о̀къл, **1.** Долна част на външна стена на сграда, обикн. малко издадена навън. **2.** Облицовка от камък, мозайка, дърво и др. на долната част на стена. **3.** Измазана с блажна боя долна част на стена. **4.** Прен. Жарг. Пияница. (неотразено в РБЕ);

шѝиц **1.** Остар. Който е с остър връх; островр̀х. **2.** Прен. Пиян човек. (неотбелязано в РБЕ);

щ̀а̀йга **1.** Плитко сандъче за плодове, зеленчук и др., направено от летви и нагодено да се слага под или върху друго такова сандъче. **2.** Прен. напил се човек. (неотразено в РБЕ);

Глаголи:

вр̀звам (в израза *вр̀звам к̀нките*) Жарг. Напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

наг̀д̀лквам се разг. Напивам се. (неотбелязано в РБЕ)

нагълтвам се **1.** Гълтам, поглъщам много, голямо количество от нещо. **2.** Гълтам до насита. **3.** Прен. Разг. Възприемам, усвоявам в голям обем, голямо количество знания, идеи и под. **4.** Разг. Прен. Напивам се. (неотразено в РБЕ);

надйрам се **1.** За плат, дреха и под. — дера се, скъсвам се на много места или на много късове, парчета; накъсвам се. **2.** Надрасквам се, издрасквам се. **3.** Разг. Напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

нажъбвам се Напивам се. (неотразено в РБЕ);

нажабървам се Напивам се. (неотразено в РБЕ);

нажмървам се Напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

нажмълвам се Напивам се. (неотразено в РБЕ);

наказвам се **1.** Разг. Понасям лишения, несгоди, страдания, обикн. като поемам да върша нещо, търпя нещо и под.; измъчвам се. **2.** Прен. Напивам се много. (неотразено в РБЕ);

наквдсвам се **1.** Ставам мокър; намокрям се. **2.** Прен. Напивам се. (неотразено в РБЕ);

накърквам се Напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

накъркдчвам се Напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

налелям се **1.** Люлея се, клатя се; **2.** Прен. Напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

наливам се **1.** Пълня съд с някаква течност. **2.** Пия много. (отразено в РБЕ);

налдквам се Разг. Напивам се много. (неотразено в РБЕ);

налдквам се// налдча се **1.** За някои животни — поемам течност с езика си; пия. **2.** Прен. Неодобр. За човек — пия шумно и лакомо. **3.** Напивам се. (неотразено в РБЕ);

налюлквам се **1.** Люлея се много, до насита; налюшквам се. **2.** Прен. Напивам се. (неотразено в РБЕ);

налюсквам се **1.** Диал. Удрям, пляскам някого. **2.** Прен. Напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

налюсквам се// налющя се **1.** За люспа, обвивка на плод, кора, мазилка и под. — беля се, падам, махам се, люпя се. **2.** Диал. Цепя се, нацепвам се. **3.** Напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

нап̀ивам се **1.** Пия до насищане или до опияняване. **2.** Поемам влага. (отбелязано в РБЕ);

напл̀есквам **1.** Разг. Изцапвам се, нацапвам се; цапам се, мърся се. **2.** Напивам се. (неотразено в РБЕ);

нап̀орквам се Жарг. Пия алкохол. (отбелязано в РБЕ);

нар̀ивзам се **1.** Направлям с рязане нещо цяло или едро на по-малки части. **2.** Режа, отрязвам от нещо, от някъде определено количество или колкото е необходимо. **3.** Разг. Срязвам, порязвам някого или нещо. **4.** Направлям с рязане резба на винт или гайка. **5.** Прен. Разг. Скарвам се остро на някого; нахоквам, насапунисвам, накастриям, насолявам. **6.** Разг. Напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

насв̀итквам се **1.** Разг. Запалвам, наклаждам силен огън в пещ, печка и под. **2.** Диал. Набивам някого. **3.** Напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

натарал̀инквам се Разг. Напивам се. (неотразено в РБЕ);

натр̀исквам се Напивам се. (неотразено в РБЕ);

наф̀ирквам се Напивам се. (неотразено в РБЕ);

олив̀ам се **1.** Намокрям, заливам, обливам там, където не трябва. **2.** Прен. Жарг. Изгубвам мярката, прекалявам; напивам се. (неотразено в РБЕ);

опл̀есквам се **1.** Изцапвам се, омърсявам се на много места или изцяло. **2.** Прен. Представям се в лоша светлина; излагам се, компрометирам се. **3.** Прен. Напивам се много. (неотбелязано в РБЕ);

подка̀рвам се **1.** Започвам да карам, да водя пред себе си добитък; подбирам², повеждам. **2.** Стесн. Насочвам, направлявам движението на дивеч към скрит в

засада ловец; **3.** Повеждам, обикн. принудително, насилствено, някого пред себе си или със себе си; **4.** Прех. и непрех. Правя да започне да се движи превозно средство, кон (който яздя) и др. **5.** Започвам да карам, превозвам нещо, някакъв товар някъде. // За превозно средство — потеглям, тръгвам да превозвам нещо, някакъв товар някъде. **6.** Непрех. Разг. За растение — покарвам, пониквам, пораствам ● За коса, мустаци, брада и под. **7.** Разг. Накарвам, заставям, принуждавам някого да извърши нещо; подгонвам, погвам. **8.** Разг. Обикн. с обст. поясн. Започвам да върша нещо, обикн. някаква работа, дейност и под.; подхващам, подемам. **9.** Разг. Почвам, започвам да казвам, излагам, изпълнявам нещо (разказ, реч, песен и др.); **10.** Разг. За човек — започвам определена година от възрастта си; **11.** Диал. Измислям, съчинявам (название, прякор и под.); изкарвам, изваждам. **12.** Диал. Псувам. **13.** Разг. С предл. н а и същ. като сън, смях, плач и под. Започвам да изпитвам вътрешен подтик, желание да правя нещо, означено от съществителното. **14.** Разг. Прен. Започвам да пия. (неотбелязано в РБЕ);

подкрѣпам се **1.** Държа се за нещо, обикн. докато се движа, за да не падна, да запазя равновесие; крепя се, подпирам се, придържам се. **2.** Разг. Възстановявам физическите си сили, бодростта си с храна, пиене или сън. **3.** Остар. и диал. Закрепвам, закрепвам се, стабилизирам се. **4.** Прен. Напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

поплѣсквам Разг. Напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

смѣча// насмѣча **1.** Поемам в устата си течност, сок, като ги изтеглям от нещо с плътно долепени устни или с тръбичка. **2.** Постепенно поглъщам нещо, което държа в устата си и го разтварям със слюнката и езика си. **3.** Само 3 л. Поемам нещо течено в своя организъм със съответни органи. **4.** Изтеглям из нещо течност, въздух, газ, дим, прах и под. **5.** Прен. Разг. Пия жадно, много. **6.** Прен. Разг. Експлоатирам безмилостно чужд труд или блага. (отбелязано в РБЕ);

дрям **1.** Нанасям удар веднъж или няколко пъти по веднъж. **2.** Докосвам, допирам с удар нещо о друго; блъсвам. **3.** Нанасям удар върху нещо, което издава звук, шум; чуквам, траквам, дрънвам. **4.** Нар. Улучвам, убивам. **5.** Попадам някъде; падам. **6.** Нар. Слагам, поставям с удар. **7.** Прен. Нар. Спечелвам, добивам. **8.** Разг. Нападам стремително, атакувам. **9.** (рус.). Прен. Книж. Нанасям удар за изкореняване,

пресичане на отрицателни прояви. **10.** Прен. Нар. Причинявам, нанасям вреда, щета на някого; навреждам, ощетявам, подбивам. **11.** Само 3 л. Прен. Нар. За болест, неразположение — хващам, поразявам. **12.** Само 3 л. Прен. Разг. Засягам. **13.** Само 3 л. Прен. Разг. Накарвам силно да ме почувстват. **14.** Прен. Разг. Тръгвам, насочвам се направо; запътвам се, впускам се. **15.** Само 3 л. Прен. Нар. За град, дъжд и други природни явления — наставам, настъпвам, почвам, обикн. внезапно и с голяма сила. **16.** Прен. Разг. Обикн. с местоименната частица му — изпивам с наслада и обикн. на един дъх. (отбелязано в РБЕ);

цòкам Разг. Пия, пиянствам. (отразено в РБЕ);

Редки случаи като:

наквòсвам **1.** Силно, обилно намокрям някого или нещо. **2.** Натопявам, намокрям малко нещо (обикн. устни, уста) с вода или друга течност. **3.** Прен. Разг. Оклеветявам, компрометирам някого; натопявам. **4.** Разг. Прен. Напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

налюсквам се от люскам – **1.** Удрям, пляскам някого. **2.** Разг. Напивам се. (неотразено в РБЕ);

олìвам се **1.** Разг. Изливам вода или друга течност на много места върху някого или нещо, като обикн. го намокрям, изцапвам или повреждам. **2.** Отливам. **3.** Прен. Напивам се много. (неотразено в РБЕ);

Глаголи като *вòдриям, врòзвам, цòкам, оплèсквам* са навлезли и в сленга.

Като изцяло жаргонна лексика се сочи:

(га)врòтвам **1.** Разг. Изпивам на един път някакво питие, обикн. спиртно, като обръщам изведнъж съда, в който се намира. **2.** Разг. Събарям изведнъж нещо изправено; катурвам, гътвам, повалям. **3.** Диал. С удар или изстрел повалям, убивам някого. (отбелязано в РБЕ);

(из)пòркам Жарг. Пия алкохол. (отбелязано в РБЕ);

(из)фйòркам// (на)фирквам разг. Пия алкохол, пиянствам. (отразено в РБЕ);

бѳкам вероятно от *бухвам се* **1.** Изведнѳж се удрям, блѳсвам силно в някого или в нещо. **2.** Изведнѳж се хвърлям или падам със сила някъде. **3.** Изведнѳж, внезапно влизам, нахълтвам някъде. **4.** Разг. Пия. (неотразено в РБЕ);

грѳмам **1.** Гърмя веднѳж или няколко пъти. **2.** Прен. За оркестър, хор, музика и под. **3.** Прен. За помещение, сграда и под. **4.** Прен. За слава, вест и под. **5.** Прех. Разг. Застрелвам, убивам с огнестрелно оръжие. **6.** Разг. Пия. (неотбелязано в РБЕ);

дж̀пам **1.** Разг. Ходя, газя във вода или рядка кал, обикн. като стѳпвам енергично и от високо, та се чува особен шум. **2.** Жарг. Пия. (неотбелязано в РБЕ);

джѳсвам **1.** Диал. ходя тромаво с тяло, приведено напред; **2.** Разг. Пия. (неотразено в РБЕ);

др̀нкам Вероятно от англ. Drink ‘пия, питие’ (неотразено в РБЕ);

дрѳпна **1.** С рязко, бързо движение дърпам, потеглям някого или нещо веднѳж, еднократно или няколко пъти (обикн. в посока към себе си). **2.** С бързо и рязко движение, с дърпане измѳквам, изваждам, изтеглям нещо от някъде. **3.** Отмествам нещо от някъде обикн. с дърпане, теглене. **4.** С дърпане отвеждам някого, правя да се отмести, отдр̀пне на известно разстояние от мястото, където е бил. **5.** В съчет. със същ. черта, линия и под. Прокарвам, начертавам (черта, линия и под.); тегля. **6.** Прен. Привличам, въвеждам, включвам някого в нещо. **7.** Непрех. и прех. Поемам, поглѳщам някакво количество, обикн. цигарен дим, течност, питие и под. // Разг. Обикн. с крат. лич. мест. в дат. Изпивам в по-голямо количество някакво спиртно питие. **8.** Разг. в съчет. със същ., означаващи някакво действие и обикн. с лич. мест. в дат. Извършвам действието, назовано от същ., с желание и напълно, до насита, във висока степен. **9.** Прен. Разг. Постигам, бележа значителен и бърз напредѳк, развитие, растеж. (отразено в РБЕ);

др̀ня **1.** Разг. За музикант, група (обикн. попили рокгрупа) — свиря прекалено силно, шумно. **2.** Разг. За музика — звуча прекалено силно, шумно. **3.** Диал. Бия, удрям, блѳскам силно някого или нещо. **4.** Разг. Прен. Пия. (неотразено в РБЕ);

жѳля **1.** Трия, претривам, обикн. кожа. **2.** Удрям с камшик, прѳчка и под., с който оставям следа по кожата; шибам. **3.** За вятър, обикн. студен – духам силно, така че пронизвам обикн. тялото на живо същество; шибам. **4.** Прен. Критикувам

здрaво. **5.** Прен. За слънце – пека, припичам силно, паря. **6.** Прен. Давам гъсти откоси при стрелба с огнестрелно оръжие. **7.** Прен. Разг. Пия извънредно много, без мярка, обикн. спиртно питие. **8.** Диал. Ям. (отразено в РБЕ);

забивам **1.** С удар или с натиск вкарвам остър предмет, сечиво и др. дълбоко навътре в нещо; забождам, пробождам. **2.** Плътнo притискам нещо остро (нокти, зъби, жило и др.) в повърхността на друго нещо, като обикн. се вдълбавам в нея или я пробивам; впивам. **3.** Прикрепвам нещо някъде посредством островърх предмет (кабърче, гвоздей, кол и под.); заковавам. **4.** Набождам, нанизвам нещо върху остър предмет, за да стои на него; набивам, побивам, набучвам, забучвам. **5.** Завирам някъде или притискам плътнo към нещо глава, крака и под. **6.** Непрех. Разг. Отивам, навлизам навътре в труднопроходимо място; забивам се, забутвам се. **7.** Спорт. При някои игри — със силен удар, със замах отправям, насочвам топката във вратата, мрежата и под.; вкарвам. **8.** Разг. Прен. Пия. (неотразено в РБЕ);

изгрубѐвам **1.** Обикн. за ръце, кожа и под. — ставам груб или все по-груб; загрубявам. **2.** Жарг. Напивам се. (неотразено в РБЕ);

кѐкря **1.** За течност, течно ястие — вря леко, като издавам равномерен слаб звук; къркам, къркоря. **2.** Варя се в течност, издаваща такъв звук; къркам, къркоря. **3.** Прен. Издавам, произвеждам при дишане или говорене еднообразен хрипкав звук, шум; хъркам, къркам. **4.** Диал. Бърборя, бѐбря, дърдоря. **5.** Жарг. Пия. (неотразено в РБЕ);

кѐлвѐ се **1.** Прех. За птица — вземам и поглѐщам с клюн храна, обикн. зърна или дребни частици. **2.** Прех. За птица — удрям и прищипвам с клюн някого. **3.** Прех. За змия — ухапвам някого, като забивам зѐбите си, през които се излива отрова. **4.** Прен. Прех. За неприятна мисъл, чувство и под. — пронизвам остро, като причинявам болка. **5.** Прен. Прех. Разг. Засягам, огорчавам или обиждам някого с остри, обидни думи и изрази. **6.** Непрех. За риба — захапвам поставената на въдицата стрѐв или примамка. **7.** Прен. Непрех. Разг. Поддавам се на измама, мога да бѐда излѐган. **8.** Прен. Разг. Пренебр. Уча, заучавам наизуст някакъв текст, обикн. учебен материал, някаква теория и др., без разбиране, механически. **9.** Прех.

Остар. Удрям кремък с огниво да подхвана, запаля огън. **10.** Жарг. Пия, напивам се. (неотразено в РБЕ);

*набат*твям се Жарг. Пия, напивам се. (неотразено в РБЕ);

набървам се (от бира) Жарг. Пия. (неотразено в РБЕ);

наводквам се (от водка) жарг. Пия (неотбелязано в РБЕ)

*надж*тсвам се Ирон. Напивам се. (неотразено в РБЕ);

*над*трвам се Жарг. Напивам се много. (неотбелязано в РБЕ);

*наж*тлвам се **1.** Напивам се много; насвятквам се, нарязвам се, натрясквам се, насмуквам се, натаралянквам се, накърквам се, нафирквам се. **2.** Наяждам се много, до насита; натъпквам се, наплюсквам се. (означено в РБЕ);

*напингв*нвам се Жарг. Пия, напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

*натов*рвам се **1.** Качвам се, настанявам се в превозно средство. **2.** Обикн. с предл. с или със следв. изр. със съюз да. Поемам някакво задължение, заемам се с нещо. **3.** Рядко. Отрупвам се, покривам се с кал, мръсотия и под. **4.** Жарг. Пия. (неотразено в РБЕ);

*нац*епвам се// *отц*епвам се **1.** Ставам с цепнатини, пукнатини, цепвам се на различни места и обикн. се разделям на парчета; напуквам се, натрясквам се. **2.** Прен. Разг. Неодобр. Напивам се; натрясквам се, насвятквам се, насмуквам се, насмърквам се, накърквам се, нацоквам се, натаралянквам се. (означено в РБЕ);

*начет*а се **1.** Разг. Чета много, до насита. **2.** Жарг. Пия, напивам се. (неотразено в РБЕ);

*наш*ивам се **1.** Шия, ушивам определено количество или много неща. **2.** Зашивам, пришивам определено количество или много неща. **3.** Диал. Зашивам, пришивам или избродирвам нещо отгоре върху някакъв плат, платно обикн. за украса **4.** Диал. Шия, ушивам. **5.** Жарг. Напивам се. (неотразено в РБЕ);

*нашм*тля се **1.** Нар. Бера бързо плодове заедно с листата. **2.** Жарг. Напивам се, пия. (неотразено в РБЕ);

нашòрвам се Жарг. Напивам се. (неотразено в РБЕ);

нащр̀аквам се **1.** За ключ, оръжие и др. — издавам остър, отсечен шум при удряне в друга част или на отделни части на механизма, обикн. под натиск на пружина. **2.** Произвеждам остър, отсечен шум, като превъртам или отпушам нещо стегнато с пружина, което отскача и се удря в друго нещо с шум. **3.** Сблъсквам с опъване едно нещо о друго, за да произведа шум. **4.** Прен. Разг. Обикн. в съчет. с лични местоим. ме, те, го и пр. — усещам на тласъци остра, силна болка; боли ме. **5.** Жарг. Пия, напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

ом̀азвам се **1.** Неволно мажа, намазвам нещо изцяло, доста с мазнина, с нещо мазно; изпомазвам. **2.** Разг. Изцапвам, измърсявам нещо изцяло, доста. **3.** Жарг. Пия, напивам се. (неотразено в РБЕ);

опрост̀ивам **1.** Разг. Правя нещо да стане или да изглежда по-просто, отколкото е, предавам или разбирам нещо в по-прост, по-несложен вид, отколкото е; елементаризирам, схематизирам. **2.** Жарг. Напивам се. (неотразено в РБЕ);

разч̀еквам се **1.** За крака, уста на човек или животно и др. – разтварям се много, прекалено широко, колкото е възможно, докрай, до болка. **2.** За човек – седя или лежа с много широко разтворени крака, силно разкрячен. **3.** За нещо – под натиск, тежест или в резултат на друга сила се раздвоявам, разтварям се много, докрай или се счупвам. **4.** Жарг. Напивам се, пия. (неотразено в РБЕ);

уваж̀авам се **1.** Испитвам чувство на уважение; почитам. **2.** Жарг. Напивам се. (неотразено в РБЕ);

филм̀ирам се **1.** Снемам нещо на кинолента. **2.** Жарг. Напивам се. (неотбелязано в РБЕ);

чел̀астря разг. Пия. (неотбелязано в РБЕ);

Прилагателни имена и причастия в роля на прилагателни:

пѝн, нак̀ркан, нап̀ркан, наф̀иркан, нажм̀олен, накв̀асен, наж̀абен, нажаб̀ирен, нал̀т, натр̀скан, наж̀ицан, насм̀чен, гипс̀иран, усп̀л, нар̀зан, насв̀ткан, налюшкан, нал̀чен, натарал̀скан, надр̀ан, наделк̀ал, наскуб̀ал, оп̀лил, ошлок̀ал. Като по-сленгови се чувстват *анесез̀иран, мат̀, гипс̀иран, усп̀л, надж̀пан,*

напнзгв̀нен, натов̀рен, нач̀тен, нашм̀лен, м̀зєн, наб̀тен, опл̀скан, преб̀хнат, натр̀шкан, нащ̀ран, нак̀ран, нак̀лв̀ан, наш̀т, неум̀рен, наж̀лен, насм̀кан, над̀нен, заб̀т и др.

Категорията на **наречията** е представена от единични случаи, дублиращи по форма прилагателните.

От изнесеня материал за лексико-морфологичната характеристика на лексемите с отрицателна семантика впечатление правят два факта:

а) жаргонната лексика е изключително богата, но невинаги е достатъчно представена в речниците на българския език; анализът показва, че немалка част от нея все пак е намерила място в речниците;

б) в лексикалния запас на съществителните имена, прилагателните имена и отглаголните форми, в служба на прилагателни имена, рядко се наблюдават примери в женски род, вероятно, защото употребата и злоупотребата на алкохол са действия, присъщи традиционно за силния пол, следователно и назоваващите ги думи, са в мъжки граматичен род.

В тази част **бяха разгледани и приведени изключително многобройни примери за отрицателното отношение на българина към прекомерната употреба на спиртни напитки** на базата на езиков материал – думи, фразеологични съчетания, паремии, пословици и поговорки. В народните разбирания трайно и непоклатимо е засвидетелствано мястото на виното и ракията – те са неизменна част от празничния обред, но въпреки това на тяхната свръхупотреба се гледа с лошо око. Причината е ясна – те могат да доведат до осъдително морално поведение, което лесно може да се отрази и на трудоспособността, а с и това до обедняването, т.е. налице е и чисто материално обяснение.

За съжаление обаче все по-често проучванията, свързани с тази проблематика в по-ново време показват тревожна тенденция – процентът на употребяващите алкохолни напитки се покачва, най-вече сред подрастващите. Българинът все повече и повече се отдалечава от традиционните си нрави, за което свидетелстват и лингвистичните проучвания, и най-вече жаргонът.

VII. Част

ЕТНОЛИНГВИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА НАЗВАНИЯТА ЗА ВИНО И РАКИЯ (С ОГЛЕД НА СИМВОЛНИТЕ ИМ ЗНАЧЕНИЯ)

Под *символно значение* на имената тук се разбира онова наивно значение, с което народът възприема в семантично отношение неистинския смисъл на названията (в случая – за вино и ракия) съобразно своето примитивно разбиране за същността на предметите и явленията от заобикалящия го свят. За разлика от *енциклопедичното лексикално значение*, което се изгражда върху научна основа, символното значение отразява редица ненаучни, първични народни представи за реалиите и за притежаваните от тях особености и черти, които нямат нищо общо с обективните им качества. Така например освен с наименованието *къпина*, растението, за което става дума, е известно още с името *дяволско грозде*. Вярва се, че именно Дяволът е сътворил къпината, с което я е противопоставил на създадената от Господ лоза, от плодовете на която се прави вино. Затова е строго забранено да се ядат къпини, преди да е узряло гроздето, а нарушаването на тази забрана се наказва със смърт.

Символното значение, общо взето, е *многоаспектно* и има много широко семантично поле. Като дяволско творение къпината със своите бодливи храсти е спъвала краката на първите хора, които са били с исполинска височина, а след падането си те са умирали, т.е. другото \square символно значение е ‘пречка, спънка’. През къпинов венец са се провирали, за да оздравеят болни деца, стъпили на „самодивска софра“ и хванали след това „вънкашна болест“ (епилепсия), т.е. третото символно значение на къпината е ‘средство за лекуване’ и т.н.

Друг пример за многопластовост изразяват митологичните значения на ябълката, която пък е „символ на плодовитост, плодородие, хубост, здраве, любов“ (БМ – ЕР 1994:393). Покрай пренаситената си символна семантика (женско начало; богата родитба; световно дърво; кумово дръвце; благослов при сурвакане; вземане на душата на умиращия от Архангел Михаил; заместник на надгробен кръст; коледарско дръвце; контакт между света на живите и на мъртвите; калесване на сватба) ябълката може да замести и показваната риза на невестата от първата брачна нощ при сватбата, с която се установява и доказва девствеността на момата, при обичая *сладка// блага// топла ракия*.

Като една от най-старите реалии на Балканите и у нас, виното (и неговото родово название), е натоварено с богата и разнообразна символна семантика.

Бидейки сравнително по-нова реалия, ракията (и нейното родово название) далеч отстъпва на обемната по отношение със символните значения ситуация с виното. Ракията, въпреки че има многобройни видови имена, не е успяла да вмести присъствието си нашироко в символната семантика (с изключение само на няколко случая), така както е станало с виното. По-често тя е налице в обредната проблематика като *допълнителен съпровождащ партньор* на виното, сравн. песенния текст от Поморийско, изпълняван на Нова година (Васильовден) за благополучие и изобилие от деца, които ходят от къща на къща и пеят: „На ореха, Василе, Василе// там видяхме Василе, Василе// два гълъба, Василе, Василе.// Те пиеха, Василе, Василе// руйно вино, Василе, Василе// и ракия, Василе, Василе.“

Символни значения на названията за вино

Тези значения са характерни както за предхристиянския (езическия), така също и за християнския период. В първия период символът се свързва с бога на виното Дионис(ий) – върховно божество на траките, което по-късно става и един от гръцките богове, олицетворяващи с хтоничното (земно) женско начало, (изразяващо се в непрестанната смърт и възраждане на земята и на природата – чрез смяната на сезоните). Негов враг, но и подражател на тази представа е Орфей (Аполон) – наследник на дионисовите тайни пиршества (много по-късен, средновековен наследник става Трифон Зарезан; на неговия празник в календара

се извършва зарязването на лозята, с което започва новата селскостопанска работа по полето, вж. по-нататък).

През християнския период виното като символ на човешката кръв и на виталността се свързва с безсмъртието и с кръвта на богочовека Христос, разпънат на кръста и възкръснал, за да изкупи греховете на хората. Заедно с хляба – символ на Христовото тяло – виното е съставна част на причастието. Предхристиянските и християнските представи по-късно се смесват, което намира отражение и в иконографията.

А) Виното като *символ на плодородие, изобилие, богатство на земеделската реколта.*

Със смесването на езическото и християнското виждане за *изобилие* митът създава вярването, че:

- След убийството на *ламята* (от св. Георги), която е живяла високо в планината и е пазила водите, потичат три *изобилни* реки от мляко, вино и пшеница.
- Подобен мотив е разработен от народната фантазия и при обяснението на борбата на св. *Илия* с небесната *ламя* (хала, змей), при която се образуват *гръмотевици*. Най-полезна за стопанската дейност е първата пролетна гръмотевица преди *Гергьовден* от изток, предвещаваща здрава и плодородна година. След нея селяните чукат по бъчвите и хамбарите, за да могат през лятото и есента да ги напълнят с изобилна реколта от жито и вино.
- *Дъгата* носи над осемдесет наименования в българските диалекти – едни от тях са битови: *бабино платно, пояс*, други – се свързват с религията: *Господов пояс, Богородичен пояс* и т.н.: „Сътворена е от Господ, за да покаже на хората, че скоро няма да има потоп“ (БМ – ЕР:107). Дъгата е с различни *цветове*, всеки от който има своя *символика* (цветова символика): червеният цвят е свързан с цвета на гроздето – вярва се, че през есента ще има много грозде, което ще напълни бъчвите с червено *вино*. Жълтият цвят се свързва с цвета на житото, затова в редица югозападни диалекти от българското езиково землище дъгата носи името *вино-жито*. Белият цвят е

цветът на *ракията*. Пак в тези краища тя е назована *вино-ракия*. Във всички случаи дъгата със своята влага след дъжд се свързва с плодородието и изобилието на стопанската продукция.

- На *служба* (слѣга, светѣц, ђбрук, обрѣчен курбѣн, маслѣ, чѣркава, цѣркава) – празник на името на определен християнски светец, обикновено патрон на черква на дадено селище, на който празник обредният хляб въщи се разчупва на трапезата, нарязва се с опаката страна на ножа на кръст, резките му се *поливат с вино*, което след това се събира в чаша, блисната към тавана с благослов: „Цѣфти къщо, весели се, челяд!“ (БМ – ЕР: 333).
- На *Бѣдни вечер* наред с чесъна, лука, орехите, меда, плодовете – символи на изобилието за настѣпващата Нова година – присѣстват задължително виното и ракията.
- Изобщо на всяка *празнична (или поменална) трапеза* виното и ракията са постоянни компоненти, доставящи не само удоволствие, но и маркиращи изобилието и богатството на домакините: „Трапеза не се кади, ако на нея няма вино. С вино се посрещат коледарите, кукерите, службарите. С вино задължително се черпи полазникът, бабата акушерка на Бабинден. С вино се черпят ергените при побратимяване“ (БМ – ЕР: 60).
- На Трифоновден (Трифон Зарезѣн, Трифун Зарезѣй, Трифонци зарезѣн, Трифун Пѣница, Трифонците, Трифон, Трифко, Трифон Чѣпия, Зарезѣн, Зарезѣновден, Зѣризѣм). Общобългарският празник се почита в чест на св. Трифон, покровител на лозята и виното. В народните вярвания светецът не е мъченик (подобно на действителната историческа фигура св. мъченик Трифон, живял през III в. във Фригия), а непохватен лозар. Според най-широко разпространеното предание по българските земи той бил наказан за проявеното неуважение към Божиата майка и нейния новороден син – отрязал (част от) носа си. Оттам идват и прозвищата на светеца – Зарезан, Чѣпия, а иконографията го изобразява с лозарски косер и деформиран нос. Отбелязването на празника се свързва със зарязването на лозята и ритуалното им поливане с *вино*, за да има обилна реколта и плодородие, но не само на растенията. Така например *трифунисането* – при един от вариантите на обреда рано сутрин малко момче отива с брадва при ялово дърво и го заплашва, че ще го отсече, ако не роди. Обредното действие се

извършва и с жени, които не могат да раждат, но в този случай се използва мотовилка с навита на нея прежда. На Трифоновден лозята и овошките се пръскат с *трифонска вода*, като се изричат благословии за плодородие.

- „*Запиването на Димитър*“ се прави на Димитровден, когато жените изпичат колаци, взимат от новото, *фмасало вино* и отиват в църквата, за да благодарят на светеца за реколтата и да измолят нова за следващата година.
- На всички имени дни (Ивановден, Богоявление и пр.) виното заема централно място на трапезата. За да има богата реколта от вино, на Трифоновден домакинът полива избрания „цар“ с вино. Поливат се също така и корените на зарязаните лози пак с вино, като се благославя за богата родитба. С вино за плодородие се черпи на най-големия земеделски празник – Гергьовден. Гергьовска свещ *се залива с вино* и се пали върху ралото от домакина след изораването на първата бразда на нивата пак за изобилие на реколтата.
- Така нар. *божа брада* (брадата на нивата, нивнина, нивник, нивни късмет) е сплетена от последните класове на нивата с помощта на червен конец и цвѐта. „Те са символ на *плодородие*. В едни случаи божата брада се оставя на нивата, а в други се отрязва и се занася в хамбара. Понякога божата брада се сплита от двойните класове, наричани *цар* или *майка* на нивата. Зърната им се поставят в семената за посев, за да бъде *реколтата обилна*. Обредното сплитане на божата брада е във връзка с аграрните култове и е подчинено на идеята за вечния вегетационен процес (земя – зърно, зърно – земя)“, (БМ – ЕР: 33). Важен момент в ритуала е този, при който „с *вино* се полива сплетената божа брада на нивата“ (БМ – ЕР:60).
- Виното присъства в песните и благословиите на коледарите като неизменна част от наричанията за здраве, щастие, плодородие и имане в стопанството: „...с влашки окици *винце* точи,/с позлатени парца ракия пиеше...“; „...на ищѐтна трапеза ведро *винце*...“; „Пред кому паничка ,предкому лъжичка,/ пред назе с Нино - кило и половина *вино!*...“; „...да ядеме и пиеме на златни трапезки,/ с чемширови лъжички, изписани панички,/ а той с позлатени чашки *винце* пиеше.“; „...че ни даде добра дарба, добра дарба ведро *вино*;/на *виното* препран месал, на месала превит кравай...“;

Характерна особеност на ритуала е, че на коледарите биват подарявани различни неща – кравай, месо, боб, брашно и *вино*.

Б) Виното като *символ на кръвта на жертвата (курбан – човешки или животински)*

- Най-яркият случай на жертва във фолклора, е когато в началото на *всеки градеж на голяма сграда*, в основите ѝ се зазижда човек (или човешка сянка, човешка стъпка), за да бъде строежът здрав и да не се руши. *Зазиданите* в народните песни се явяват своеобразни „дарове“ за онези нечисти и зли сили, които причиняват разруха, т.е. жертвите играят роля на изкупител на строежа. Жертвоприношението по-късно се заменя с колене на мъжко животно (петел, овен, козел, вол) в основите на сградата. Там се оставя и допълнителен дар – заместник на кръвта – червено вино с други атрибути, прибавени към него. Така жертвата се превръща в пазител на сградата.
- При *зарека* (заричането) т.е. при поемането на обещание, клетва врачката „нахранва“ нечистите сили и болестите с хляб и ги „напива“ с вино, хвърлено в огъня.

Всички *раздавания на вино и хляб* при различните обреди се тълкуват като вид дарове (курбани, жертви), т.е. хлябът (тялото) и виното (кръвта) заместват човешката жертва (курбана) при „жертвоприношението“.

Така например на Връбница се раздава вино, варено жито, хляб или обредни питки („жертви“), с което живите роднини се надяват да умилостивят злите сили и да изкупят греховете на мъртвите.

На *кокоша черква* се прави общ селски курбан (по Петковден или Архангеловден), в който всяка жена участва с колене на своя кокошка и носене на *вино* със същата цел. Изобщо даряването, в което участва и виното, е най-обикновената и разпространена дейност на българина след смъртта на близките му хора.

В) Виното като *символ на пречистване*

Виното е налице при различни видове *Задушници*, когато жените отиват на гробищата, за да прекадят и прелеят (пречистят) с вода и *червено вино* гробовете. Още при самото погребение след засипването с пръст, гробът се залива с червено вино във вид на кръст, за да бъде веднага пречистен, а духът на мъртвеца предпазен от демоните, които биха го посетили и превърнали в нечиста сила, докато той бъде приет от небето.

Посочено вече беше, че пречистване с вино е налице и при получаване на причастие – след пост, при църковния ритуал на християните.

Г) Виното като *символ на връзката между двата свята – реалния и отвъдния*. Типичен пример в това отношение представлява поставянето на четиридесетия ден след смъртта (когато ангелите и дяволите отнасят душата към небето) на бутилка *бяло вино* на гроба, в която – според поверието – се отразява душата на мъртвия, преди да тръгне към отвъдния свят.

- Виното, което се поставя в ъглите на къщата или на нейния таван, за духа на починалия родител-стопанин на къщата, също е своеобразен медиум между двата свята – този на живите и на мъртвите обитатели на дома.

Д) Виното като *символ на физическото здраве, живот и виталност*.

За да е здраво, новороденото дете при кръщаване се „запойва“ с вино: „Когато кръстникът връща кръстеното в църквата дете в дома му, отпред пред вратата е поставен кръг с *хляб, сол и вино*. Кумът поема храната и виното и поставя детето върху кръга, за да е здраво и плодовито“ (БМ – ЕР: 182). От цитата става ясно, че по значение виното у нас се нарежда на трето място след известните световни символи хляб и сол, които са нужни за поддържането на живота изобщо.

- Българска битова черта е *опиването* на бебетата с вино, когато те са носени на нивата, за да могат да бъдат приспани в дълбок, здрав сън, докато родителите работят. „Винената попара // попарка“ за бебетата, осигуряваща „спокойствие“ на трудовите хора, се свързва и с представата им за това, че виното прави кръвта на малки и големи „здрава“.

- При обичая *побратимяване*, когато двама приятели искат да установят почти роднински връзки, в едни селища се извършва от тях допир на леко окървавени палци от двете страни, за да се получи смесване на кръвта (установяване на здрава „кръвна връзка“). В други селища на България „смесването“ става по-просто – чрез размяна на червено вино, заместващо кръвта у двамата побратими.
- За зетя *ритуалното бръснене* (брџснелка, бръснџзет, брџсненки) преди сватбата е първото бръснене в неговия живот, независимо от това дали момъкът е още голобрад. То е задължителен елемент от сватбения празничен комплекс. Извършва се от девер или друг ерген – негов приятел с живи родители. Бръсненето е съпроводено с музика и песни. Според поверието – с косми от брадата се правят магии за „завръзване“ (лишаване от полова потентност на младоженеца). Във водата за бръснене се поставя малко *вино и стрџк здравец*“ (БМ – ЕР: 37). Затова се внимава да не падне нито един косъм на земята, който може да бъде откраднат за правене на черни магии.
- И накрая, *лозницата*, която ражда гроздето за вино, е едно от растенията, сочено за *световното дърво на живота* (космическото дърво, шаманското дърво, дървото на познанието) наред с дџба, явора, ореха и бора.

Е) Виното като *символ на калесването (поканването)*.

За голям годеж, за сватба, за калесване на кум, за калесване на полазник от задругите в Западна България и за много други семейни, църковни и обществени празници поканването се извършва с *бџклица вино*, като, разбира се, се придружава и от словесен текст, различен според различните случаи. За обратните ситуации, когато неканен гост се появи нежелан на дадено място, съществува поговорка: „Не съм те калесал с бџклица да дойдеш!“

Ж) Виното като *символ на промяна, знак за ново начало*.

Освен със запойването на бебето при кръщаване за здраве, актът може да се тълкува и по-широко като знак за променен статус – от „еврейче“ – некръстено, бебето се превръща в християнче, т.е. в кръстено.

На сватбената трапеза булката и зетят „се захранват“ с хляб и „запойват“ с вино от родителите на зетя, за да бъде отбелязана промяната както в статуса на младоженците (ерген//мома – женени), така и промяната в начина на живеене на булката в новия дом. Запойването с вино се извършва и при първото стъпване на булката в къщата на зетя от неговите родители. Те посрещат невестата с хляб и вино.

Символни значения на названия за ракия

Самостоятелно символни значения, а не като спътник на виното (за което вече стана дума), ракията, поради по-късната си поява на Балканите, се открива само в няколко случая:

А) Като *символ на чистотата със своя бял цвят*, ракията се превръща и в знак за отбелязване на *непорочността* на булката при първата брачна нощ на младоженците, която фактически става достояние на цялото село с изпълнението на обичая *блага//сладка//топла ракия*. Въпросът за физическата, а оттам и за моралната честност вълнува българина чак до средата на ХХ век и получава израз със своята обществена показност, за разлика от много страни в Европа, където той не стои изобщо в дневния ред още от Средновековието.

Друг аспект в символната семантика за подсладената ракия се открива, когато тя се боядисва в червено, за да напомня за виното, т.е. за „кръвта“ на девственицата – физическия символ на честността. И в двата случая като бяла или червена (пряко или косвено) тя е маркер за нравствената чистота на българката през вековете.

В случаите, когато обичаят не се провежда, т.е. когато булката излезе нечестна, свекървата *почерня* лицето си, като коли *черна* кокошка и играе с нея. На места в играта ѝ се включват маскирани лица. Танцът ѝ е оргиастичен и протича при песенния съпровод на „Как се сади тоз пипер...“.

Ако булката не е девствена, веселието мигом стихва. Свекървата съобщава на домашните животни, „за да отиде лошото при тях“. Качват булката на магаре (с лице към опашката му) и я водят в бащиния ѝ дом, къпят я насилствено на реката, карат я да меси хляб за кучетата“ (БМ – ЕР: 318). На баща ѝ поднасят ракиена чаша, с предварително пробита дупка в нея, която до този момент е запушена с пръст от ръката на ракиджията. Бащата поема чашата, дупката се отпушва и ракията го залива. Булката е върната вкъщи за постоянно или пък започват пазарлъци за „изкупуване“ на срама чрез получаване на нова част от бащиния ѝ имот.

В някои селища, щом булката е девствена, обичаят *блага ракия* се извършва на другия ден – в понеделник. Благата ракия се носи за черпене на момините родители и на кума от ракиджиите, от девера или рядко – от самия младоженец.

Б) *Самостоятелно* (без виното) ракията участва символно в празника от църковния календар *Варвара* (Варварица, Варваринден, Женска Коледа), посветен на св. Варвара – *покровителка на детските болести, от които най-вече шарката*. „За да умилюстивят и прогонят баба Шарка, жените приготвят на Варвара обредно вариво *варвара* от различни житни и бобови зърна, подслаждат го с мед и го раздават на съседни и деца. В Софийско и Дупнишко нечетен брой деца палят голям огън на кръстопът, сваряват всяко в свое (или общо) гърне леща (боб) и хапват по три зърна. При огъня майките им раздават царевични пити и *ракия*.“ (БМ – ЕР: 47)

Тук ракията, подобно на виното, има *жертвен характер*, т.е. присъства в раздаването – за умилюстивяване на детските болести. Фактически, обаче тя участва в терапията на болестта като предпазва, *пречиства* и лекува децата от заразата.

От цялото изложение досега могат да бъдат направени следните важни обобщения:

1. По начало символните значения имат много широк семантичен спектър. Така е и със семантичния спектър на виното (и неговите видове). Ракията обикновено допълнително е включена в някои обреди и то като партньор

на виното. Поради по-късната си поява на Балканите и у нас самостоятелна символика тя получава само в няколко случая, но за сметка на това върху територията на целия български език, най-вече по отношение на една същностна черта – доказване на нравствената чистота на българката.

2. Развитието на символния семантичен спектър на виното създава дълга митична традиция, започваща от тракийската античност по нашите земи и достигаща до днес (Дионис – Орфей – Трифон).
3. Съвременната символика на виното е резултат от срещата на старите езически представи с по-новите християнски, при която основната идея за смъртта и възкресяването на природата (и съответно смъртта и възкресяването на Христос), е една и съща. И в двата случая побеждава вечният живот, олицетворен чрез кръвта-вино.
4. Смесване на езическото и християнското начало, водещо до освобождаване на плодородието (в случая до изобилието на вино и ракия) е налице в семантиката на множество календарни, трудови, семейни празници и обреди, където участва и идеята за потичането на виното (св. Георги и ламята; св. Илия и ламята; дъгата; гръмотевицата; брадата на нивата; празничната трапеза, и по-специално бърднивечерската).
5. Като „кръвен“ дар за изкупление, жертва се схваща виното, заедно с хляба, поставени в основите на голям строеж, или при раздаването на църковни, поменални и семейни празници.
6. Макар и по-рядко, виното (бялото) служи като медиатор между двата свята – реалния и отвъдния.
7. По-конкретно, виното получава символика за физическо здраве и живот при обичаите, свързани с побратимяването и бръсненето на зет.
8. Виното се превръща в символичен знак за промяна на социалния статус при „запойването“ на бебетата и „запойването“ на младоженците.
9. И накрая, върховен символ на виталност е лозницата, растението, раждащо плода за виното, което на много места се отъждествява с космическото дърво на живота.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. Многоаспектният анализ, извършен в хода на работата досега, хвърля обилна светлина върху основния проблем – установяването на *моделите за назоваване* на традиционните напитки – виното и ракията в българските диалекти. Специално внимание е обърнато на разкриване на номинационната структура на *имената за разновидностите на ракията* по две причини: а) отсъства разработка по този въпрос и б) налице е интересът на Европейския съюз за определяне на приоритета на този национален продукт на общия пазар.
2. С помощта на комплекс от методи (синхронни и диахронни) върху обилен материал са систематизирани не само родовите названия (хиперонимите), но най-вече видовите имена (хипонимите) на двете народни напитки. Богатството от наименования проличава и от приложения в края на труда Показалец.
3. Начините за номинация, създаващи моделите за имената на ракиите, имат широк диапазон. Те се осъществяват чрез фразеологични съчетания (*сливова ракия, ракия от сливи*); субстантивация (*сливовата*); деривация (*сливовица*); пряко заемане от чужди езици (*джанерик 'слива'*); хибридизация (*джанковица*); десуфиксация (*препек*). Голяма роля за одомашняването на чуждиците чрез изграждане на хибридни модели играе словообразуването. Подобни са номинационните модели и при названията за видовете вина.

Разликата между моделите за названията на ракиите и на вината се състои във факта, че при първите, където преобладават славянските (респективно българските) облици най-широко е действието на деривацията, а при вторите – тя има ограничени размери.

Номинационните признаци и при имената за ракиите и при имената за вината са подобни – създадени са най-вече въз основа на името на продукта, от който е направена ракията (*моренковица*), поредността в процеса на приготвянето (*първак, патока*), качеството (*люта*), селището (*пещерска, драмска*), резултата върху пиещия (*скоросмъртница, пукница*). При вината:

цвета (*червено, бяло*), вкуса (*благо, пребито, горчиво*), предназначението (*мъжско, женско*) и т.н.

При названията на двете реалии в социалните говори номинационните признаци общо взето са същите, но ономасиологичните са силно оцветени с емоционалност, с неочаквана обвързаност и духовитост (*скочовица, грозданка, търкальоска*). Словообразуването в много случаи при тях е композитно и е резултат от кръстосването на насъвместими в семантично отношение елементи (*джибромицин* – за ракия; *шампоанско* – за вино). Една част от жаргонизмите е отразена в многотомния Речник на българския език, а друга – не е намерила място.

4. Разглеждането на проблема в исторически аспект води до извода, че в старите паметници (от старобългарски или среднобългарски период) се откриват само хиперонимите **вино** и **ракия**, но не и хипонимите им. Имената на видовете ракии са отразени частично само в речниците на съвременния български език, което е логично с оглед на по-късната поява на продукта по нашите земи. За сметка на това обаче наименованията на видовете ракии са многобройни.
5. Българското многообразие и разнообразие на видовете ракии води съответно до голям брой наименования за тях по говорите (има се предвид наличието на множество *хетероними*, т.е. множество названия за един и същ десигнат (*джибровица, комовица, коминица, пръщенка* и др.). Независимо от славянските корени и основи на думите тези названия не се намират в етимологичните речници на тези страни, което би могло засега да се смята, че това е преди всичко българска специфика.
6. Проблемът за диалектните имена на алкохолите в български създава друг интересен проблем – за наименованията на консуматорите на виното и ракията. В зависимост от отношението към преклената употреба на алкохола (а то е отрицателно) и създадените думи за консуматорите също са много на брой. Те са експресивни и негативни.
7. Пренатоварени с наивна народна семантика са наименованията за вино и ракия в българския диалектен език. Символните им значения са

многобройни и повечето от тях са свързани с религиозните (християнските) битови празници или с реликтни суеверия.

8. Що се касае до най-важния извод, свързан със структурата на названията за вино и ракия, трябва специално да посочим, че при тях са налице всички модели, които могат да се открият и в общата теория за номинацията като наука.

Библиография:

Източници:

1. Армянов 1993: Армянов, Г. Речник на българския жаргон. С., ИГ 7М+Логис, 1993
2. БЕР: Български етимологичен речник. (т.1-т.8) 1971-2017. С., БАН
3. Бориславов 2019: Бориславов, Я. Българска енциклопедия виното. С., ИК Труд, 2019
4. Василева 2009: Василева, Л. Българско словно богатство. Словообразователни хетероними в българските говори. С. Мултипонт ЕООД, 2009.
5. Геров 1908-1975: Геров, Н. Речник на българския език (т.1-т.6) 1908-1975. С., Български писател
6. Гъбюв 1900: Гъбюв, П. Принос към българските тайни езици. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, XVI–XVII. София.
7. Идеографски диалектен речник на българския език т.1 2012. С., Български бестселър – Национален музей на българската книга и полиграфия
8. Иванов 1986: Иванов, Й. Български тайни занаятчийски говори. С., БАН, 1986
9. Карастойчева 1982: Карастойчева, Цв. Словопроизводство в българския младежки сленг. В. Търново, УИ ВУ „Св.св Кирил и Методий“, 1982
10. Костов 1956: Костов, К. Цигански думи в българските тайни говори. – В: Известия на Института за български език, кн. 4, София, БАН.
11. Кювлиева-Мишайкова 1986: Кювлиева-Мишайкова, В. Фразеологизмите в българския език. С., Народна просвета, 1986

12. Младенова 1996: Младенова, Олга. Етнолингвистичен въпросник по традиционно лозарство и винарство. – В: Българска етнология, книга 1. С., БАН, 1996
13. РБЕ: Речник на българския език. (т.1-т.15). 1977- 2014 С., БАН
14. РБЕ: Речник на българския език. (т.1-т.3). 1977-1981 С., БАН
15. Речник на книжовния български език на народна основа от XVII век (върху текст от Тихонравовия дамаскин). 2012. С., Валентин Траянов
16. Речник на народната духовна култура на българите. 2018. С., Наука и изкуство
17. Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. 1974. С., БАН
18. Речник на чуждите думи в българския език. 1982. С., БАН
19. Славейков 2003: Славейков, П. Р. Български пословици, С., Захарий Стоянов, 2003
20. Старобългарски речник (т.1 и т.2). 1999-2009. С., Валентин Траянов
21. Стоименова 2017: Стоименова, Н. Нов речник на уличния жаргон, С., Милениум, 2017
22. Стойнев 1994: Стойнев, А. Българска митология. Енциклопедичен речник. С., 7М+Логис, 1994
23. Тетовска-Троева 1992: Тетовска-Троева, М. Десубстантивни деятелни имена в българските говори. *Nomina actoris*. С., Изд. на БАН, 1992
24. ТРХН 2009: Терминологичен речник по хуманитарни науки. С., Наука и изкуство
25. Цаков 2008: Цаков, Д. Виното традиция, култура, съвременност. С. Еньовче, 2008
26. Шишманов 1895: *Шишманов, Ив.* Бележки за българските тайни езици и пословечки говори. – В: СбНУ, XII, София.

Литература:

27. Вакарелски 1974: Вакарелски, Хр. Етнография на България. С., Наука и изкуство, 1974
28. Дяков 2003: Дяков, Т. Митология, фолклор, литература. С., БАН, 2003

29. Илиева 2016: Илиева, Д. Концептът вино в българската паремейна картина на света. –В: Виното – история и вдъхновение. Р. Регионална библиотека „Любен Каравелов“
30. Кочев 1992: Кочев, Ив. Словообразователен тип и словообразователен модел –В: Български език, кн.2, 1992
31. Кочев 1971: Кочев, Ив. Диалектни категории и типове при словообразуването на съществителното име. –В: ИИБЕ, книга XX. С., БАН, 1971
32. Кочев 1969: Кочев, Ив. Гребенският говор в Силистренско – В Трудове по българска диалектология, книга V. С., БАН, 1969
33. Кочева, Кочев 1978: Кочева Е., Кочев Ив. Към характеристиката на словообразователния модел –В: Славистичен сборник по случай VIII Международен конгрес на славистите в Загреб, С., БАН, 1978
34. Кочева-Лефеджиева 2004: Кочева-Лефеджиева, А. Немски лексикални елементи в българските говори. С., МУЛТИПРИНТ ЕООД, 2004
35. Младенова 1998: Младенова, Олга. Grapes and wine in the Balkans An Ethno-Linguistic Study. Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1998
36. Николова 2018: Николова, Цв. Wines of Bulgaria. Пътеводител на българските вина и традиции. С., Булвест Принт АД, 2018
37. Панчев 2016: Панчев, И. Още към въпроса за виното в българската лингвокултура. –В: Виното – история и вдъхновение. Р. Регионална библиотека „Любен Каравелов“
38. Попова 2012: Попова, М. Теория на терминологията. В.Търново, ИК Знак 94, 2012
39. Попова 1990: Попова, М. Типология на терминологичната номинация. С., БАН, 1990
40. Стойков 1993: Стойков, Ст. Българска диалектология.С., БАН, 1993

Електронни източници:

41. Лучия Стефанова-Антонова, Лиляна Василева, Славка Керемидчиева, Ана Кочева-Лефеджиева. Карта на диалектната делитба на българския език.

(електронно издание) Извлечено на 15.11.2021

http://ibl.bas.bg/bulgarian_dialects/

42. Best wine. Лозаро-винарските райони в България. Извлечено на 18.10.2021

<http://www.bestwine.bg/lozarstvo-vinoproizvodstvo-vino-bulgaria>

43. Национална лозаро - винарска камара. Карта на лозарските региони.

Извлечено на 18.10.2021 <http://bulgarianwines.org>

44. Анна-Мария Тотоманова, Татяна Славова. Портал за кирилометодиевистика. Извлечено на 12.06.2019

<https://cyrillomethodiana.uni-sofia.bg>

ПРИЛОЖЕНИЯ

Образци от теренни проучвания

за названия на традиционни алкохолни напитки в българските териториални говори

Предлаганото приложение съдържа лично събран диалектен материал от теренни изследвания и основно е свързан с производството и употребата на традиционните алкохолни напитки (вината и ракиите). Приложени са единадесет текста, а информантите са различни по пол (жени и мъже), възраст, образование (начално, средно, висше или без) и сфера на трудова дейност (учители, готвачи, земеделски работници и т.н.) хора. Съвсем съзнателно тук се използва

полуфонетична⁹ транскрипция, тъй като информаторите невинаги превключват при обясненията за производствата на виното и ракията изцяло на диалект.

1. Образци от теренни проучвания от гр. Банско

- От какво се прави тука ракията обичайно? От какъв плод?

- Рач'ййа од грòзде.

- Само от грозде?

- Е, имаме й плодови. Пò-р̀ано плодови, штòто н̀емаше грòзде. Или п̀а от сл'йви. Сйни сл'йви б̀еше м̀нòгу ꙗ̀баво, м̀нòгу ꙗ̀бава рач'ййа. (...)

- А как се нарича ракията от сливи?

- Сливовица, йма й грòздовица.

- От круши правите ли?

- Крꙗ̀ши н̀емаме м̀нòгу. Д̀а гò к̀ажеме плодова, пон̀еже й̀абълки, крꙗ̀ши квò найдеш. И йма едн̀а ц̀анковица, н̀ай-м̀нòгу, пон̀еже т̀ййа с̀а свобòдни, н̀е с̀а вꙗ̀в нйва твòйа д̀а сй б̀ереш, а̀ прòсто вървйш т̀ам пò пол'ето й к̀д̀е нам̀ериш ц̀анка й̀а събйраш.

- Варите или печете ракията?

- В̀ариме й̀а. Нйе в̀ариме рач'ййата.

- Как се нарича първата ракия?

- П̀рвата рач'ййа п̀рв̀ак сй й̀а вйкаме. Сег̀а (...) п̀рво сй напр̀айм винòто, п̀рво вйно, сл̀ед тов̀а от цйбрата с доб̀авена захар й вод̀а, (...) с̀е пра̀и втòро вйно, ко̀ет нйе мꙗ̀ вйкаме, л̀анцур й от тòйа л̀анцур, фсꙗ̀щност н̀екои гò пйат, об̀ач'е нйе н̀е гò пйеме тꙗ̀ка (...), а̀ дир̀ектно гò в̀ара н̀а рач'ййа.

⁹ Тъй като в повечето случаи разговорите за виното и ракията са свързани с техническото им производство, в тях силно се чувства влиянието на книжовния български език.

- Последната ракия, която изтича?

- Т'ва è пàток. Тòй сè събйра, прймерно сџбереш тàm, катò пàдне пòд ч'етйрс градуса, събйраш гò тàm в нèкъв сџд й нà слèдвaщaтa гòдйна, слèдвaщòтò варèне гò фџрл'аш вџтре в цйбрата. А òт пџрвaтa тàm ймaмe пòлòвйн чй'лò, кòèтò гò фџрл'аме òт пџрвàкò. Пòлòвйн чй'лò сè изфџрл'зaдџлжйтeлнò.(...)

- Какво вино имате тука?

- Вйнò мeрлò й тàйa гòдйна слàгaх дим'àт. Амà тџкa нèмa, нйе сй купџвaмe грòздe, в Бàнскò è мнòгџ чй'слeлò, тò прòстò нè мòжe дà узрèe.

- Как правите виното?

- Еднò врèмe сй спòмн'ам, тaвà сà ч'етйрс гòдйн сà мйнали òт тòгàвa й пòвeчe, сè събџвaмe й с бàштa мй й тòгàвa гò мàч'кaмe с нòзèтe. (...) В пòслèднò врèмe тeхнйч'eскaтa мйсьл è нaпрèднaлa. (...)

- В бидони ли го слагате?

- Аз гò слàгaм в алпакà сџт. Катò мџ пàдне зaхaрнòстà пòд пèт, гò изтàкaм, слàгaм гò в дрџк алпакà сџт. Пò-рaнò нèмaшe. Ймaшe бидòни й бџрe. Нàй-џбaвò в бџрe, обàч'è бџрeтaтa сà мнòгу скџпй й сè пòлзвaт двè гòдйни. Слèд втòрaтa гòдйна трèбвa дà гò фџрлйш.

(материалът е от гр. Банско, информатор: Красимир Рахов, 44, висше)

2. Образци от теренни проучвания от с. Горно Драглище, Разложко

- Начи рач'ийатà йà купѳвам грòзде, тѳка нèмаме грòзде. (...) Кѳпа сѳ там одòлу дà реч'èm едѳн тòн грòзде, слàгам гò дà ферментѳра ѳ кàт ферментѳра прàйме рачѳйатà, превар'àвамè йà.

- Ако не си купиш грозде, ако използваш местни продукти, от какво ще я направиш?

- От мèстните продѳкти изпòлзваме напрѳимер цàнка, сѳн'а слива, йàбълка, тàва è .

- Как се казва тази ракия, която е от джанки например?

- Мѳ, шл'òкавица, цàнковица.

- А тази от сините сливи?

- Вѳш, т'à сѳ è сливова рач'ѳя. Сѳните сливи сà мнòго ѳбави.

- А от ябълките?

- Йàбълкàта, завѳси, самàта йàбълка трèбва дà è пò-воднѳста, акò è òт тѳйа, пò-такà, кàк дà гò кàжа, пò-такѳа, брахадàл'ести, штò вѳкаме нѳе, т'à нè è зà рач'ѳя. Тр'àбва дà è пò-воднѳсто такà, зà дà прайш рач'ѳя.

- А слагаш ли ѳ захар?

- Слàга сè, акò нè слòжѳме шеч'èр, нè мòе дà заврѳ. (...) Тѳрим мàлко шеч'èр отгòре ѳ готòво.

- Ама трябва да преседи?

- Емѳ, пресèжда двà-трѳ мèсеца сливовàта, гроздòвàта, йàбълкòвата пòвеч'è. Йàбълкàта è пò-твѳрда, дà сè разградѳ ѳ сѳ ѳска дòста врème. Йàбълкòвата йà тѳраш есентà, прòл'ета, февруàри-мàрта, вàриш.

- А къде я варите?

- В казàне, в рачѳѳйницàта.

- А като сипеш в чашка ракията и започне да пуска мехурчета, каква казваш, че е ракията?

- Нач'и мехурч'етата това е градуса. Кòлку е пò-сìлна, тòлкува пòвеч'е мехурч'ета има. Катò е пò-слаба, нèма мехурч'ета. Катò е към ч'етìрс градуса, тò е нèшто катò плòдова рач'ийа – нìшто. Йàз вàра, прàа пèйс градуса, дà йà усèтиш. (...)

- А на какво викате „капак“?

- Това одòлу катò сè дìгне цìбрата сè залèпи одгòре, сè стèгне е такà пò крайа. Тòйа капак одгòре пòд нèго ферментìра сичко. Тòй зèмее дà сà отдèла, тòй показва кога трèбва дà сè вàри рач'ийата. Зèме сà утàйа самийа капак и штòм видиш, чè сè е напèкàло одгòре зìмаш с еднò нòшч'е, прайш дèпка, слàгаш захаромèра. Акò е паднàло дà кàжеме околò нèлата, прìмерно едìн градус (...) твà е показател, чè е зà вàрене рач'ийата.

- Първата ракия как се нарича?

- Първак.

- А последната?

- Протòка.

- И тая протока тя колко е слаба?

- Тàйа протòка è, т'а зèме дà мирìса. Т'а вèч'è кат сì теч'è и зèме дà мирìса.

- А какво го правите?

- Мì това гò слàгаме и догодìна пак гò превìраме с дрèгата рач'ийа. Акò è нèкой сарòшин, тòй сì йà изпìе.

- А друга дума има ли за „сарошин“?

- Ч'òр ч'отèк, пийаницà, наделкàл сè, наскубàл сè. Специфìчното сèшто нà рач'ийата è, катò йà сварìш, тр'а дà йà оставìш трì-чèтри дèна отворена, етìловийа алкохòл дà сè поизпарì. След това слàгаш в стèклен сàт.

- А нещо слагаш ли и да я оцветиш?

- Сл̀ага с̀е. М̀оже д̀а сл̀ожиш с̀ин'а сл̀ива, ис̀т̀шена. (...)

- А черница?

- Д̀а, др̀ъфц̀а о̀т царница с̀е пр̀аат к̀ат кл̀еч'ки и м̀еткаш в̀тв рач'ийата, спор̀ед с̀илата н̀а д̀ърв̀ото, м̀оже д̀а стои дв̀а д̀ена, тр̀и д̀ена, п̀ет д̀ена, д̀есет д̀ена. (...) О̀т салк̀т̀м м̀оже, о̀д д̀т̀п м̀оже.

- А в бурета слагате ли я ракията?

- Сл̀агаме, а̀ма н̀е стои м̀н̀огу.

- Колко?

- Ем̀и, м̀алку. Едн̀а с̀едмица.

- А защо не седи примерно една година вътре?

- Ем̀и, зашч̀'о̀то ш̀е ст̀ане ч̀'ерна в̀ттре. (...) Едн̀о вр̀еме сл̀агаха вин̀ото в т̀ийа б̀т̀рета, ам̀а т̀ийа б̀т̀рета б̀е́ха о̀т м̀т̀ра, а̀ в д̀т̀бовите сл̀агаха с̀иренето. В д̀т̀бовите а̀ко сл̀ожих рач'ийата, т̀'а б̀т̀рзо почерн̀е́ва. А ф салк̀т̀мово б̀т̀ре с̀т̀що ѐ т̀баво, а̀ма ст̀ава так̀а л̀еко ж̀ълтеникава, а̀ма тр̀е́бва д̀а й̀а в̀ардиш д̀а н̀е ѐ м̀н̀огу д̀ни, д̀а ѐ м̀алку д̀ни.

- Твоята е много хубава на цвят. Как си го направил този цвят?

- Тав̀а ѐ о̀т сл̀ивово парч̀'е, о̀т д̀ива сл̀ива. Н̀е о̀т ц̀анка, й̀ма едн̀и м̀оравици, парч̀'е о̀т м̀оравица.

- От плода на моравиците не правите ли ракия?

- Пр̀ави с̀е.

- Как се казва тая ракия?

- Ми, рач'ийа. Сл̀ивова рач'ийа. М̀оравица ѐ сл̀ива, тов̀а ѐ д̀ърв̀о, ко̀ето н̀е с̀е зас̀ажда. Пр̀осто нас̀е́каде м̀ож д̀а с̀и ис̀копаш. (...) Т̀о с̀е ѐ д̀ива с̀ин'а сл̀ива.

- А имате ли специални думи за силна ракия, за блага ракия или всичко си е ракия?

- Еми, на силните викаме òцин рач'ийа. Катò дадеш на нèкой педес градуса и той вика „е, òцин è тайа рач'ийа, направй йа че'тирс градуса.“ Тук викаме „Кòлкуто й да гò дèлкате, нèма да вй заболй глава.“ Йа йскам катò триш да изпийа една ч'èша, на едно ч'илò. Хòрата искаат да изпийат едно ч'илò и тре да викат „Е, йа фч'ера едно ч'илò изпйх“. Йа йскам да изпийа стò грама да ма стèгне.

(материалът е от с. Горно Драглище, информатор: Дешка Кротева, 52, средно)

3. Образци от теренни проучвания от с. Долно Дряново, Гоцеделчевско

- *Ракййа* в нашйа край основно сè варй òд грòзде и тò òт асмй (...), òт йабълки, многу р'адко и сливи, сини сливи, заштòт тййа, койт сà дйвите, цанките, захарностà è пò-малка. Когàто сè събèре цйбрето (...), мèри сà захарностà. Ракййата или цйбрето тр'абва да è с сà захарнос òд двайсдва-двайсчетри процèнта, àку прймерно цйбрето è пò-нйску, прй рòненето на грòздето, òт самàта тèчнос на рòненето сè мèри с тòз'а захаромèр, àку è малку, тугàва тр'абва да сè слòжи захар. Завйси дали è вèче в столйтрово брè, или è двèста нйе знàем кòлку захар тр'абва да слòжим, зà да сè дйгне тайа захарнос. Аку прймерно йа остàвиш ракййата или цйбрето бèз захарнос, тй н'ама да свàриш слèд товà ракййа. Слèд катò прèври ракййата тй йа брèкаш прèз два дèна, тò сè получàва едно врèне, когà йзври, самйте костйлки, пàдат на днуту и остàва цйбрето òд гòре. Кàра сà на казàн. На казàна сà зарèжда в завйсймост дали è стò и педесè или двестакилогрàмов казàн. Првата ракййа, койàто протечè сè нарйча парвàк. Всштност взрастните хòра тòзи парвàк гò ползват зà изтрифки на бèбетата и на взрастните, заштòто т'а потйча с òколо седемдесè градуса. Товà нè стàва зà пйене, заштòт è многу висòк градуса. Слèд педесèt и пèt градуса запòчва да сà събйра ракййата дò трийс градуса. Пòчне лй да пàда ракййата пòд трийс градуса сè спйра и сè събйра òт трийс дò двайс градуса един цурак, кòйто сè нарйча, кòйто слèд товà мòже да г сйпеш в слèдвация казàн, да гò варйш в нèгу. Òнези òт трийс дò педесè и пèt градуса, който сй гй събрàл, правйш йм армàн, умèсване, зà да полчиш градусите – àку тй йскаш ракййата тй

дà è четиресе ì пèт гràдуса, сè слàга дестилйрана водà (...). Пòвечето хòра прàв'ат „двòйна превàрка“. Т'а сà прàи с цèл етйловия алкохол да ишчèзне. Чàст òт казàните ìмат едни специàлни брèди зà отнèмане нà тòйа етйлов алкохол. (...) Слèт товà тì мòжеш дà ìа оцветйш. Оцвет'àването стàва с клòнчета òт чернйца, сърцевинàта нà чернйцата, пйрински чай или нèшто другу. Аку сй ìа остàйш такà, т'а остава б'àла нà цв'ат. Ìначе мòже дà сè полбчи жблта. Товà è оснòвното, коèt прàйм в нàшийа край. Прй нàс мàлку прàйме винò, зàштòт винòто è мàлко пò-специфйчно. Прй винòто тр'абва тòчну определèна температбра, дà прàйш протòчване, коèt протòчване, àку нè сй гò прàил, тй ще гò оббркаш. Аз лйчно ì с мòи прййàтели смè прàили н'àколку пбти ì нй сè получàва шампàнско, превйра нй, зàштòто нè мòжем дà гò улбчим. Или прй винòто се прàи кàкто è ббрето сè слàга еднò маркбчле, коèt сà извèжда òт ббрето ì сà кàзва „тйха ферментàцийа“. (...) когàт стàне гòтòво тр'абва дà гò протòчиш винòто. Остàтъка, кòйту остàне отйва зà ракийа, нò àз лйчно двè – трй годйни сбм опйтвал дà напрàйа винò, но нè усп'ах.

- Ако варите ракия от ябълки, как се нарича?

- Ìябблкова ракийа.

- От сливи?

- Слйвова ракийа. Т'а сè крбсти спòред плодà. В Гбрцийа ìмам прййàтели, койт прàйат кайсийева ракийа, крбшова ракийа. Послèдно ìмам едйн познàт òт Петрич, кòйто прàи ракийа òт кйви. (...) Нè мòи дà сй намèри пазàр ì зà дà нè гй похабй, ìма трийсе дèкара насаждèния с кйви ì сй прàй ракийа. (...)

- Вие тука варите или печете ракия?

- Вàриме. (...)

*(материалът е от с. Долно Дряново, Гоцеделчевско, информатор Рахим Арнаудов,
51, висше)*

4. Образци от теренни проучвания от с. Шишковци, Кюстендилско

- **Как си правила виното?**
- Е па мелиме гроздето, нали сџс машинка такава се мел'а. Напџлни сѐ бидон'а. Вѐче нѐма бџрета катѐ едно време, сегѐ смѐ пѐ-модѐрни ѝ чѐкаме дѐ прѐври, пѐчва дѐ ври, ѝко сѐ испџлни бидѐна, отѐчваш отдѐлу, пак прѐсипваш ѝ така, нѐ сегѐ ѐ тѐпло времето ѝ зѐ бџрзо ферментѝра, прѐвѐ, нѐма ферментѝра. И слѐт товѐ сѐ затвѐря в бидѐно нѐ ѝстото мѐсто ѝ чѐкаш дѐ сѐ поизбѝстри ѝ ѐ гѐтѐво зѐ пѝене.
- **Колко чакаш?**
- Докатѐ дѐ прѐври, една-две сѐдмици.
- **А от какво грозде го правиш?**
- Каквѐ ѝма, сѐкакво.
- **А какво има тука?**
- Бѐло ѝмаме такѐва, отѐл, кѐберски мискѐт.
- **А бело вино или црвено?**
- Бѐло и црвѐно.
- **А ракия как правите?**
- Катѐ обѐреме гроздето, слѝгаме в нѐкакѝв сџд ѝ запѐчваме дѐ гѐ мѝчкаме грѐздето, слѐд катѐ гѐ мѝчкаме нѐма сегѐ сџс машинки такѐва нѐщо, тогѐва с рѝцѐ ѝ слѐд товѐ гѐ слѝгаме в бџрето, винѐто. Катѐ сѐ напџлни бџрето оставяме нѐкаде кџм двѝйс-трѝйс см., заштѐто катѐ ври винѐто тѐ дѝга нагѐре ѝ ѝма опѐснос дѐ мѝне прѐз товѐ. Слѐд време пѐчваме одѐлу дѐ проверѝваме каквѐ ѐ положѐнието нѐ винѐто ѝ катѐ вѐче пѐчва дѐ штѝпе такѐ винѐто, заштѐто ѝко гѐ затвѐрим пѐ-рѐно ѝма опѐснос нѐшто дѐ стѐне. Слѝгаме одгѐре капѐчето сџс пѐпел, сџс брашно, слѝгаме, затвѐраме ѝ слѐд време сѐ запѐчва дѐ сѐ пѝе. Нѐкои ѝскат дѐ слѝгат „отѐк“. Нѝчи товѐ винѐ, дѐто сѐ слѐжи ѐд нѐго сѐ отѐчва винѐто ѝ сѐ слѝга в дрџга бџчва ѝ тѐ прекипѐва едново, нѝе гѐ наричаме отѐк. Товѐ винѐ пѐвече зѐ специѝлни гѐсти, такѐ пѐ-хџбаво стѐва. Катѐ ти дойде нѐкоѝ гѐс вѝкат

(баща ми викаше на маке ми) „Иди земи од отоко.“ След това вариме ракия. Ако не се източни докрай виното, става.

- А някои прават и второ вино. Като източат виното прават и второ вино. Слагат вода, захар и после като се мине известно време, най-добре е април, май, а някои и по-късно се изварява ракията. Изважда се това од виното, цибрето и се носи на казан и ти се вари.

- **А не варите ли сега ракия, есента?**

- Вариме, ама от други плодове – од цанки, от сливи, от круши, от череша на пролет. Оберат се черешите, слагат се в съда, треба да прекипи, ако имаш възможност като прекипи го печеш, ако немаш възможност го затегаш, затвараш го хубаво, за да не влиза въздух, да не скисне. А сега в тоя момент печеме круши, сливи.

- **Как се казва тая ракия от круши?**

- Крушова, ябълкова, сливова, гроздова, черешова. От всеки плод се прави. Най-напред от череша, што то най-рано зреат. След черешите почват сливите, после цанките.

- **От цанки как се казва ракията?**

- Цанковица.

- И накрая от ябълки се прави.

- **Как се казва тя?**

- Ябълкова ракия.

- На времето свекър ми слагаше в бичва, и чатура. Одгоре има един такъв квадратен отвор, викаха го враня. Като обереме гроздето, седаме сички и мазето и чистиме. Махаме лешите зърна, другите ги зърнем, махаш от грозда зърнцето и той с ръце го мачка. Ние го зърниме, той го мачка. Слага го в бичвата, през вранята и като го смачка, ако са много чешликите (стъблата на грозда) ги маха, а някои остава, защото самото гроз съдържа танин и го остават, за да стане по-хубаво виното, но не

сичките чешџлки седат џ виното. След товà гò остави такà. Щòм катò пòчне дà прекйпи, замеси тестò и залепва вран'ата одгòре, нò трèба дà прекйпи, заштòто има опàснос дà избйе вран'ата. Катò прекипи вèче è гòдно зà пиенè.

- **Как се каза тука човек, който много пие?**

- Пийàница

- **Как наричате тука слабата ракия?**

- Слабата ракийа сè казва шл'ангерица.

- **А силната има ли си име?**

- Първак има, първата ракийа, койàто излиза сè казва първак. Когàто сè прàви òт грòзде, обикновèно нàд седемдесè грàдуса потйча. Дрџгите òт плодовèте пò-слаба шейсè грàдуса. Нò грòздето седемдесè нè тй ли потечè, знàчи нèшто дрџгу сй слàгал.

- **Как варите ракията?**

- Материàла зà ракийата сè нòси нà казàна дà сè печè. Хòрата сй носџт материàла (зарежда се казана). Акò материàла зà ракийа è прèсен, пò-слабо пџска, акò è прекиснало, тогàва ракийата è кисела. Последната ракийа è пърцòка, койàто мòжеш дà йà преварйш и тогàва вèче стàва по-хџбава и когàто съберèш пърцòката òт йàбълки, крџши, такà, такà, всйчки плодовè, варйш ракийа букèт. Тогàва вèче òт сичките плодовè стàва.

- **А букет за вино става ли?**

- Слàгат, дàже нèкои слàгат пролетà катò пòчнат дà зрèат черèшите, тòй отвàр'а вран'ата нà бџчвата, поистòчил винцето, мà сй слòжи цàниките, слòжи черèшките, всйчко, каквòто има плодовè. Понапџлни мџ сè съдà, пà гò остави дà преври.

- Правили смє òт малїни вїно. Правили смє вїно òт хѣбаво озрєли й`бълки. Тò ст`ва кехлибарєно н` цєвт, бєло вїнце. Тò ст`ва н` вїно, пòслє гò печєш н` ракийя. Катò прокїсне ст`ва оцєт.
- **Като се пече тука ракията?**
- Тѣка є каз`на. Сєлски каз`ни бєха. От крайя йма отвòрчє, откъдєтò сє изкарва негòднийя материал (комїна). Затвараш одз`д кап`четò, зам`зваш гò сѣс тестò й гò наливаш с материала, кòйто сї сї докарал. Одгòрє сє сл`гашє пòп, над пòпа сє сл`га търб`а, кой`тò вървї òт пòпа дò кац`тата сѣс вод`тата. От`м вєчє влїза в таб`рка. Катò му подп`алиш огнїщєтò одòлу, пòд каз`на й йма огнїщє, тѣка ф каз`на възвїра материала, джїбрєтò, тò възвїра й п`р`тата отїва пò търб`ата, отїва в охладїтєла сє охл`жда й вєчє излїза на ракийя. Кòлку пò-тѣнко течє, тòлку є пò-добрє.
- **От какъв материал е казана?**
- От бакѣр.
- **Правите ли по вашия край вишновка?**
- Правимє. Сл`гамє ракийя й пòслє стòй н` слѣнце четїрес днї, прецєждамє й`. Пòслє п`к. Тр``бва д` є пò-сл`ба ракийя.

(материалът е от с. Шишковци, Кюстендилско,

информаторите са членовете на местния пенсионерски клуб)

5. Образци от теренни проучвания от с. Чупрене, Видинско

- **Разкажи ми сега първо от кой край си?**
- От Североз`падна Бълг`рийя, вòдимє сє турл`ци й говòримє турл`шки. Тов` є смєсица òт бѣлг`рски, румѣнски, срѣпски, тѣрски дѣми ймамє.

- **Какво е характерно за вашия говор?**
- Ми употреб'ава сè чè: „чè йдемо; гдè чè йдемо; ка̀да чè йдемо“.

- **За ракиите, за виното да ми разкажеш. От какво правите вино най-често там?**
- Винòто è òт отèл, тòйа сòрт грòзде, штòто прòсто смè в̀в планинска òблас и то̀ва вирèе. Предимно чèрен отèл и бèл отèл.

- **А как се наричат вината?**
- Ц̀рно и бèло или дирèктно отèл.
- **Това, което остава на дъното на б̀чвата?**
- Тàлок, катò сè испие вèче винòто, то̀ва дрòждето к̀дè è, òт нèго вàрат ракийа.

- **Как се нарича това, от което варят ракия?**
- Ц̀йбре. От ка̀ците (бидòн'е) изгрèбват гò, стой нèколко врèме сèдмица-двè, катò да ш̀пне, да сè развали, и то̀гава слàгат м̀ захар, за да дйгне градуса и то̀гава сè хòди на ка̀зан. Катò на ка̀зана то̀ва сй è един найстина ритуал. П̀рвийа дèн сè закарат там дървàта. Да сè подгрèе там, да сè дезинфекция, и задължително ка̀зана сè намира дò рекàта. И катò хòдиме йма сй ка̀занция и тòй вèче ка̀зва коè, как, к̀дè да сè сйпва, à в ка̀зана катò влèзнеш йма едни такѝва м̀лки катò крат̀нки чашчици, тè сà за грèбване там в̀в съда, с нйшто др̀гу нè сè грèбва. И катò излèзне п̀рвата ракийа, нали п̀рва̀ка, кòйто è одèл'ат гò настранà, штòто то̀ва è най-силната ракийа. Ракийата в нàшийо край, за да è х̀бава, è нек̀де околò педесè градуса. Вèче надòлу м̀ викаме пàтока и è много кисела. Мийат сй женѝте прозòрците с нèйа. И нè сè ка̀зва да вàрим ракийа, à печèме ракийа. „Гдè чè идеш? Чè йдем да печèм.“ Катò è готòва и слàгаме парчè черница, нйе м̀ викаме д̀д и ракийата стàва катò кон'̀к, нò сàмо цветà, нйто вкусà, нйто градусите, сàмо цветà сè промèн'а.

- **А от друго слагате ли?**

- Нè. Сàмо òт дѣд. Дрѣгуто нè стàва, òд орèх нè мòже, зàштòто ймà йод й è кйсело.
- **Ракия от плодовете на дуда правите ли?**
- Нè, тòй è сàмо зà йàдене. Катò му è сезòна, нà едйн найлòн обрѣлимо, обрѣлимо дѣдат й йадèмо кò бйбичи.
- **А запазвате ли част от първака?**
- Първака гò препйчат, штòто è мнòгу сйлна.
- **А ракия от плодове там прави ли се?**
- Нè. Преобладàва грòздовата. Слйви тук-тамè. Слйвова сè прàви.
- **Ама слива, слива или джанка?**
- И цàнките сà слйви, à тейа сйните слйви ймаме *тругѣн*, нà голèмите сйни слйви йм вйкаме *тругун'è*. От тèх нè сè прàви ракийа, тè сà зà компòт илй слàдко. Ракийата è òт тèа жѣлтите слйви й òд грòздето.
- **Как се нарича първата ракия?**
- Пръвàк.
- **А последната?**
- Пàтока.
- **Как наричате пияниците? Имате ли си дума?**
- Нè, мòже дà сè изрази в изрèчение „Èле гà овйя какò сà è напйл“, „Овйè сà ошлокàл“, „Йà какò си сà ошлокàл“.
- **Някакво специфично мезе да имате?**
- Бèл мѣж. Твà è òт мèко сйрене. Когàто сè хòди дà сè зйма млèкото òт офцèте, кàзва сè нà бач'а, отйваме нà бач'а й млèкото катò сè подсйри, пѣрвото сйрене неосòленото, сè одèл'а настранà. Твà è зà бèл мѣж. Слàга сè нà тигàна, зà дà сè стòпи й стàва катò млѣко й слòжи сè мàлко солчйца

й брашно и се върти като качамака. Прави се задължително в бакрен тиган. Остава се настрана и става като кашкавал и това е мезе за виното. А за ракията – оцът, известно е като „косачи“ – сухи чешки с краставица, копър и чесън това сичкото се склца и се слага мед, вода и оцет малко и повечето нали да е водата и това нещо е л'атната сџпа на нашия край. Като малки тогава ни караха в един глинени сџдове да носим на косачите. Тогава с коси се косеше и се събираха по десет човека и тоя ден на тая фамилия се коси, другия ден на другата и ние им носихме баница с сирене и оцътъ, това не позволява да се обезводниш.

- **А някакъв десерт специфичен?**

- Попринцип правим торта и и викаме блага баница. Пандишпанови кори, обаче крема си е от брашно, яйце и мляко и се налага. Има два варианта – едното е с бити кори, тогава е само с три кори, а другото нещо е пак сџштото само че се печат и се точат и тогава са по шес-седем кори. Баницата с сирене я даваме като пред'астие с ракийата. На други места знам че за десерт я слагат. На салатата слагаме црн мж – един зелени лист'а с фкс на чесън. Като киселеца е, но листата са мџ поглътки.

(материалът е от с. Чупрене, Видинско, информатор: Венета Колева, 44, висше)

6. Образци от теренни проучвания от гр. Трявна

- **От какво правите ракия тук?**

- Амй, прави сџ от сливи, от цанки, или както ние тџка мџ виками кџмбалки, прави сџ и от грџзди. Кат сџ слџжи сливити, грџздиту, н'ама значение, плода кат сџ слџжи, седй двайси и идин дена. И кат сџ обџрни кашата, вџчи сџ вари. Отиваш на казана и си насипваш, и си свар'аваш.

Варѝ сѝ на енакѝв ѝгѝн, на равномѝрен ѝгѝн да варви – иначе залѝпва. Од грѝздиту пѝ ни мѝй да залѝпни, нѝ ѝт крѝши, ѝт сливи, ѝт ѝанкити залѝпва на дѝното. И сѝ варѝ докѝто истичѝ. Мѝри сѝ градуса в началото трѝгва на сѝлен градус, постѝпено градуса пѝчва да пада и кѝт стѝгни там на четѝрисе градуса на сливите, на ѝанките, койт сѝ сѝс костѝлки, на четѝрисе градуса сѝ спѝра. Грѝздето мѝи да сѝ искѝра дѝ трѝсе и пѝт, трѝсе и шест градуса. Тѝ захѝртѝ ѝ пѝйчи. Слагат сѝ клѝчки ѝт *чарниѝца*, б'ала чарниѝца, да убѝй миризмѝтъ нѝ казанѝ, и седѝ ѝколо четѝрисе и пѝт, пидисѝ дѝна.

- **А за цвят?**

- Т'а (черницата) сѝ пѝска цветѝ, т'а сѝ стѝва *тѝмна ракиѝята* ѝт самѝте клѝчки, т'а потѝмн'ѝва и слѝт товѝ сѝ нал'ѝя в шишѝта, в дамаѝани и сѝ остѝя.

- **На най-силната ракия как казвате?**

- Първак.

- **А на най-слабата?**

- Пѝтоки.

- **А на различните видове ракия, примерно тази, която е от кумбалки, как ѝ казвате?**

- Ем, пак т'а сѝ ѝ *сливова, сливова ракиѝа* ѝа вѝдим.

- **От крушите?**

- Крѝшова.

- **От гроздето?**

- Грѝздова. Вѝчи ѝт грѝздето ѝма и *мускатова ракиѝа*, ѝма и *обикновена ракиѝа*, далѝ ѝ мускатова, ѝд дрѝгу грѝзде – дисѝртну, мискѝт, мускат.

- **А плодова правите ли някаква?**

- Плодòвата сѐ прай вèчи с пòйчи плодòвè. Пò принцип р'адко сѐ прай, штòт плодòвèте излйзат пò разлйчан нàчин. С'а инйте сѐ фтасали, дрѐгите н'ама сѐ фтасали, пà тр'айа сѐ обѐрни, дà мйни двайси й идйн дèна, тр'айа дà йма зàхар двайси й трй нà кашата, двайси трй, двайси й чèтири, дà нй йè пòйчи òд двайси чèтири, заштòто вèче нй мòжи сѐ обѐрни кашата, нй мòжи дà пòчни дà ферментйра.
- **А на тези плодове – или грозде, или круши, или сливи, тази каша казвате ли й някак си по тревненски?**
- Амй, нè.
- **Джибри дето им викат.**
- Дà, тò сй è цйбри.
- **А вина правят ли?**
- Дà, сèки сй прай. Нò вйно аз нè мòга дà прайа й зàрад твà нй прайа.
- **А от какво правят тука вино?**
- Од грòзди. Купѐват гò н'акъде òт полето, нò зà вйното – грòзди. Йма иднй асмй тè сѐ повечèто зà с'анка, йма грòзди пò т'ах, липѐ дèт мѐ викат. Отàm н'акои сй прайат сàмо òт липѐ, штòто н'ама каквò дà сй кѐп'ът.
- **Това е сорт грозде?**
- Дà, бйй нà йагоди, нà липѐ бйй, зà тѐй му викат „липѐ“.
- **А виното от него как се казва?**
- Пàк сй è вйно.

(материалът е от гр. Трявна

информаторите са членовете на местния пенсионерски клуб)

7. Образци от теренни проучвания от кв. Миромир, Хисаря

- **Как правите ликьор тук?**
- Сичку е на окò правено, б'è! Идйн килограм мл'èко, кра̀ве мл'èко, сварèно; инà ча̀ша за̀хар в мл'екòто й трийста гра̀ма ракийя; в ракийята ма̀лко кафе или п̀к ка̀о, ма̀лко да̀ с'а бойадйса й тва̀ è целата ра̀бота.
- **Вариш ли го?**
- Мл'èкото са̀мо è сварèно, сичкоу с̀право по̀сле.
- **Как се казва?**
- Н'а̀ма йме – лик'òрче.

(материалът е от католическия кв. Миромир, Хисаря

информаторите са членовете на местния пенсионерски клуб)

8. Образци от теренни проучвания от кв. Момина баня, Хисаря

- Мй ракийята са̀ вари, обйрами грòздиту, очйствами г̀ от п̀шкити, дèту м̀ ка̀звами, грòздòвете, обйраме зр̀нцàта, слàгами г̀ в̀в варèли, н'а̀кога в ка̀ци гò слàгами, за̀ да̀ мòжи преферментйра. Ка̀т па̀днат до̀лу по̀чва да̀ са̀ вари – слàгами ка̀зана, слàгами сàйрето, дèту м̀ ка̀звами нйе – грòздиту, сòса, сичку й на̀клàждаме òгън'а. Ча̀каме да̀ тр̀гни ракийята. Тр̀гва ракийята на̀ осимдисè гра̀дуса й постèпенно, постèпено, постèпено са̀ смалй й стàни на̀ читйрисе й тогàва вèче йà отма̀хваме òт òгън'а. След то̀ва йà превар'а̀вами.
- **На първата ракия, която изтича, как й казвате?**
- Първа̀к.

- **На най-слабата?**
- Пàтоци.

- **От какво се прави ракия тука?**
- От сливи, грòзде.

- **Как се казва от сливи ракията?**
- Сливова ракийа и грòздова ракийа – òт прàскови прàват, òт кайсий, òт смокйни сà прàви.

- **От смокини как се казва?**
- Смокйнова.

- **Слага ли и се доста захар?**
- Нè, мòйа д'àдо гà йà прàви, кàпка зàхар нè слàга нà смокйн'ова ракийа.
- Нидèй дà говòриш нà н'àкой, чй нй слàга зàхар. Каквò шй искàра? Нйшто.
- Кàк каквò шй искàра? Нàш Кòл'ò нè слàга зàхар, мòл'а тй се. Смокйните сà мнòго слàтки.
- Мòжи дà сà мнòго слàтки, амà акò нй йм сà слòжи зàхар зà майà, нй мòжи дà фкйснат.
- Дàжи иднà-две кòфи цàнки й сливи събйра дà фòрли кйсилото вòтри.

- **От круши правите ли?**
- Нй знàм. Ас спициàлно òт крòши нй сàм прàвила, нò йма хòра, който ймат мнòго крòши й прàват.
- Нè, лèпи сà – загор'àва нà казàна.

- **Как се казва на това загорялото на казана?**
- Нагàр.

- **А от череши, от вишни?**
- Дà, варйм.

- **Как се казват?**
- Черешова и вишнева.

- **А вишновка?**
- Вишнòфката è лик'òра. Жените сè гò пригòтв'ат в трилитрови буркани – ред зàхар, ред вишни и пòсле прибàв'ът ракийа. Такà сè прави и òт зелèни òрехчета.

- **Вино правите ли?**
- Дà.

- **От какво?**
- От грòзде.

- **Какво грозде?**
- Мèрло. Б'àло, амà тò б'àлото повече зà дисèрт сè гò оставят бàбите и нè сè сàди мнòго. Отèл йма иднò, кòйто мирйши нà портокал, нà йàгоди, най-различен.
- **Как го правите виното?**
- Тèка нà винòто мè казват самòток. Мàчкат гò, нà сèштия ден, кòйто сà гò докарали, билò ф специàлни *шарпанè* – иднà гол'àма тавà, с мнòго висòк бòрт, катò дà речèм гол'àмо корйто. Събèват сà бòси, мàчкат, отсйпва сà òт сòка и сà пèлни в бèретата. Бèретата сà мàлки, с мàлка дèпка отгòри, прès кòйто òтвор сà налива. След н'àколку дни пòчва дà завйра, изхвèрл'а п'аната одгòре, тè зèмат òд дрèгуто, кèдето è оставено зà цйбри и доливат вèв нèго, пò тòзи нàчин гò неутрализйрат, фактйчески дà нè мòжи процèса такà дà врй мнòго сйлно и стой читйрйсе дни вèчи.
- Когàто гè тèпчат в *шарпанèта*, йма иднà гол'àма шàхта, дèпка мè казвами нйе, циментйрани, сйчку, направено хèбаво, слàгат кòшника тàm, н'àма с каквò дà гò прецèждат, и фàштат чèпките, шушèлките.

- Интересното è, чè хòрата сà ймали такйва *шарпанй* ф самйте сй дворòве – товà сà изд'алани корйта òт кàмък, цймент.
- Нàшта бèши й òшти стòи òт цймент й двè голèми джпкй й бàба идйн път бèши испжснала винòто й тййа джпкй сà б'àха напжлнили с винò – отйшла дà тòчи винò, чй й дошли гòсти й бèз дà йска изпжснала бжрето.
- Предй цймента сà билй джрвени *шарпанийте*. Ас сàм запòмнила òд баштà мй, òт д'àдо мй – джрвени шарпаний – й сà сй отслжжвали òт иднà кжшта в држга, кòйто н'àма й сжс кракàта тжпчат грòздето.

- **Колко време трябва да стои гроздето?**
- Мй грòздиту тò нè стой, тжпчат гò направо гò налйват в бжретата.

- **А нещо няма ли да кипне?**
- Амй тò сй кйпва в бжрето.

- **Как се казва на тази каша, която остава после от гроздето?**
- Кàл. Калтж сà фжрлйа, н'àкои прàват фтòро вйно òт нèго, варàт й ракййа.

- **Как се казва второто вино?**
- Нй знàм кàк сà кàзва, нàшти нй сà прàвили нйкога – ймаха мнòго лоз'à й налйваха мнòго винà – пò петстòтин, пò идйн тòн сà налйвали винà.
- **А плодовете, които стават?**
- За ракййа.

- **А как се казват?**
- Мй чèпкити, цйбре.

- **На сладкото, първо вино как му казвате?**
- Шарà.
- Ааà, н'àкои прàват вйно òт шйпкй, òт кжпйни.

- **Как се казва виното от шипки?**

- Шипково, къпиново вино. Тò è мнòго хòбаво. Кòйто мòже ì йма врème дà йде дà сì набирè ì сì направи. Бàба иднò врème сì правеше в иднà дамацàна – набìре сì шипки, напòлни йà дò половìната, залей йà с водичка ì каквò слàгаши пòсли - дрòго нì знàм.

(материалът е от Хисаря, кв. Момина баня

информаторите са членовете на местния пенсионерски клуб)

9. Образци от теренни проучвания от с. Паружда, Белоградчишко

- **Как правите вино тук?**
- Цòрно вино сè прайòт òт цòрно грòзд'е. Тòлку гòсто ì йàко вино мислим, чè нà дрòго мèсто нè мòже дà прòдаде, à йначе как сè прайòт винòто? Кàт сè бèре грòзд'ето, онò сè бèре овдèка ò Парòжду , нèгде ò крайòт нà октòмври, тегà è нàй-узрèло грòзд'ето. И сè узйма сàмо грòзд'ето, чèпкете сè отделòиу, ì òт тòй сè прайòт винòто. Пòсле трèбе пòрвите четеринàйс дèна свàки дòн – свàко йòтро ì свàка вèчер, нà привечер, трèба дà гà, какò дà ви кàжем, какò штò сè кòпе, тàка мò дòмамо мì, кòпамо винòто, какò мòнинко детèнце. Тòй сè прайòт свàко йòтро ì свàка вèчер. Пòсле тìе четеринàйс дèна, йòште трèбе дà сì сèди при мàйката, à мòже дà остàне при мàйкуту ì акò сàкате йòште нèколко мèсеца. Акò сàкате дà одèлите (майката) òт винòто, мòже дà гà одèлите, амà нè трèбе дà бòде предì четìрдестийа дèн. И пòсле мòжете дà одèлите, дà отòчите òт винòто ì трèбе дà чèкатеòбаво дà мìне ферментацията ì нèгде ò февруàри мèсец, кàт è йàсно,òбаво врèmeто, мòже ì дà è студенò врèmeто, изнòсите гà

навѣнка винòто, тòчите ѝ сипѣете ъ една сѣт, амà глèдате кѣм слънцето, тèга стè сè обѣрнѣли, чè глèдате кѣм слънцето ѝ тèга тòчите здравò, ѣбавò ѝ сѣлно вино.

(материалът е от с. Паружда, Белоградчишко)

10. Образци от теренни проучвания от с. Старопатица, Кулско

- **Как се прави вашата ракия?**
- В нашия край обикновено се прави *кòмова ракийа*. Нарича се *кòмова*, защото се прави от *кòмината*, от цибрите, останали следт пригòтв'ането на винòто, но се прави ѝ од плодове – от грозде, което не е нѣжно да е престойало ѝ да се цибри, грозде, което се исчйства от клòнчетата, слèt товà сè смàчкава ф прèса или рѣчно, мнòгу хòра гò прав'ат ѝ рѣчно, òште пò-хѣбавò стàва винòто. Слèt катò сè испие винòто, цибрито отиват ѝ сè пекѣт в казàна ѝ от т'ах сè получàва *кòмовата ракийа*, но се прави ѝ *плòдова ракийа*, койàто è с пò-нѣськ грàдус, но è пò-пѣвка, пò-мèка ѝ è предпочитана от пòвече хòра. В нашия край сè задѣржа пò-висòк грàдус на ракийата – н'акъде над педесè грàдуса, което è дòста сѣлна ракийа, не сèки мòже да пие такàва ракийа, такà чè обикновено плòдовата ракийа сè остàв'а на пò-нѣськ грàдус – четїресе дò четїресе ѝ пèт, зà да мòже да сè пие бèз да сè разрèжда.
- **От какво правите плодова ракия?**
- Най-вèче от сѣни сливи сè прави, защото è с висòка зàхарност. Прави сè от дрѣги плодове – от ѣбълки, от черèши, в мдето семейство сè прави от смокѣни, защото ѣмаме мнòгу смокѣнови дрѣвчèта, който не испòлзване зà ѣадене, за слаткà, конфит'ѣри.

- **А как наричат ракията от смокини?**

- *Плòдова, н'ама йме.*

(материалът е от с. Старопатица, Кулско)

11. Образци от теренни проучвания от гр.Златоград

- **Правите ли тука някакви традиционни алкохолни напитки?**

- Тџка сџ е прàела алкохолна напитка, викаа мџ *л'џту* или *рангелово*. Есентà събйрат сџ кйселици, дрèнки, шйпки й в н'акакъв сџт или дамацàни еднò врème стџклени, мàлку захарчйца сџ слòжи. В началото пòчва ферментàцияа алкохолна, дàжи кàт пййниш мòжи й дà сà опийаниш. Ф едйн момèнт преминàва кџм оцèтно-кйсела, стàва *лйџту* вèче, оцèт. Товà е сегà дèт гџ рекламйрат йàбълков оцèт, еднò врème нàште сй гò прàвеха й сй гџ пйеха. Тогàва ймаше кàци. Долива сè й водà дò дòлу. Взймаш едйн тàс дà пййш й одгòре доливаш водà – йзворна, чешм'àна водà. Прàело сџ è, àс пòмн'а бàба прàеше, тò пòсле излèзнаха безалкохолните, нò всè òще йма пò Пресòка, Балàли, кьдèт йма хòра прайат, дàже мџ слàгат й еднй зелèни клòнчета, *бèйтуран* лй, кџк мџ вйкат.

- **То първо е алкохолно, после започва да спада?**

- Пџрво è алкохолна ферментàцияа й кàт привирй, кàт йè тòпло врèmeто в едйн момèнт минàва кџм оцèтно-кйсела. Тè зà твà му вйкат *л'џту*.

- **А защо му викат рангелово? За Архангеловден ли става?**

- Там стàва, дà. Еднò дà испййш й тà *опџли*.

- **От джанки ли се прави?**

- Нè, есентà – йàбълки, кйселици, дрèнки, шйпки, кьпйни кòт наберèш, събйраш в еднà кàца й сйпваш мàлку водџ.

- **В Златноград е р̀ангелово, а къде е л'̀ту?**
- Прес̀ока и Ст̀арцово и п̀о Ёрма рек̀а.

- **А вино не се е правило тука?**
- Н̀е, *вино* н̀е с̀е пр̀айло, н̀е с̀е п̀йело, н̀о с̀е нам̀ери ед̀ин пр̀евот о̀т Османския архив, о̀т хил'̀ада п̀етстотин шейс̀ет и дев̀ета година и с̀е оказа, ч̀е в Златогр̀ат и Нед̀елино е имало дан̀ък „вино“ з̀а вн̀есено вино. П̀йело с̀е м̀н̀огу вино з̀а онова вре́ме, да́же има́ме м̀естности *Лоз̀ето* и т̀о н̀е идн̀е, на дв̀е м̀еста, н̀о кога̀то с̀е прѝема исл'̀амъ, п̀очват и т̀ва пол̀ека-пол̀ека да г̀о отф̀рл'̀ат. Мака̀р ч̀е т̀ка е имало *бекта̀ши*, койт̀ са с̀и употреб'̀авали, да́же в Златогр̀ат и гр̀цките с̀ела п̀ийат алкохол. Т̀ка с̀е суш̀аваха м̀н̀огу плодове́те. Ка̀то дит̀е, ба́ба има́хми т̀ка м̀естни сорто́ве кр̀ши – *карам̀анки* – те́ с̀е ка̀то полу д̀иви, ам̀а сравни́телно е́дри, м̀н̀огу сл̀атки, йад̀т с̀е ка̀то ста́нат каф̀еви, л̀еко да поугн̀ийат, те́ ги це́пеа ба́бити на р̀езенчета ка̀то р̀езенчета д̀ин'̀а, раст̀елваха ги та́ка п̀о *харма̀ните* или в̀в тави́, насип̀ваа ги с *вод̀ерица* (маш̀ерка) – да́ ни хо̀д'̀ат м̀хи, м̀лци; ка̀т ис̀не ги д̀ържа́а в с̀хи торб̀ички и з̀имата, ка̀т па́днеа студове́те, вар'̀аха оша́ф.

(материалът е от гр.Златоград)

Показалец

(га)врѣтвам 79	алкаш 71
(из)пòркам 79	алконàвт 71
(из)фїркам // (на)фирквам 79	алкохолѣнка 71
арау 12	анасонлїйка 12, 19, 20, 38
vinum 12	анесезїран 82
алджїрка 27	антифрїз 71
алиготе 8	ардалè 27
аликант буше 41	асмасѣн 31
	бàбино вїнце 65

бѐлата 30	винàрница 64
бòлно вѝно 24	винàрски 66
бòяма 27, 40	винàрство 11, 64
барбера 41	винàрче 64
басмà 27, 40	Винàя 66
бекрѝя 71	винèв// вѝняв 66
блàга ракѝя 15, 67	Винòгради 66
блàго вѝно 24	винаджийа 65
благѝшка 26, 28, 39	винажий 64
боровѝнка 25	винапѝйн'ак 64
боровѝнково вѝно 24	винапѝйник 65
бургàска ракѝя 22	винарджѝя // винарджийа 64, 65
Бѝла Рàда 23	винарна 10
бѝла ракѝя 14	вѝнена бòлест 66
бѝло вѝно 23	вѝненица 64
бѝфкам 79	вѝненка 64
веселѝн(чо) 30	винерчѝн 64
винàр // вѝнар // винàр// вѝнър 11, 64, 65	Вѝница 66
винàрин // винàр'ън 64, 65	Вѝница 66
винàрка 11, 64	Вѝнице 66
винàрки 64	Винката 66
винàрко 64, 65	вѝно 40
	вѝно медовѝно 24, 39

винобѐрма 64	Винякът 66
Виновград 66	вишна̀п 18, 37
Виноград 66	воднѝк 26, 28, 39
Виноградище 66	вранец 41
вѝно-жѝто 65	врѝзвам 75
винопѝец // винупѝиц//	врѝзвам 78
винопѝйец// винопѝвец 11, 65	г'ѝлова 16
винопѝйа 65	г'ѝловата 16
винопѝйски 66	гòло вѝно 24
винопѝйство 65	гòлчо 32
винопѝйца 65	гòлю 32
винопродàвница 65	гаме ноар 41
винопроизводител 65	гипс 71
винопроизводителен 66	гипсѝран 82
винопроизводителски 66	големàн 32
винопроизводителство 65	големаник 10
вѝно-ракѝя 65	голѝма ракѝя (100 мл) 14
винотърговѝя 65	горчѝво вѝно 24
винохранѝлище 65	грѝяна // грѝта ракѝя 14
виночѝрпец 65	грòзденица 17, 20, 21, 34
виночѝрпица 65	грòздова 16
вѝнски 66	грòздова ракѝя 13
винцòк 65	гран ноар 41

гренаш 41
грозданка 30, 32, 95
гроздомйцин 31, 32
грѣмвам 79
грѣта //горѣща ракия 15
гьдстерица 72
гьон 72
гѣмза 8, 12, 25
гѣмзово вѣно 25
гѣлова ракия 13
гѣловица 17, 19, 21, 23, 38
гѣловка 17, 38, 20
дармадан 72
дѣдово вѣнце 66
дамѣтово вѣно 25
дебѣло вѣно 24
дели боран 40
делибекрия 72
джанкова ракия 13
джанковица 38, 94
джапам 79
дженарикойца 38
джйброва 16
джйброва ракия 13
джйбровата 16
джйбровица 10, 18, 19, 20, 21, 38, 95
джйбровка 20, 38
джибромицѣн 31, 32, 32, 95
джурак 22
джѣсвам 79
дзѣнкова 16
дзѣнкова ракия 13
дзѣнковата 16
дзѣнковица 18, 19, 38
дѣм ракия 14
димѣт // дамѣт 25, 40
добрà ракия 14
долчето 41
драмска 17, 94
драмска ракия 15, 22
дрѣнчена 16
дрѣнчена ракия 13
дрѣнчената 16
дрѣнченица 18
дрѣнченка 20
дренковица 11
дрѣнкам 79

дрѣпна 79
дрѣнковица 19, 34
дудѣнкя 38
дѣрвѣ 72
дѣня 80
дѣдинка // дудинка 20
дѣдова 16
дѣдова ракия 13
дѣдовата 16
дѣдовица 18, 19, 38
евмолпия 41
жѣнска ракия 14
жѣнско вино 24
жѣшка ракия 14, 15
жѣлта ракия 14
жѣлтата 30
жѣля 80
зарчин//зарчин // зачинак 11, 25,
27, 39
зѣлка 72
зайвам 80
зайт 82
зинфандел 41
изгрубѣвам 80
йпсима 41, 27
ичкиджия 72
ичкия 31, 37
йѣрда 33
калена 16
калена ракия 13
калената 16
каленица 18, 20, 21
каленка 18, 20, 21
калопис 31
кѣкуш 27
кѣмина 20
кѣминица 34
кѣминьовица // кѣминьойца 34
кѣмница 34
кѣмовица 19, 34
кабернѣ 41
каберне совиньон 8, 41
каберне фран 41
кадарка 27, 41
кайсѣева 16
кайсѣевата 16
каменарка 32

камйла 72
карабунàр 11, 25
каринян 41
карменер 41
карнобàтска ракйя 22
квàсеник//квàсеница 72
керацџда 40
кехлибàрена ракйя 14
кирàца 27
киселяк 10
коминàш // коминџш 39
коминица 95
коминџк 39
коминџрка 34
комовица 95
корвина 41
крàстава ракйя 15
крушòвица 34
кръчмонàвт 72
крџшова 16
крџшова ракйя 13
крџшовата 16
крџшовина 20, 34
крџшовица 18, 19, 21
крџшуйца 35
кумандарйя 27, 41
кълвà се 80
кџпйново вйно 25
къркàч 28, 72
къркандè 72
кџкря 80
лàngер 37
лàngера 37
лàngюр 37, 41
лàngюръ 37
лàngяра 37
лàньгур 37
лòша ракйя 14
лайнџна ракйя 15
лйнгур 28, 41
ловйна 39
люлџна 22, 35
лютйшка 20, 32, 35
лџта 22, 32, 35, 94
лџту вйно 24
лџдо вйно 24

мàзен 82
мàйска ракия 22
мàйстор на спàрта 73
мàлка ракия (50 мл) 14
мàрец 26, 39
мèдова 16
мèдова ракия 13
мèдовата 16
мèка ракия 14
мèе вèно, мèе жèто 66
мòртус//мòтрос 73
мòс 39
маврџд 8, 11, 25, 28, 41
маврџдово вèно 25
малàга 41
малбек 41
малинòвка 18, 20, 35
малèна 25
малèнова 16
малèнова ракия 13
малèновата 16
малèновица 21
малèново вèно 25
манекèн на Вèнпрома 73
маскџл 26
мастикà 37
матò 82
медòк 11, 25, 41
медовинàк 21
медовèна 18, 21, 26, 28, 39
мерло 8, 41
мисилèц 27, 28, 40
мискèт 40
молинара 41
морèнкова 16
морèнкова//мурèнкова ракия 13
морèнковата 16
морèнковица 18, 19, 21, 94
мотèка 73
мурведър 41
муренкòйца 38
мускат отонел 8
мџжка ракия 14
мџжко вèно 24
мџст 39
мџтно вèно 24
мџканица 39

набатѣтвам се 81

набѣрвам се 81

набѣтен 82

навѣдквам се 81

нагѣдѣлквам се 75

нагѣлтвам се 75

наделкѣл 82

наджѣпан 82

наджѣсвам се 81

надѣрам се 75

надрѣн 82

надѣнен 82

надѣрвам се 81

нажѣбвам се 75

нажѣбен 82

нажабѣрвам се 75

нажабѣрен 82

нажмѣлен 82

нажмѣрвам се 75

нажмѣлвам се 75

нажѣлвам се 81

нажѣлен 82

нажѣцан 82

накѣзвам се 75

наквѣсвам 78

наквѣсвам се 75

наквѣсен 82

накѣлвѣн 82

накѣркѣчвам се 76

накѣран 82

накѣркан 82

накѣрквам се 76

налѣлям се 76

налѣквам се 76

налѣквам се// налѣча се 76

налѣчен 82

налѣвам се 76

налѣвач 73

налюлѣвам се 76

налюсквам се 76, 78

налюсквам се// налющя се 76

налюшкан 82

налѣт 82

напѣркан 82

напѣрквам се 76

напѣвам се 76

напингвѝнвам се 81	нашѝвам се 81
напингвѝнен 82	нашѝт 82
наплѝсквам 76	нашмѝлен 82
нарѝзан 82	нашмѝля се 81
нарѝзвам се 76	нащра̀кан 82
насвѝткан 82	нащра̀квам се 82
насвѝтквам се 76	небиоло 41
наскуб̀ал 82	неум̀орен 82
насмѝкан 82	обикнов̀ена ракия 14
насмѝчен 82	̀оджин 22
натарал̀нквам се 76	окр̀оп 40
натарал̀скан 82	̀ордена 33
натов̀арвам се 81	̀орденка 33
натов̀арен 82	̀ордуй 33
натрѝшкан 82	оливам се 77, 78
натрѝскан 82	ома̀звам се 82
натрѝсквам се 77	опл̀ескан 82
наф̀иркан 82	опл̀есквам 78
наф̀ирквам се 77	опл̀есквам се 77
нац̀епвам се// отц̀епвам се 81	опростѝвам 82
нач̀етен 82	опѝлил 82
начет̀а се 81	орех̀овка 20
наш̀орвам се 82	ошлок̀ал 82

пàрнопис 31
пàток 21, 22, 35
пàтока 21, 22, 35, 94
пàтоки 22, 35
пèньчурàк 38
пèпел 73
пèщерска 17, 94
пèщерска ракия 15, 22
пòркаджия 74
памид 8
пеленйга 26
пеленйк 26
пелйн 25
пелинàч 26
пелинàш 26
пйвка 73
пино мьоние 41
пино ноар 41
пияндџр 10, 73
пиянџшко 73
пиџн 82
пиџнец 73
пиџница// пиèница 73
пиџнка 73
пиџнче 73
пиџч 73
плòдова ракия 13
подкàрвам се 77
подкрèпям се 77
поморийска 17
поморийска ракия 22
попивàтелна 11, 73
поплèsквам 77
поркàч 74
последна ракия 14
прèпек // препèк 21, 35, 94
првотòк 18, 21
прèбòхнат 82
прèбито вйно 24
пресèчено вйно 24
протòка 21
процòка 22, 35
процџга 22, 35
процџуца 22
пръвотòк 21
пръщєнка 95

пръщйненка 35
пръщйненкъ 36
пука̀лница 36
пукница 94
пустинџк 74
първа̀к 21, 22, 36, 94
първотòк 36
пърцòция 22
пърцџца // парцуца 22
пџрва ракия 14
пџкница 22, 36
ра̀нгел(ово) 28
рòм ракия 14
разчèквам се 82
ракеджйе 66
ракиджòс 32
ракиджййница 66
ракиджйя 66
ракиен 67
ракиено време 15
ракийка 66
ракицйн 31, 32
ракия 37
ракия от грòзде 15
ракия от гџл 15
ракия от джйбри 15
ракия от дзџнки 15
ракия от дрèнки 15
ракия от дџди 15
ракия от кал 15
ракия от крџши 16
ракия от малини 16
ракия от мед 16
ракия от морèнки//мурèнки 16
ракия от слйви 16
ракия от тамџнки 16
ракия от черèши 16
ракия от черници 16
ракиџр 66
ракџ 37
резàк//резнџк//резна̀к//резна̀е/
/ зарезн'àк 26, 28, 40
резекйя 25
резливо вино 24
рекиджйа 66
рекиджййница 66

рекишòр 38, 66
 рекÿя 37
 рекÿÿя 37
 рикÿÿÿя 37
 руйно вÿно 24
 рÿкÿÿйник 66
 рÿкÿÿйница 67
 рÿкÿджÿÿ 67
 сàрхош//сархòша//сархòшин//
 сарфош 74
 салàта 74
 самотòк 26
 силÿстенска 17
 силÿстренска ракÿя 15
 сÿлна ракÿя 14
 сÿньо вÿно 23
 скòчовица 31, 32, 95
 скоросмÿртница 18, 22, 94
 скÿма ракÿя 14, 67
 слàба ракÿя 14
 слàдка ракÿя 15
 слàдко вÿно 24
 сливàк 21
 сливенка 18, 20
 сливенска ракÿя 22
 сливенска 17
 сливова 16
 сливовата 16, 94
 сливовица 11, 18, 21, 94
 сливовка 20
 сливомицÿн 31, 32
 смок 74
 смукàч 74
 смъртонòсна ракÿя /
 скоросмÿртна ракÿя 14
 смÿча// насмÿча 77
 спÿрто-ракиè 18, 67
 стàро вÿно 24
 стÿндòк //стÿнàк 21, 22, 36
 сунгурлàрска ракÿя 15, 22
 сÿтнòк 36
 сюзмè 27, 40
 сÿнгер 74
 сÿхо вÿно 24
 тàлпа 74
 тàрба 74
 тèжко вÿно 24
 тòпла ракÿя 14

тòплъ рѣкййъ 67	укрòп 36
тамъзлѣк 28	успѣл 82
тамѣнкова 16	филмйрам се 82
тамѣнкова ракйя 13	фиркач 75
тамѣнковата 16	фйркаджия 74
тамѣнковица 18, 21	хйксър 75
тарй 31	хѣбава ракйя 14
телевйзор 74	цòкам 78
темѣнка 27	цòкъл 75
тйква 74	цвѣта 30
троѣнска ракйя 15	цйпорак 26
троѣнска 17	цѣйка // чòйка 31
трѣнкеница 20	чѣрно вйно 24
трѣнковица 19	чòнкъ 31
трѣнчовка 20	чòча 31
тупан 74	чòче 31
турбурèл 28, 41	чòчо 31
турфандà 27, 40	челàстрия 82
тъмѣнкъ 38	червèна ракйя 15
търкальòска 32, 95	червèно вйно 24
тѣнка ракйя 14	червèн мискет 8
тѣнко вйно 24	черешòва 16
уважàвам се 82	черешòва ракйя 13
ѣдрям 78	

черешòвата 16
черешòвица 18, 19
чернйчева 16
чернйчева ракйя 13
чернйчевата 16
чернйчевица 18
чйсто вйно 24
чйчова 31
чок 31
чьòчя 31
шàнтре 31
шòнтре 31
шòр 27,31, 40
шòс 27, 40
шампоàнско 32, 95
шантàнско 32
шарàп 27, 40
шардоне 8
шйпково вйно 25
шльòковица 31, 32
шорà 31
шорè 27, 40
шорòман 27, 31, 40
шорабйя//шорàбия 27, 31, 40
шпйрт 18, 22, 32, 37
шпиц 75
шушџлька 30
шџшля 30
щàйга 75
џка ракйя 14